

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

LANTOS-KISS ANTAL

HEGEDŰS LÁSZLÓ

TAKÁTS GYULA

MIHELICS VID

LAKATOS KÁLMÁN

ÖLBÉY IRÉN

MÁNDY IVÁN

BARTH FERENC

írással

1958 SZEPTEMBER

Ára: 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Lantos-Kiss Antal</i> : Lourdes az újabb kutatások tükrében	513
<i>Hegedüs László</i> : Tolnai táj (Vers)	521
<i>Takáts Gyula</i> : És ott úszik, Mint atommágnes (Versek)	522
<i>Mihelics Vid</i> : A vallásszociológia megújódása	523
<i>Lakatos Kálmán</i> : Somló (Vers)	538
<i>Ölbey Irén</i> : Vártam, Őszi reggel, Őszi strófák (Versek)	539
<i>Mándy Iván</i> : Konyhafal (Elbeszélés)	540
<i>Barth Ferenc</i> : Ősz Battonyán, Gyermekláncfű, Csalódás (Versek) ..	544
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények	545
A kis út	553

N A P L Ó

A szexuális élet kérdéseiről (555); Az első magyar bíboros (557); Az olvasó naplója (561); Sarasateről (562); Fodor József: Idők útján... (563); Pázmány Péter válogatott írásai (567); Krudy Gyula (569); Tárkányi és Táncsics (572); A galileai kereszténység (574); Modern és régebbi angyalábrázolásokról (575) .. 555

Felelős szerkesztő:

Sík Sándor

Szerkeszti: *Rónay György*

Főmunkatársak: *Doromby Károly, Mihelics Vid, Possonyi László*

Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekszámla száma: 37.343. Külföldi előfizetéseket is elfogadunk.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5.— forint.

LOURDES AZ ÚJABB KUTATÁSOK TÜKRÉBEN

A lourdesi év ihlető kisugárzásának lemérésénél érdemes megfigyelni azt a serkentő hatást, amelyet a százéves évforduló a szellemi élet kiválóságaira, tudósokra, írókra, művészekre gyakorolt. Ennek az ösztönző hatásnak bizonyosága a szeptemberben megvalósuló nemzetközi Mária-Kongresszus (a szellemi élet hódolata Lourdes Nagyasszonya előtt), — valamint a centenárium alkalmából világszerte kibontakozó könyvtermés. Az elmúlt évszázad alatt — a kisebb jelentőségű iratokat nem számítva — körülbelül háromezer könyv jelent meg Lourdesről különféle nyelveken. Ezeknek egy részét Lourdes rajongói írták, s írásaik nem mentesek a szélsőséges Mária-kultusz melléktermékeitől, a túlzásoktól és jámbor ferdítésektől. A legfelkapottabb könyveket regényírók írták, s ezek sok olyan megállapítást vittek át a köztudatba, amelyek csupán színes képzeletük szüleményei voltak. Jelentős könyvmennyiség tűzön-vízen át a csodák városának tüntette fel a kegyhelyet és tudománytalan fejtegetéseivel szenvedélyes vitákat idézett elő. A centenáriumba megjelenő könyvek élesen különböznek az eddigi lourdesi irodalom ilyenfajta termékeitől, főképp abban, hogy nem hajlandók legendákat szőni és illúziókba ringatni az olvasókat. A lényegretagadják meg Lourdes témaköréből, tényeket sorakoztatnak fel, szépítgetés és takargatás nélkül az igazságot akarják bemutatni. Ez a tényekkel felépített, higgadt Lourdes-szemlélet vezette Georges Rouquier filmrendező is, mikor játékfilm helyett dokumentumfilmet készített, a centenáriumba, s „*Lourdes et ses miracles*” című filmjével a legnagyobb hitelességre törekedve, a dolgokat úgy mutatja be, amint vannak.

Ennek az új szemléletnek sugalmazója Théas püspök, Tarbes Lourdes főpásztora. Személyében igazán rátermett egyéniséget állított a Gondviselés Lourdes ügyeinek intézése: működése korszakot nyit a szent hely történetében. Az ünnepségek közeledtére nagyszabású takarítást végeztetett a jelenések színhelyén. A barlang faláról leszedtek mindent, még a zarándokok által odafüggesztett mankókat és fogadalmi tárgyakat is. Kikotorták a tengernyi kormot a magas sziklaüregekből, amely száz éven át kéménykürtő módjára nyelte magába az előtte elégetett sok százezer gyertya füstjét. Végül lekapták, elseperték a sziklákra rakódott évszázados porréteget, csiszolták a falfelületet, s a sok szennyréteg eltávolítása után előtűnt a sztalaktit eredeti szikrázó fehérsége, kitarult a barlang eddig betemetett szépsége. Ez a tisztogatási akció találóan jelképezi Théas püspök egész tevékenységét, hiszen elszánt törekvése éppen az, hogy lefejtse Lourdesről a vakbuzgóság által ráaggatott sallangokat, a ferdítések és torzítások hordalékját, a rágalmak évszázados salakrétegét. Ne idegenforgalmi érdekességet lássunk Lourdesben, ahová érdemes társasutazásokat, turistákat vezetni; ne tekint-

sük ezt a helyet szanatóriumnak vagy laboratóriumnak; mentsük meg ezt a kiváló zarándokhelyet az üzleti szellem beütéseitől, s ne engedjük, hogy a fényűzés tobzódása és a pénz legyen itt úrrá. Lourdes elsősorban és mindenekfelett azzá legyen, amivé a Szent Szűz kiválasztotta: A szó legősibb és legkeresztényibb értelmében zarándokhely, a világ legnagyobb máriás kegyhelye, ahol imádság, bűnbánattartás, lelki újlás, hitbeli erősödés a lényeg.

Théas püspöknek ezt az alapvető álláspontját testesítik meg többi intézkedései is. Lourdesi székhellyel segédpüspököt neveztetett maga mellé, akinek feladata a szent hely közvetlen főpásztori ellátása. Hogy a zarándokokat védje az időjárás viszontagságaitól és a Pireneusok vidékén gyakori, a szabadtéri istentiszteleteket elmosó esők ellen, húszezer személyt befogadó földalatti bazilikát építtetett. A kórházak és szálláshelyek modernizálásával, az orvosi és ápolói szolgálat felfrissítésével, a betegszállítás megszervezésével, az orvosi iroda felszerelésének gyarapításával, a betegek számára mindenütt előzékenységet biztosító rendelkezéseivel gondoskodott a szenvedőkről. Ezen a helyen, ahol a Szent Szűz bizalma egy szegény gyermeket választott ki hírnökévé, ahol jelenleg a fényes szállodák szomszédságában szerényen lapul Bernadette egykori nyomorúságos otthona, a Cachot, — ahol az utóbbi évtizedekben már nem talált szállást és ételmet az, aki szegényen és pénztelenül zarándokolt ide, — Théas püspök felépíttette a *Cité-Secours* korszerűen berendezett zarándokotthonát, ahol egy-egy zarándoklat idejére egyszerre 600 embert tudnak ingyen elszállásolni és étkeztetni, aki megfelelő igazolványokkal bizonyítani tudja segélyreszorultságát. Lourdesban a hit szelleme, a keresztény szeretet, az áldozatos testvéri segítség teremti meg a kegyhely légmörét.

Lourdes püspöke minden tudóstól, írótól, művésztől, aki Lourdes érdekében dolgozni kíván, azt várja, hogy mindegyikük a maga munkaterületén, alkotásaiban ezeket a szempontokat domborítsa ki, s ezeknek a meglátásoknak érvényesítésével a hamisítatlan Lourdes reális képét állítsa a világ szeme elé.

Laurentin professzor kutatómunkája

Théas püspök gondolatvilágának első megértője *René Laurentin* egyetemi tanár, akinek hatalmas méretű munkásságában leghatározottabban — s úgy véljük: példát adóan — jelentkezik az új Lourdes-szemlélet. Ez a hirneves mariológus 1954-ben, a római Mária-Kongresszuson feltűnéstkeltő előadást tartott Lourdes értelméről és jelentőségéről. Előadásában annyira kitűnő beállítást adott Lourdesnak, s a kutatómunka olyan életrevaló szempontjait villantotta fel, hogy Théas püspök benne látta meg azt az embert, aki Lourdes végleges történetének megírására és a további kutatómunka irányvonalainak kijelölésére egyedül alkalmas és hivatott.

Aki a lourdesi évvel kapcsolatban több régebbi forrásmunkát áttanulmányozott, meglepődve tapasztalhatta, hogy egyes könyvek

meglehetősen eltérő adatokat tartalmaznak a jelenések számának és időpontjának tekintetében, sőt a Szent Szűz kijelentéseit is pontatlanul közlik. Laurentin elsőrendű feladatának tekintette e változatok megszüntetését és a mutatkozó ellenmondások kiküszöbölését. Az eltérések egyik oka kétségtelenül az, hogy a Lourdesről szóló könyvek egy részét olyan szerzők írták, akik előzőleg nem végeztek mélyreható tanulmányokat, s nem csináltak lelkiismereti kérdést abból, hogy adataikat megbízható forrásokból merítsék, s hogy azokon tetszésük szerint változtatásokat ne tegyenek. Az ellenmondások másik oka ott kereshető, hogy a jelenések leghivatottabb közlője, Bernadette a jelenéssorozat idején még nem tudott írni, s nem foglalta haladéktalanul írásba azt, amit látott és hallott. Hónapok távlatából egész pontosan, napokhoz kötve már nem tudta visszaidézni az átélt eseményeket. Amikor később összefoglalta visszaemlékezéseit, kisebb ellenmondásokba keveredett azokkal a feljegyzésekkel, amelyeket a jelenések felnőtt résztvevői készítettek Bernadette elbeszélése alapján, nyomban az egyes jelenések után. Laurentin nem tekinti tévedhetetlennek az egyébként is gyenge emlékezőképességgel rendelkező leányt, s ezért a frissen írásba foglalt adatokra támaszkodik.

Mivel az eddigi adatforrások nem voltak eléggé széleskörűek, Laurentin alapos, szinte detektívképességet igénylő nyomozásba kezdett. Türelmes munkáját siker koronázta, mert sok eddig lappangó dokumentum közt sikerült megtalálnia *Jacomé* rendőrparancsnok mintegy 200 iratból álló dossziéját, valamint *Dutour* császári ügyvivő adattárát, amelyeknek nemismerése eddig bántó hézagokat okozott a lourdesi események összképében. Ezek az iratgyűjtemények a kegyhely 139 polcra terjedő archivumához, az egyházmegye és a nevers-i zárda levéltárához, továbbá az igen fontos Lasserre- és Cross-féle adattárhoz téve a hiteles adatok olyan tömkelegét szolgáltatták, hogy Laurentin professzor előtt életreszóló kutatómunka és monumentális írói feladat körvonalai rajzolódtak ki.

Az adatterger feldolgozásában továbbra is Lourdes értelmének megközelítése és kifejtése maradt a tengelygondolat. Ez a vezértéma körülbelül a következő szempontokat tartalmazza: Meg kell határozni Lourdes helyét és szerepét az Egyház életében. Mi a titka annak a kegyelmi hatásnak, amely tömegeket mozgósít ide, s amely vonz és taszít egyszerre? Miért csalódik és idegenedik el az egyik ember Lourdestől már első látogatásakor, és miért jön ide aztán ötvenszer is, anélkül, hogy megunná? Mit akar Isten megvalósítani itt? Mi a Szent Szűz tulajdonképpeni szándéka, s mi az a jelmez, amelyet az emberi elgondolás erre a szándékra ráerőszakolt? Miben látható az isteni terv vezérfonala, s hogyan vált ez lüktető léletté Bernadette Soubirous közbejöttével a zarándokhely történetében? Ki kell dolgozni Lourdes teológiáját, s ezt megelőzően közzé kell tenni Lourdes hiteles, szépítésektől és húzásoktól mentes történetét.

Mivel Lourdes olyan terület, ahol az Asszony és a Kígyó küzdelme immár száz éve szakadatlanul tart, — hihetetlenül bonyolult

küzdelmek zárt területére hatol itt a kutató. E küzdelmek feldolgozására egy ember nem elég. Ezért Laurentin egész munkaközösséget iskoláztott be az adatoknak kartonlapokon történő feldolgozására, meghatározta a feltárás módszerét, s úgy beállította a munka menetét, hogy a körülbelül 8–10 kötetre terjedő mű 1962-re befejeződjék. Ha a professzor időközben meghalna, munkáját teljesen az ő útmutatása szerint a tournay-i apátság szerzetesei fogják befejezni.

Eddig három terjedelmes, gyönyörűen kiállított kötet jelent meg a párizsi *Lethielleux* kiadónál „*LOURDES. Documents authentiques*” gyűjtőcímmel. Ezek az 1858-as lourdesi események teljes adattárát ölelik fel minden igazítás és törlés nélkül. Joggal nevezhetők a lourdesi év reprezentatív könyveinek, mint ahogy Laurentin professzor tudományos vállalkozásában is méltán láthatjuk a jubileumi év legkimagaslóbb szellemi teljesítményét.

A jelenések szerepének tisztázása. Bernadette új értékelése

A lourdesi jelenéssorozatot centenáriumát olyan korban ünnepeljük, amelyben gomba-módra szaporodnak a különféle újabb jelenésekről és csodákról szóló híresztelések. Az Egyház kénytelen erélyesen figyelmeztetni a híveket, hogy ne rendezkedjenek be csodavárásra és óvatossá legyenek mindenféle jelenéssel kapcsolatban. Az utóbbi két évtizedben különböző országokból 24 helyről érkeztek jelentések Szűz Mária állítólagos megjelenéseiről, amelyekkel kapcsolatban az Egyház vagy negative döntött, vagy várakozó álláspontra helyezkedett. E tartózkodó magatartással szemben viszont tény az, hogy Egyházunk soha nem tulajdonított akkora fontosságot a jelenéseknek, mint az elmúlt évszázad alatt. Éppen Lourdes példája erőteljes bizonyosság arra, hogy a jelenéseknek fontos szerepük lehet az Egyház életében, mivel döntő hatást gyakorolhatnak a hívek lelki életére.

Vérbeli teológusok előtt a legújabb időkig nem számított komoly kérdésnek a jelenések témaköre. A centenárium azonban több kiváló tudóst rábírt arra, hogy szembenézzon ezzel a kérdéssel, amely egyre fontosabbá válik, s világosságot derítsen erre a területre, amely sok embert foglalkoztatott, s ahol tág terük nyílik a túlzásoknak és tévedéseknek.

Ezt az időszerű kérdést tárgyalja Louis Lochet „*Apparitions*” című könyve. (*Desclée de Brouwer* kiadása. Németül Herder adta ki.) Ez a kis könyv élvezetes stílusban írt teológiai remekmű, amely a jelenések szerepét Mária misztériumába, az Egyház életébe és a mi keresztény életünk keretébe állítva mutatja be. Az olvasó szinte felkiált a lelkesedéstől a könyv tanulmányozása közben, mert világos, gyakorlati eligazítást kap a jelenések útvesztőkkel telt, eddig elhanyagolt területén. Az előjelek szerint hasonlóan időszerű útmutatásnak ígérkezik a fuldai Georg Siegmund professzor „*Das Wunder*” című készülő tanulmánykötete, amelynek részletei német szakfolyóiratokban már ízelítőt adtak a munkából. Napjainkban,

amikor a csodákról s azok lehetségeségéről sokat vitatkozunk, az alapvető kérdéseket dolgozza fel, amelyek tüzetes ismerete nélkül légüres térben vergődve csatáznánk egyáltalán nem tisztázott kérdések felett.

Nagy szolgálatot tett a *FETES ET SAISONS* kiadványsorozat, mikor a centenáriumra megjelentette népszerűen írt, művészi fényképekkel teletűzdelt albumát „*Le miracle: signe de Dieu*” címmel. Felnyitja szemeinket a minket körülvevő csodáknak észrevezésére és kibetűzésére. Hasonló célt szolgál a sajtó alatt levő „*Signes et messages pour notre temps*” jelzésű összefoglaló mű. Az elmúlt évszázad máriás jelenései közt első összefüggést, továbbfolytatódó gondolatmenetet állapít meg, s rámutat e természetfeletti intéseknek, figyelmeztetéseknek jelenkorunkkal való kapcsolatára.

A centenárium fényében halaszthatatlan feladatnak bizonyult Szent Bernadette új értékelése és küldetésének végleges tisztázása is. Francis Trochu sikerült Bernadette-életrajza után is szükségesnek látszik, hogy a legújabbban felfedezett dokumentumok alapján és az új Lourdes-szemlélet és munkamódszer vonalában megjelenjék e nagy Szent dokumentációs nagy életrajza is. Örvendetes, hogy Laurentin professzor a kutatásait és munkamódszer-elgondolását bemutató pompás cikkében bejelentette, hogy művének egyik kötete ez az új szempontokat követő Bernadette-életrajz lesz. (*La Vie Spirituelle*, 1958 februári ünnepi száma.)

Aki Lourdes legfrissebb irodalmába betekintést nyert, felszisszen, valahányszor egyes, a régebbi felfogást követő könyvekben azt a maradi állítást olvassa, hogy Bernadette annyira együgyű és ütődött gyermek volt, hogy az iskolában a számapadba ültették... Nem! Bernadette nem volt együgyű, hanem csak tanulatlan. Mikor aztán tanítani kezdték, sorban elsajátította a szükséges ismereteket. Szép írását közülünk sokan megirigyelhetnék! A rendőrségen és az egyházi bizottság előtt tett vallomásai mutatják, hogy értelmes leányka volt, helyén volt az esze. Nem rendelkezett rendkívüli szellemi képességekkel. Nem volt lumen, aki belső várkastélyról, a lélek sötét éjszakájáról, vagy akár a lelki gyermekség kis ösvényéről értekezést irhatott volna, s akinek gondolatkincséből márványba kinalkozó aranymondásokat idézhetnének. Östehetség volt, s így ösztönösen rátalált a szentté tevő utak legegyszerűbbjére, az alázatosságra. Életszentségét nem magasröptű elméletekből és velős mondasokból következtetjük, hanem tetteiből vezethetjük le. Életszentsége rendszerbe nem foglalt, elméletnélküli, az evangélium egyszerű éléséből szövődtött példa előttünk, — *Sainteté sans théorie*, — mint Laurentin találóan megállapítja.

Érdekes, hogy Szentünk pályafutásában nem a nevers-i zárdában érlelődő szerzetesnő vonzza az embereket, hanem a serdülő leányka, a *jelenések Bernadetteje*. A „szent” jelzőt elhagyva, becézőnévén egyszerűen Bernadette-nek nevezi őt az egész világ, mintha mindnyájunk szeretett hugocskája lenne. Száz év múltán is hervasztatlan, üde fiatalságában áll előttünk. Nem akadt a világtörténelem

folyamán még egy fiatal leány, akit annyian tanulmányoztak volna, mint a kis lourdesi látnokot. Egyéniségének oly különleges varázsa van, hogy aki elmélyülten tanulmányozza életét, örökké tartó lelki barátságot köt vele.

A lourdesi év egyik nagy ajándéka az a felismerés, hogy igazságot kell szolgáltatni neki új értékeléssel, pályafutásának élethűbb, ferdítésmentes megírásával.

Lourdes mint orvostudományi tanulmány

Lourdes történetének legsajátosabb fejezete és egyben legnagyobb tehertétele: a gyógyulások kérdése. A gyógyulások, különösen a csodás gyógyulások ténye élesen megkülönbözteti ezt a kegyhelyt a Szent Szűz többi szentélyeitől, s ugyanakkor előidézője a Lourdes ellen irányuló heves vitáknak, támadásoknak és rágalmaknak.

Hiteles orvosi dokumentumok bizonyítják, hogy az elmúlt száz év során sok gyógyulás történt Lourdesban. Kétezer feltűnő gyógyulás részletes jegyzőkönyveit őrzik itt. Az is tény, hogy a gyógyulások közül sokat orvostudományilag megmagyarázhatatlannak minősített az ellenőrző orvosi bizottság, ötvennégyet pedig csodás gyógyulásnak jelentett ki az Egyház. Viszont az is igaz, hogy az orvostársadalom véleménye e gyógyulások tekintetében kezdettől fogva máig megoszlik. Sokan eleve tagadják, hogy Lourdesban gyógyulások történnek. A kimutatott gyógyulásokat vagy csalásnak minősítik, vagy természetes hatóerőknek, szuggesztív befolyásolásnak, esetleg a forrás gyógyítóerejének tulajdonítják. Sokan viszont közvetlen tanulmányozás után meghajolnak a tények előtt, elismerik a gyógyulásokat és isteni beavatkozás lehetőségét sem tartják kizártnak. Így a világhírű, Nobel-díjas *Alexis Carrel* „*Voyage de Lourdes*” című önvallomásában az egész világ előtt biznyságot tett arról, hogy lourdesi tapasztalata, egy bámulatos gyógyulásnak közvetlen szemlélete adta vissza hitét. Egy protestáns írónő, *Ruth Cranston* a lourdesi gyógyulásokról írt színvonalas könyvét éppen azoknak a merész és elvhű férfiakkal ajánlja, akik a lourdesi gyógyulások orvosi tanulmányozását megkezdték, kiépítették és továbbvitték, s így a tudománynak, a vallásnak és az egész emberiségnek felbecsülhetetlen szolgálatot tettek. (*Das Wunder von Lourdes*. Verlag J. Pfeiffer, München.)

A Herder-cég kiadta *Leuret* és *Bon* orvosdoktorok „*Wunder, Wissenschaft und Kirche*” könyvét, amely főképp orvosok számára nagyszerű betekintést nyújt a lourdesi gyógyulások történetébe és az 1885 óta működő orvosi iroda működésébe. Ez a mű, valamint *Tauriac* „*Miracles à Lourdes ?*” című érdekesítő könyve (német kiadását az innsbrucki *Tyrolia-Verlag* jelentette meg) részletesen tárgyalja a leghíresebb gyógyulásokat, köztük az utóbbi évtizedek csodás gyógyulásait is. Újkeletű csodás gyógyulást ír le közvetlen megfigyelései alapján „*Un miracle de Lourdes en 1954*” című, saját ki-

adású munkájában dr. Debroise rennesi orvos. Általában a csodás gyógyulások kérdéseivel foglalkozik dr. Alliney elsőrangú munkája (*La grotte des trois fontaines, Spes-kiadás*). Kritikus orvosi elemzés alá veszi a lourdesi gyógyulásokat a „*Cent ans de Miracle à Lourdes*”. Michel Agnellet tollából. Ezek a könyvek minden hangosság nélkül felhívják a világ orvosainak figyelmét a lourdesi gyógyulásokra és szeretettel szólítják a haladás és a tudomány elfogulatlan munkáit, menjenek Lourdesba, kapcsolódjanak bele teljes tárgyilagossággal az orvosi iroda ellenőrző munkájába. Nincs a világnak olyan hatalmas kórháza, amely a legszörnyűbb betegségfajták olyan világkiállítását tartalmazná és annyi tanulmányi alkalmat kínálna, mint egy nagy zárandoklat idején a Lourdesba szállított betegek sokasága. Az orvosok feladata itt semmi más, mint a betegek, vagy a gyógyultak alapos megvizsgálása és az előttük levő tények megállapítása. Ha meggyógyult valaki, állapítsák meg a gyógyulását. Ha nem gyógyult meg, állapítsák meg a betegség fennállását. Ha a csalásról lenne szó, mint ahogy csalók és szélhámosok e szent helyre is befurakodnak zavartkeltő szándékkal, — leplezzék le a csalást. De figyelmeztetnek ezek a könyvek arra is, hogy a lourdesi gyógyulások végelemzésben hitre szólítanak fel; aki tehát azzal az eltökélt szándékkal indul ide, hogy bármi történjék is, hinni semmiképpen sem fog, az esetleg kénytelen lesz a tények előtt behúnyni a szeméit.

Kedvező jelenség, hogy az orvosok az utóbbi évtizedekben engedtek abból a minden természetfelettit eleve elutasító merevségből, amellyel egyszerűen elutasították és tudománytalannak bélyegezték a lourdesi gyógyulások tanulmányozását. Carrelnek említett bizonyágtevése után tudtára adták, hogy távoznia kell a lyoni egyetem katedrájáról. Viszont Monier „*Etude médicale de quelques guérisons survenues à Lourdes*” című doktori értekezését, mely e szavakkal zárul: „A három gyógyulást, mellyel értekezésünkben foglalkoztunk, mint létesítő ok, Isten idézte elő”, — a párizsi egyetem orvostudományi kara elfogadta.

Tagadhatatlan, hogy a mult századhoz viszonyítva a gyógyulások száma egyre csökken. Ez nemcsak azzal magyarázható, hogy az élő hit, amely a csodás gyógyulás elmaradhatatlan kelléke, a mult időkhez viszonyítva gyengült a mai emberben, hanem más okokkal is indokolható. Eleinte a nép állapította meg a gyógyulásokat, (elvégre Jézus gyógyításait és azok valódiságát sem ellenőrizte orvosi iroda). Később az Egyház szigorú vizsgálat alá vette a gyógyulásokat és XIV. Benedek pápa brévéjének (*De servorum Dei beatificatione et beatorum canonisatione*) előírásai alapján ellenőrizte, megvan-e bennük a csodás gyógyulásoknak minden szükséges kelléke. Az orvosi iroda munkatársai pedig beható vizsgálat alá veszik a gyógyultak kórtörténetét, betegségének egész lefolyását; éveken át ellenőrzik, hogy tartós-e a gyógyulás. Így az is megtörténik, hogy figyelemre méltó gyógyulásokat az orvosi iroda figyelemre sem méltat, mert hiányzanak az előbbi betegséget részletesen kimutató igazolások, vagy mert a gyógyultak megelégszenek azzal, hogy

meggyógyultak, s nem hajlandók magukat nem éppen kellemes, hosszadalmas vizsgálatoknak alávetni. (Említésre méltó, hogy Rozamunda soproni szerzetesnővér, akit szinte félholtan szállítottak egyik zarándoklattal Lourdesba, a fürdőben egy pillanat alatt meggyógyult borzalmas betegségéből. Hozzáértők véleménye szerint ez a gyógyulás az úgynevezett nagy gyógyulások közé lett volna sorolható. A lourdesi iroda nyilvántartásában mégsem szerepel. A beteg hozzátartozói ugyanis elkövezték azt a hibát, hogy minden orvosi kíséroriat nélkül szállították betegüket a kegyhelyre, s ott a fürdőzés előtt nem vizsgáltatták meg. Így fürdés után csak azt konstatálhatta az orvosi iroda, hogy a nővér teljesen egészséges, de hogy előzőleg beteg lett volna, mégpedig Pott-betegségben szenvedett, azt a jelenlevő tiszteletreméltó és szavahihető tanúk állítása alapján sem mondhatták ki. A gyógyultnak hazaérkezése után kezelő-orvossai, egy soproni főorvos és egy budapesti egyetemi tanár készséggel kiadták a betegsége történetét és a különféle vizsgálatokat részletesen leíró igazolványokat, — a hagyományos magyar nemtörődömség azonban elmulasztotta ezeket hivatalos útvakra indítani; az egész ügy elakadt. A gyógyult szerzetesnő még évtizedekig élt és sokáig működött nehéz és áldozatos munkakörében.)

A gyógyulásokkal kapcsolatban lehiggadt és kiegyensúlyozódott a papság és a hívek lelkesedése is. A fanatikus, minden áron csodát kieroszakolni akaró viselkedés ma már eltűnt Lourdesból. A múlt század végén az egyik francia nemzeti zarándoklat vezetője egészen elkeseredett, mivel zarándoklata alatt egyetlen gyógyulás sem történt. Ezért a tartózkodás utolsó estéjén sorba járta a zarándokházakat és betegszállásokat, estére a grotta elé gyűjtötte a zarándoklattal hozott 700 beteget, s fokozott imára buzdította őket. Olyan szivettépő, egeket ostromló imádkozást rendezett a betegekkel, hogy mindenki biztosra vette: másnapra sok gyógyulás fog bekövetkezni, — de senki sem gyógyult meg. Az ilyen lelki „doppingolás” ma már a múlté. A tapasztalat azt mutatja, hogy éppen a legnagyobb gyógyulások diszkréten történnek, minden szenzációhajhászást és fel-tűnés-keltést kerülve.

Egyébként éppen a jubileumi év megnyitására jelent meg *Christiane Fournier* újságíró riportsorozata (*Miracles de Lourdes, Plonkiadás*). Az újságíró felkereste a lourdesi csodás gyógyulások legdöntőbb bizonyosságait, az utóbbi évtizedek gyógyultjait, akik még ma is életben vannak. Megállapítja, hogy Lourdes nagy ajándéka, a visszanyert élet és egészség még most is figyelmezteti a gyógyultakat a kapott kitüntető kegyelemekre, — de ugyanekkor a sorok között azt is elárulja, hogy nem mindegyiknek vált üdvére az, hogy meggyógyult, — nem mindegyikük értékeli és becsüli kellőképpen a kapott gyógyulást. Nagy kegyelmekre sokszor nagy hálátlanság a visszhang az emberek részéről. Ezért hirdeti megható cikkében egy súlyos beteg, aki nem gyógyult meg Lourdesban, hogy a szent hely legbőkezűbben osztott kegyelmi ajándéka nem a gyógyulás, hanem a türelem és az áldozatvállalás, amellyel a beteg ezután zúgolóds

nélkül viseli betegsége terhét, s betegségében és szenvedésében most már nem nyűgöt és ígát, hanem különleges hivatást lát. (*Paul Gal-land: Témoignage d'un malade non guéri. La Vie Spirituelle* februári számában.)

Az orvostudományi kutatómunka is beleilleszkedik a Théas-féle elgondolásba: kérlelhetetlenül az igazságot szolgálja és eltávolít Lourdes közeléből minden hamisságot és ál-értéket. Semmi szükség arra, hogy a lourdesi Szűzanya dicsőségkoronájába hamis gyöngyöket fűzzünk.

TOLNAI TÁJ

*Ameddig ellátsz, dombok és akácok.
Balra csermelyt, egy sor nyárfát találsz.
A mezőn által eperfák vonulnak
s arra kijebb virágozik már a hárs.*

*Falumtól idáig rozs-búzaföldek
s napraforgó, zöldelő tengeri.
Szemed így nyár felé e görbe tájon
a világ minden színét megleli.*

*Mintha csak hirmondóul hagyták volna,
ágaskodik délen öt jegenye.
Még lejjebb fenyőcsoport. Ház fehérlik.
S ég felé nyúl egy kis torony hegye.*

*Alattuk sarjadó rét. Szerte boglyák.
A fénytől, mit a hulló nap még lehint,
ezüst kígyó a kanyargó Kapos;
eltűnik néhol, felcsillan megint.*

*Túl rajta fűzfák. Mint egy piros hernyó;
tehervonat húz döcögve keletnek.
Idébb a malom kéménye pöfékel,
kormos füst jelzi, merre, hol meredhet.*

*A faluból csak négy-öt kazal látszik.
Lombok közé bújt, mint a hegy felette.
Sötétes háttér északon az erdő,
a ráboruló nagy kékségbe veszve.*

*Nézz hátra. Mintha egész sora égne
ott nyugaton a dűlőmenti fáknak.
Már alkonyodik. Jó lesz hazamenni.
Holnap nekifogunk az aratásnak.*

Hegedűs László

TAKÁTS GYULA VERSEI

ÉS OTT ÚSZIK

*Hunyorgó szilva, fényes macska-szem.
Zöld tükrén ciklámen virág.
A macska néz s a halvány szirmokat
élettel ringatja tovább.*

*Szemében él... Az asztalon halott...
Gyökértelen... És köztük én
meglopni őket, félig éberem
tűnődöm lényük képletén.*

*A falon három arc... Száz éve volt...
Bezárult fönt a mennyezet
és ránk borul a ház, a ránk-szabott,
testünket őrző szerkezet.*

*Ormárol hull a laska-vakolat.
Gerendáin a darazsak
építik száraz mértanuk jelét
s azon túl már csupán az ég.*

*Az borítja be lilával, kékkal
szívünk, virágaink s a lét
sugárral pusztulón belélővi
testének tiszta lényegét.*

*És ott úszik ragyogva mindahány.
Minden ciklámen és darázs.
Vándorló fény... Fehér időbe tért.
Vidíts örök-szép utazás.*

MINT ATOM-MÁGNES

*Nyílik a házon a szőlővirág.
Izzik a méhek zümmögő kedve,
s mint sárga léghajó billeg szobám
zöldindás kötelét emelgetve.*

*Ezer kis motor zümmögő szárnya
emelget a fényes magasságba.*

*Zümmög a ház s míg bent a pilóta
barna homlokát tervére hajtja,
fölötte lantágú szárnyaival,
mint atom-mágnes lángol a nap.*

*Rezzen a toll és egy hiperbolán
elindul lassan két szőlővirág...*

A VALLÁSSZOCIOLÓGIA MEGUJHODÁSA

Feljegyzéseim szerint öt évvel ezelőtt, 1953-ban találkoztam először francia és olasz folyóiratokban a „sociologie religieuse”, illetve „sociologia religiosa” kifejezésekkel. Hogy pontosan mit kell érteni rajta, az akkor olvasottakból nem tudtam megállapítani. Amint azonban az évek múlásával további közlemények kerültek a kezembe, egyre kielégítőbben válaszolhattam meg magamnak a kérdést. Ma úgy vélem, hogy a „sociologie religieuse” fogalmát ez a magyar elnevezés adná vissza a leghívebben: „a hitélet szociológiája”. Azokból az írásokból ítélve ugyanis, amelyek ezen a címen eddig megjelentek, ennek a szociológiai ágak témaköre szűkebb és szempontjai sem olyan általánosak, hogy egyszerűen vallásszociológiának minősíthetnők. Nem kétséges azonban, hogy azok a vizsgálódások, amelyeket maga elé tűzött, mind beleillenek a vallásszociológiába, mi több: annyira beleillenek, hogy éppen az ilyen vizsgálódások hiányára vezethetjük vissza a vallásszociológiai kutatásoknak azt a lemaradását és elsekélyesedését, amelynek századunk első felében tanúi lehettünk.

A hanyatlás időszaka

Ha áttekintjük a vallásszociológia termékeit, lehetetlen észre nem vennünk a nagy nekilendülés után a hanyatlást. A fénykort a századforduló táján – zömében a múlt század utolsó évtizedeiben – olyan szellemek jelzik, mint egyfelől Emile *Durkheim*, Lucien *Lévy-Bruhl*, James George *Frazer*, E. B. *Tylor*, másfelől Karl *Marx*, Herbert *Spencer*, Max *Weber*, Ernst *Troeltsch*, Werner *Sombart*. Az első csoportba soroltak főleg a vallás eredetét próbálták felderíteni s ebből a célból az archaikus népek vallásait, ezek keletkezését és fejlődését vették vizsgálat alá. A második csoportba osztottak, bár az eredet is érdekelte őket, inkább a kapcsolatokat nyomozták a gazdasági szerkezetek és a vallási eszmék alakulása között. Utóbbiak munkájában így a gazdaság- és vallástörténeti, előbbiekében az összehasonlító néprajzi jelleg domborodott ki. Logikusan folyt ez abból is, hogy mindezeknek a tudósoknak többsége csak úgy járulékosan művelte a szociológiát, igazi területük az etnológia, a közgazdaságtan vagy a társadalombölcselet volt. Így is azonban olyan úttörést végeztek, hogy eredményeik és problémafelvetéseik máig sem veszítettek jelentőségükből. Nyilvánvaló volt azonban: ahhoz, hogy a vallásszociológia a kívánt mértékben kibontakozzék, nem elegendő csupán az ő kutatásaikat folytatni, hanem az is szükséges, hogy ezeket a kutatásokat átfogóbbakká tegyék és szélesebbre terjesszék.

Elméleteileg semmi kétség sem férhetett ehhez. Szociológián, mint ismeretes, azt a tudományt értjük, amely az emberek társas

együttélésének formáit, a társas képződmények mozgását, a csoportokkal kapcsolatos szellemi mozzanatokot, valamint a társadalmi fejlődés törvényeit vagy törvényszerűségeit tanulmányozza. Következésképpen a vallásszociológiának is — nevének megfelelően — a társas jelenségeket kell tanulmányoznia, és pedig azokat a jelenségeket, amelyek a vallásban gyökereznek vagy a vallás irányában hatnak. Hogyan jönnek létre s milyen formákat öltenek a vallásos életfelfogás társadalmi megnyilatkozásai? Miként befolyásolja a vallás a társadalom életét s miként befolyásolják a társadalmi tények a vallásos életfelfogást és a vallásos társulásokat? Ezek azok a kérdések, amelyeknek a vallásszociológia homlokterében kell állniuk.

Az a feladat tehát, amelyet a vallásszociológia elé kell tűznünk. Egyrészt szűkebb, másrészt bővebb, mint amit az úttörők a maguk idejében a legsürgősebbnek tekintettek. Egyrészt szűkebb, mert az olyan problémák, mint például a vallásos érzés lényege, az animizmus, vagy a totemizmus, nem elsősorban szociológiai problémák. Másrészt bővebb, mert a ma fellelhető primitív törzsekre és a kultúrnépek multjára vonatkozó még oly tanulságos eszmefuttatások mellett sem szabad kirekeszteni a mi tulajdon napjaink jelenségeit a vizsgálódásokból. Csak sajnálhatjuk, hogy a vallásszociológia későbbi művelői erről a továbbfejlődésről általában megelégedtek. Mint már utaltam rá, emiatt váltak dolgozataik meglehetősen érdektelenné. Bizonyos mérvű előrehaladást csak újabban egyes tengerentúli szociológusoknál észlelhettünk, akik az amerikai szociológia gyakorlati törekvéseihez igazodva a vallást mint a társadalmi ellenőrzésnek és a társadalomba való beilleszkedésnek hasznos eszközét igyekeztek mérlegelni, és pedig napjainkban, a jelen körülmények között is.

Világos, hogy annak, amit mai szemmel nézve kifogásolhatunk, megvoltak az okai. Mint minden tudománynak, úgy magának a szociológiának s így a vallásszociológiának is pontosan meg lehetne írni a szociológiáját. Végére a tudomány is társadalmi jelenség, s ahhoz, hogy valamely tudományág megszülessék és kivirágozzék, társadalmi feltételek kelljenek. A legfontosabb ezek között, hogy a társadalom hangadói és művelt rétegei értéket tulajdonítsanak azoknak a problémáknak, amelyekkel az illető tudományág foglalkozik vagy foglalkozni kíván. A XIX. században általános érdeklődés kísérte a hívők és nem-hívők csatározását a vallás körül, természetes tehát, hogy a vallásszociológiai kutatások nagy figyelmet keltettek s ennek nyomában maguk a kutatások is elevenen folytak. Jól szemlélteti ezt Anglia, ahol — mint Norman *Birnbaum* állapítja meg — közmeggyőződés volt akkoriban, hogy a vallás fontos ügye az egyének is, meg a társadalomnak is. Ennek megfelelően nem is akadt filozófus, aki mellőzhetőnek tartotta volna a vallás behatóbb tárgyalását. Úgyannyira, hogy talán egy ország sem vette ki részét akkortájt olyan nagy mértékben a vallásszociológiai búvárkodásból, mint Anglia. Még azok is, akik nem ismerték el a vallási tények eredetiségét és közvetlenségét, kiemelték a vallás szociális funkci-

óját. Ezzel persze maga a vallásszociológia is lényeges szerephez jutott annak a századvégi polgári felfogásnak kialakításában, amely elsősorban a számára kedvező társadalmi és politikai intézmények igazolására és védelmére iparkodott felhasználni a vallási tanításokat. A vallás mivoltának és hivatásának ez a relativizálása azonban óhatatlanul azzal a következménnyel járt, hogy hamarosan elhalványult a vallás jelentősége az emberek tudatában, ennek visszahatásaként pedig a mi századunk elején már megtorpantak, részben meg is szűntek a komolyabb vallásszociológiai vizsgálódások. A vallásszociológia hanyatlása így egyik jelensége lett az általánosságban észlelhető szekularizációs folyamatnak. Továbbra is felszínen maradt ugyan a vallás keletkezésének és távolabbi multjának tanulmányozása, az efajta régészkedő hajlandóság azonban nem válthatott ki olyan tudományos lendületet, amely a maga frissességével leküzdhetné volna az intellektuális nehézségeket. Azok a szociológiai munkák is, amelyek a közhelyes szólamokon túlmenően kitértek a vallásra, jobbadán csak a híres úttörők gondolatait népszerűsítették. Akadtak ugyan ebben az időben is szociológusok és rokonszakszabameli tudósok, akik szerették volna előbbre vinni a vallásszociológiát. A francia M. Mauss már 1924-ben sikraszállt amellet, hogy fordítsanak nagyobb figyelmet az emberiség ma élő vezető vallásaira. Ugyanígy Gabriel Le Bras, a Sorbonne egyházjogi professzora hét évvel utána megpróbálkozott annak igazolásával, hogy a jogot nem érthetjük meg szociológia nélkül, a szociológia azonban csak akkor felelhet meg rendeltetésének, ha kutatásait az egész emberi valóságra, tehát a vallásra és a mai hitéletre is kiterjeszti. A társadalmi feltételek hiánya miatt azonban mindketten kevés visszhangra találtak.

Újabb kutatások szüksége

A fordulat a második világháborúval következett be. Két forrását jelölhetjük meg. Az egyik, hogy a hadviselők közt mutatkozó és állásfoglalásaikat nagy mértékben befolyásoló ideológiai ellentétek magukra vonták a szociológusok figyelmét, akiknek tapasztalniok kellett, hogy a vallást a mai világban sem kezelhetik úgy, mint közbömbös társadalmi jelenséget. A másik a keresztény egyházak számos vezető személyiségének az a felismerése, hogy a lelkipásztori tevékenységet összhangba kell hozni azokkal a hatalmas szociális változásokkal, amelyeknek a háború rendkívül gyors ütemet adott. Világossá vált előttük az is, hogy a folyton módosuló társadalmi adottságokat pontos elemzéssel kell nyomon kísérni, ha eredményesen kívánnak dolgozni. Az már azután a dolgok természetében rejlik, hogy ez a praktikus cél erőteljesebben mozgatta meg az elméket, mint a tisztán teoretikus érdeklődés. Előbb léptek fel a „hitéleti szociológia” művelői és csak utánuk, az ő hatásukra elevenedett meg az egész vallásszociológia.

Azon nem csodálkozhatunk, hogy a „hitélet szociológiáját” éppen Franciaországban kezdeményezték. Ha ugyanis valahol, akkor itt ugyancsak szúrhatott az az ellentét, amely az utolsó félszázadban egy vallásos kisebbség, benne egy szellemi elit növekvő buzgósága és egy csupán névlegesen katolikus hatalmas tömeg hitbeli közömbössége, nem ritkán ellenséges érzülete között támadt. Ezt a szakadást minduntalan észre kellett venni, mennyiségi és minőségi mértékével azonban a legközvetlenebbül érdekelt egyházi személyek sem voltak tisztában. Mint ilyenkor történni szokott, voltak papok, akik visszahúzódtak a maguk szűk környezetébe s abban a feltevésben kerestek vigasztalódást, hogy másutt bizonyára kedvezőbb a helyzet, s voltak, akik fásultan nézték a fejleményeket s megmaradt híveik gondozása mellett a saját lelki békességük biztosítását tekintették legfőbb teendőjüknek. Előtérbe azonban mégis csak azok a papok léptek, akiket a tényleges helyzet és a kudarcok sem ingattak meg abban a meggyőződésükben, hogy nekik, mint az evangélium hirdetőinek és a szentségek kiszolgáltatóinak, a változott viszonyok között is megvan a küldetésük. S természetes, hogy a papságnak ez a része nemcsak megértette a „hitéleti szociológia” jelentőségét és szükségét, de mindjárt munkatársi törzsgárdának is kínálkozott.

Ezt a helyeslést és segítséget nem is nélkülözhatték a kutatók, mert hiszen a számszerűségek tüzetes megállapítása nélkül hozzá sem kezdhettek semmiféle komoly vizsgálódáshoz. Olyan adatokra volt szükségük, amelyek egyrészt megbízhatóbbak, másrészt messzebbmenőek, mint a többnyire hevenyészett és szűkre fogott plebániái és egyházmegyei kimutatások. Újabb és újabb kérdőíveket szerkesztettek tehát, tökéletesítették az ellenőrzési módszereket és kritikailag dolgozták fel a kapott adatokat. Bizonyos, hogy már az alapvetésnek ez a technikai munkája is nagy méretű és igen lelkiismeretes munkát kívánt mind Franciaországban, mind pedig azokban az országokban, ahol követték a francia példát. Nyomában fény vetődött olyan tényekre, amelyeket eddig inkább csak sejtettek. Kiderült a többi között, hogy — miként J. F. Motte írja — Franciaország egyetlen nagyvárosában sem haladja meg a gyakorló katolikusok száma az összesség 35 %-át s általában 10–20 % között mozog. Hasonló felfedezésre jutottak Angliában is. „Eddigi elképzeléseink szerint — jelenti ki Michael P. Fogarty — a gyakorló katolikusok száma meglehetősen magasnak látszott, s azt hittük, hogy ön-elégülten nézhetünk olyan országra, mint Franciaország. Most azonban rá kellett jönnünk, hogy sokkal közelebb esünk a franciaországi, mint teszme a hollandiai állapotokhoz.” S hogy az olasz katolikusok se lehessenek elégedettek, adatfelvételek kimutatták, hogy például a Toscanában fekvő volterrai egyházmegyében, ahol 112 plebániának 110.000 híve van, 1952-ben csupán 21.58 % járt rendszeresen szentmisére, a kötelezetteknek mindössze egyharmada. S ha voltak is plebániák, ahol a hitgyakorlat a 90 %-ot is elérte, voltak már olyan plebániák is, ahol alig akadtak gyakorlók. Spicchiaiola

község 440 katolikus lakosából például 6 férfi, 6 nő és 2 gyermek fordult meg rendszeresen a templomban.

Nem kétséges, hogy már az a konkrét kép is, amelyet a nyers számok tükröznek, nagyban segítheti a lelkipásztori teendőknél és azok sürgősségi rendjének meghatározását. Ahhoz azonban, hogy a szóhajóhető tevékenységek eredményességének valószínűségét már eleve mérlegelhessék, ami feltétele a munkaerők és eszközök takarékos felhasználásának, meg kell találni azt az alapot, amelyen az egyes területek adatait összehasonlíthatjuk egymással. Mert hiszen kézenfekvő, hogy teljesen azonos számoknak is egészen más a jelentésük egy ipari vagy egy mezőgazdasági vidéken, az ország északi vagy déli részén, egy megállapodott népességű belső körzetben vagy a mozgékony határmentén, egy közismerten katolikus hagyományú vagy egy közismerten antiklerikális hagyományú tájékon, sőt még ugyanannak a nagyvárosnak különböző negyedeiben is. Ami szám az egyik helyen a vallásos élet fokozódását, ugyanaz a szám a másik helyen annak hanyatlását jelezheti, ami szám az egyik helyen a lelkipásztorkodás korszerűségét, ugyanaz a másik helyen annak korszerűtlenségét tanúsítja. Hamarosan szükségessé vált tehát, hogy annak rendje és módja szerint szociográfiai felvételeket készítsenek, majd pedig hogy ezeknek alapján típusok szerint osztályozzák az egyházmegyéket, esperesi kerületeket és plébániákat.

Tipusok megállapítása

Amit ebben a vonatkozásban végeztek, azért nagy elismerés illeti a franciákat. Magánember nehezen győznél pénzzel a csak eddig is megjelent plébániai monográfiák beszerzését. Közel sem azonos értékűek ezek, de bőven vannak köztük, amelyek nemzetközi figyelmet keltettek és iskolát teremtettek. Ilyenek mindenekelőtt Fernand Boulard kanonok munkái, aki *Le Bras* professzor mellett ezeknek a kutatásoknak legnevesebb művelője. A színvonal erős eltérései magyarázzák, hogy ismételten jelentek meg különböző szerzőktől módszertani művek is, amelyek szakszerűsége és lehetőleg egyöntetű eljárásra kívánják nevelni a lelkes, de sokszor diletáns munkatársakat. Így Boulard is, akinek „Tanulmány egy mező-ségi plébániáról” c. mintaszerű munkája 1951-ben jelent meg, kiadott egy tájékoztatót a plébániai monográfiák készítéséhez. Hasonló útmutatót szerkesztett a belga N. de Volder is. Tanulságos az ő fejezet-beosztása: történet és földrajz, demográfia, gazdasági és szociális helyzet, politikai és kulturális viszonyok, hitelet és gondolatvilág. Mindezeket a fejezeteket illetően megjelöli a kérdéseket is, amelyekre a kutatónak elsősorban kell válaszolnia.

Boulard javasolta a plébániáknak három típusba való sorolását, aszerint, hogy a gyakorló katolikusok az összességnek mekkora hányadát teszik. „A” típus, ahol a gyakorló katolikusok aránya a kötelezetteknek 90 %-a körül mozog s így a hitgyakorlás csaknem teljesnek mondható. „B” típus, ahol az arány legalább 45 %, „C” ti-

pus, ahol már ennek is alatta van. A hitgyakorlás kritériuma a husvéti köteleesség teljesítése és vasárnap, valamint parancsolt ünnepeken a rendszeres misehallgatás. *Le Bras* és *Boulard* a plebániái adatok alapja az esperesi kerületeket is beosztotta ebbe a három típusba s így az esperesi kerületek szerint való részletezéssel elkészítették Franciaország vallási térképét, amely azóta több kiadást ért és a „hitéleti szociológia” klasszikus termékeként számít. *Boulard* azóta új térképen dolgozik, amely 0–25 %-ig 5 százalékos lépcsőkben, onnantól pedig 10 százalékos lépcsőkben tünteti fel a vallásgyakorlás helyzetét. A francia példa nyomán *Collard* elkészítette Belgium misehallgatási térképét is, és pedig plebániák szerint. Ez a térkép 10 %-tól 90 %-ig menően hetes osztályozással tünteti fel a gyakorlókat.

Könnyű azonban belátnunk, hogy az ilyen térképek még csak statisztikai adatokról tájékoztatnak, ami önmagában is hasznos és kezdetnek is biztató, de az ország vallásosságáról, annak mértékéről és alakulásáról keveset nyújtanak. Ezért javasolt L. J. *Lebre*t egy másfajta tipizálást. Az ő típusai a következők: 1. *Keresztény plebánia*. A papok száma megfelelő s a vallásgyakorlat szinte teljes, úgyannyira, hogy nem is érzik új lelkipásztori módszerek szükségét. 2. *Kereszténységében már elkezdett plebánia*. A vallásgyakorlat kevésbé egyöntetű, már kísérletezni kell új módszerekkel. 3. *Válsággal küzdő plebánia*. Kevesebb a gyakorló, mint a nem gyakorló katolikus. Különböző okokból fogyatékos a lelkipásztori tevékenység. 4. *Kereszténységét veszített vagy már erősen veszítő plebánia*. Kevés a pap és hiányzanak az anyagiak is. A környezet erős nyomással nehezedik a hívekre. Az egyházközségnek nincsenek kellő számban tevékeny tagjai. Egy másik szerző, *Emile Pin*, statikus és dinamikus plebániákat különböztet meg. *Statikusak*: 1. *Keresztény plebánia*, és pedig a) szokások tartják össze, b) a hívek egyénileg is ragaszkodnak hitükhöz. 2. *Elzárkózott plebánia*, és pedig a) a vallásgyakorlás egy hagyományos foglalkozás és életirány tartozéka, b) sziget-csoport egy nem-keresztény miliőben. *Dinamikusak*: 1. *Intenzív plebánia*, ahol egy életerős mag koncentrikus körökben szélesedik. 2. *Extenzív plebánia*, ahol a plebániái közösség intenzív vallásgyakorlata a plebánia határain túl is érezteti hatását.

Magam részéről igen helyesnek érzem az amerikai *Josef H. Fichter* eljárását, akinek „A városi plebánia társadalmi szerkezete” c. műve Európában is megérdemelt feltűnést keltett. *Fichter* szerint a plebániák osztályozásának feltétele, hogy előbb tárgyi ismérvek alapján bontsuk csoportokra a plebániához tartozó személyeket, mert csak ezeknek a csoportoknak számarányából következtethetünk bizonyossággal az egész plebánia vitalitásának mértékére. Ő a híveket a következőképpen minősíti: 1. *Magot alkotók*: cselekvő módon résztvesznek a plebánia életében; 2. *átlag-tagok*: rendszeresen látogatják az istentiszteleteket, de ezen túlmenő kapcsolatot nem ápolnak; 3. *szélen élő tagok*: egyházi házasságot kötnek és gyermekeiket is megkereszteltetik, de vallásilag nem aktívak; 4. *leváló tagok*: nem

léptek ki ugyan az egyházból, de semmiben sem veszik igénybe a plebániájuk s alkalmasint más plebániák szolgáltatásait sem.

Szinte fölösleges mondanom, hogy másféle osztályozásokat is képzelhetünk, mert hiszen még a nagyjában általánosan elfogadott egységeken belül is tetszés szerint szaporíthatjuk a csoportokat. Hogy azonban egyes alapkategóriákon túl meddig van értelme ennek, azt csak a gyakorlati hasznosság döntheti el. Mindenesetre sok függ attól, hogy tárgyilag meghatározhatjuk-e az osztálybasorolás kritériumait. Mi az ismérve például annak, hogy valaki pusztán szokásból, avagy elsősorban meggyőződésből gyakorolja-e vallását? Vannak katolikusok — írja *Le Bras* —, akik el nem maradnának a miséről, még sincs igazi hitük, mások viszont lábukat sem teszik be a templomba, mégis mélyen hisznek Istenben és Jézus istenségében. Végtelen árnyalatok mutatkoznak az egyéni hitek tartalmában, értékrendjében és elevenségében, ugyanígy az erkölcsi magatartásban és a vallási sugalmazottság fokában. S maguknak a híveknek kategorizálása még semmit sem árul el a távolmaradókról és távolmaradásuk okairól, holott ez a réteg rendkívül érdekelhet minket. Sőt — mondja *Le Bras* — egyházi szempontból kevésbbé is fontos ismerni a gyakorlók adatait, mint a közömbösség hátterét.

Némelyek talán azt felelnék mindezekre, hogy meg kell kérdezni magukat a gyakorló és a csupán anyakönyvezett híveket, de ez korántsem olyan egyszerű, mint a nem-szociológus gondolná, mert hiszen a legtöbb ember maga sincs tisztában önmagával. A közvéleménykutatás, amely legnagyobb sikereit mindeztideig a Gallup-módszerrel érte el, technikailag is bonyolult feladat, eredményeinek helyes kiértékelése pedig, amikor a kérdezetteknek belső lelki világáról van szó, nem ritkán leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik. Méltán kritizálták például George Rotvánd közvéleménykutatását, aki meg akarta állapítani, vajon katolikus-e még Franciaország. Ilyen kérdéseket tett fel: „Buzgó vagy lanyha katolikusnak tartja magát?” Nyilvánvaló, hogy tárgyi ismervek nélkül csak megbízhatatlan válaszokat kaphatott erre. Teljességgel lehetetlen az ilyen kérdés: „Hitének megvallásában elmenne-e a vértanúságig is?” Helyes kérdés viszont az ilyen: „Tetszenék-e, ha gyermekei csupán polgári házasságot kötnének?”

Törvényszerűségek a hitéletben

Nem kétséges azonban, hogy az egyházigazgatási egységeknek hitgyakorlás és vallásosság szempontjából való osztályozása nélkül gondolni sem lehet a hitéletben észlelt különbségek összevetésére és az eltérések okainak feltárására. Ez a feltétele annak is, hogy a kutatások elhagyhassák a szociográfia tisztán leíró és tényeket összegező területét és átléphessenek a tulajdonképpeni szociológia területére. Csakis így kerülhet sor általános összefüggések és törvényszerűségek megállapítására, amit a szociológia egyik fő feladatának kell tekintenünk. Nem kisebb feladata azonban a fogalmak tisztá-

zása sem. Hányszor bukkanunk például szociográfiai munkákban olyan kifejezésekre, mint „elanyagiásodott”, vagy „erkölcstelen” környezet, anélkül azonban, hogy megmondanák a szerzők: miről ismerni meg ezeket? Pedig objektív kritérium híján mit sem kezdhünk az ilyen szavakkal. Ahhoz képest, hogy mennyire fiatal kezdeményezés a „hitélet szociológiája”, művelői már eddig is figyelemreméltó munkát végeztek és sok olyan eredményre jutottak, amelyek vagy megerősítik és egyetemes jellegűnek mutatják egyes tapasztalatainkat, vagy egészen új fényt vetnek egyes jelenségekre. Mert hogy milyen hamisan lehet értelmezni a dolgokat, mutatja két spanyol szerző, F. del Valle és P. Sarabia vitája. Utóbbi abból a körülményből, hogy 1951-ben egyetlen házassági perrel sem fordultak az egyházi hatóságokhoz — amelyek ott egyedül illetékesek eljárni —, arra következtetett, hogy lám „mennyire mintaszerű a spanyolok családi élete”. Holott az igazság az, hogy a marakodó házastársak a hiábavalóság érzésében vagy tudatában az egyházi törvényekkel mitsem törődve mennek szét és állnak össze másokkal.

Ahhoz, hogy a pap megfelelhessen hivatásának, ma már pontosan kell ismernie híveinek megoszlását nem, kor, foglalkozás, társadalmi osztály és rétegződés szerint. Elsősorban azoknak a híveinek megoszlását, akikkel a templomon keresztül kapcsolatban áll. Különösen fontos az életkor szerint való tagozódás ismerete, mert a vallási életben is vannak kritikus életkorok. A 14-ik évtől a házasságkötésig terjedő időt általában a vallástól való elszakadás folyamata jellemzi, míg az 50-ik s még inkább a 60-ik évet követő időre a valláshoz való visszatérés folyamata jellemző. *Pin* például Saint-Pothinben azt találta, hogy rendszeresen jár a vasárnapi szentmisére a 0–7 éves gyermekek 24 0/0-a, a 7–13 éveseknek 32 0/0-a, de a 13 éven felülieknek már csak 20.5 0/0-a, a 21 éven felülieknek mindössze 13.5 0/0-a. *Fichter* is megfigyelte, hogy a hitélet csökken a 16-ik évtől, a leggyöngébb 30–39 év között, majd az 50-ik évtől újból mélyülni kezd. Az áldozók száma legtöbbször a 10–19 évesek és az 50-ik éven felüliek között. Szerinte vannak ennek tárgyi okai is, így a családfenntartással, főleg a kisgyermekek nevelésével együttjáró megterhelések, a több munka és a kevesebb idő, s vannak morális okai is, főleg a házasság előtti és alatti megtartóztatás nehézségei. A husvéti kötelesség elhanyagolásában azonban szinte kizárólag erkölcsi-vallási mozzanatok hatnak közre. Figyelemreméltó, hogy azok a számadatok, amelyeket *Fichter* felhoz, csaknem teljesen egyeznek a bécsi II. kerületi Szent Nepomuk-plébánián felvett adatokkal. Általános észlelésük a kutatóknak, hogy a nők buzgóbbak, mint a férfiak: rendszerint 3 gyakorló nő esik 2 gyakorló férfire. Ugyancsak általános megállapítás, hogy a nem-gyakorlók aránya jóval magasabb az ipari és a szabadfoglalkozásúaknál, mint a többi csoportban.

A hitéletnek, hogy kifejlődhessék, szüksége van az emberi kezek bizonyos szilárdságára. S. *Ligier*, aki Dôle városát vizsgálta, pozitív összefüggést állapított meg a hitélet gyöngesége és a lakosság gyors cserélődése között. A gyakorlók legnagyobb százaléka

azokból a munkakörökből kerül ki, amelyek a legállandóbb foglalkoztatást nyújtják. N. de Volder tanulmánya szerint Belgiumban szintén azt észlelték, hogy a misehallgatók száma fordított arányban van a bevándorlás adta szaporulattal. A leggyengébb a gyakorlat, ahol legmagasabb az ilyen szaporulat. *Fichter* is kiemeli azokat a lelkipásztori nehézségeket, amelyek abból erednek, hogy náluk a hívek közel 75 0/0-a életében egyszer vagy többször is változtatja lakóhelyét.

Le Bras igen szabatosan kimutatta a szokás és a hagyomány sokszor döntő szerepét egy-egy vidék vagy népcsoport vallásgyakorlatában. Bretagneban például az egyházi és feudális keretek hajdani szoros volta, a XVII. század népmissziói és a francia forradalommal való szembefordulás nélkül, csupán a jelennek elemzésével, nem tudnók megmagyarázni a mai állapotokat. *Charles Bettelheim* és *Suzanne Frère*, akik Auxerre városát tanulmányozták, arra a felfedezésre jutottak, hogy a jansenista szellemiség pozitív kapcsolatban van ott az erősen érezhető antiklerikalizmussal. A történeti tényezők hatását szemléletesen igazolják a hitéleti térképek is, függetlenül attól, hogy melyik országról készültek.

A környezeti feltételek kedvező alakítására hivatottak a plebániák. A hozzájuk tartozó híveknek ugyanis keresztény szellemű igazi közösséggé kellene egybeforrniok. Ez azonban a városodás előrehaladásával egyre nehezebbé, olykor lehetetlenné válik. A nagyvárosokban a központi plebániák, elsősorban a székesegyházi plebániák, amelyek valamikor a legnépesebbek voltak, mondhatni, elvesztik híveiket. A nyugati metropolisokban az ilyen templomokban sokszor már csak házfelügyelőket és ügyeletes öröket láthatunk. Egyre nagyobb a távolság a lakóhely és a munkahely között, ami gyakran „disszociálja” az egyén vallási életét és kihat a plebánia életére is. Az egyház szándéka szerint ugyanis a plebánia-templom lenne a vallási élet központja s ezt a templomot a hívó számára a lakóhelye jelöli meg, a hívőt azonban az élet minden más vonatkozása — kenyérkereset, művelődés, szórakozás — elszólítja és el is távolítja lakóhelyéről. Nagyon sokszor a vasárnapot sem tölti ott-hon a család. *Fichter* meg is állapítja, hogy a nagyvárosi viszonyok között kivészen van a plebániái „közösségtudat”. Ebből viszont az következik, hogy az egyének és családok vallási tudata napjainkban már nem annyira a plebániái tudatból ered, mint sokkal inkább a vallásos nevelésből és a hithez való ragaszkodásból. Természetes — mondja *Fichter* —, hogy a plebániái tudat erősítheti a vallási tudatot s ezért azt melegengetni is kell. Döntő azonban az egyének vallási személyiségének kialakítása, mert csakis erre építhető rá a keresztény család-eszmény s innen tovább meggyőzés útján a plebániái közösség eszménye.

Boulard ezzel némileg ellentétes álláspontot képvisel. Napjaink sok kedvezőtlen jelenségét ő arra vezeti vissza, hogy a multban a lelkipásztorok munkája igen hajlott az individualizmus felé, holott egy egész plebánia, egy esperesi kerület, egy egyházmegye evange-

lizálása a tulajdonképpeni feladat. Természetes, hogy az egyének is lelki gondozást igényelnek, *Boulard* szerint azonban a lelkipásztor akkor ér el igazán eredményt, ha az evangéliumi üzenetet beülteti az emberi együttesbe, a társadalmi környezetbe. Ezt sürgeti az a tény is, hogy a gyakorlók zöme ma sokkal inkább az „inaktív”, mint az „aktív” lakosságból kerül ki.

Azt valamennyi szociológus hangoztatja, hogy a plebániák határainak megvonásánál figyelembe kell venni a templom megközelítésének lehetőségeit is. A hívek „túl nagy száma” soha sem fejezhető ki nyers számokban, sem a hívek és a papok számának egyszerű arányában.

Valamennyi kutatás pozitív összefüggést állapított meg az apa vallásgyakorlata és a gyermekeké között. Azt azonban, hogy mi okból pozitív, eddig nem tisztázták. Mindenesetre ezzel kell magyarázni azt a Franciaországban és Olaszországban többfelé tapasztalható jelenséget, hogy kevesebb gyermek látogatja a templomot, mint nő.

Azoknak száma, akik eleget tesznek a husvéti kötelességnek, mindig nagyobb, mint a rendszeres misehallgatóké. Olykor egészen meglepő eltérések adódnak. A *Leoni* megállapította például, hogy a mantovai egyházmegyében 60 % teljesíti husvéti kötelességét, holott csak 37 % jár rendszeresen szentmisére.

A hitélet intenzitásának egyik mérője a papi hivatások száma is. A kölni egyházmegyében például 1928-ban 1.8 papnövendék esett 10.000 katolikusra, 1950-ben 1.1. *Groner* szerint sok tanulságot vonhatunk le abból, ha az egyes területegységek erre vonatkozó adatait összevetjük az országos átlaggal. Belgiumban és az Egyesült Államokban megállapították, hogy a legtöbb hivatás azokban az átlagosnál népesebb, mindkét részről katolikus családokban jelentkezik, amelyek nem túl kényelmesen élnek — például a „kis-középosztályhoz” tartoznak — s ahol már legalább egy unokatestvér a papi hivatásban él.

Philippe Bernard a Szajna és Marne megyei hitéletet vizsgálva, arra a felfedezésre jutott, hogy ellentétben a közhiedelemmel, semmi pozitív összefüggés sem észlelhető a születések száma és a vallásgyakorlat között, sőt a városokban, ahol a gyakorlat többnyire erősebb, mint a mezőségen, a családok termékenysége határozottan gyöngébb, vagyis a reláció egyenesen negatívnak látszik. Okát abban véli megtalálni, hogy az életszínvonal emelkedése általában kedvez a hitéletnek, ugyanakkor azonban csökkenti a születések számát. Elszigetelt jelenség-e vagy sem, erre természetesen csak akkor válaszolhatnánk, ha a gyakorló katolikusok natalitását összehasonlíthatnánk az országos adatokkal. Mindenesetre óvatosságra int az a körülmény, hogy Belgiumban, mint N. de Volder kimutatja, változatlanul pozitív ez a reláció.

Groner képlete

Németországban, ahol meglehetősen keverten élnek számban tekintélyes vallási közösségek tagjai, Franz Groner alapos vizsgálatok után arra a következtetésre jutott, hogy a vegyes házasságok mennyiségi alakulása elég jól tükrözi az egyes vallási közösségek vonzását és életerejét.

Ha 10 férfi és 10 nő házasságképes állapotban van, akkor elméletileg minden férfi 10 nő közül választhat, tehát az összes férfiak összesen 10.10, azaz 100 lehetőséggel bírnak. Ha mind a férfiak, mind a nők közül 3 a katolikus és 7 a nem-katolikus, akkor 1 katolikus férfi 3 katolikus nő közül választhat, mind a 3 katolikus férfinak tehát összesen 3.3, vagyis 3², tehát 9 „katolikus” lehetősége van. A nem-katolikus férfiak lehetősége arra, hogy nem-katolikus nővel kössenek házasságot, ugyanígy 7², azaz 49. Könnyű kiszámítanunk: annak lehetősége, hogy 1 katolikus — akár férfi, akár nő — nem-katolikusossal kössön házasságot, 2.3.7, azaz 42.

Algebrailag kifejezve tehát, ha a tisztán katolikus házasságok lehetősége a^2 és a nem-katolikusoké b^2 , akkor a vegyes házasságok lehetősége 2.a.b. Minden egyes tisztán katolikus házasság lehetőségével tehát $\frac{2.a.b}{a^2}$ vegyes házasság lehetősége áll szemben, vagyis

egyszerűsítés után $\frac{2b}{a}$ — és 100 tisztán katolikus házasság lehetőségével szemben $100 \cdot \frac{2b}{a}$ vegyes házasság lehetősége.

Ha például a katolikusok az egész népesség 90 %-át teszik, akkor minden 100 tisztán katolikus házasságra 22 vegyes házasságnak kellene esnie, mert behelyettesítéssel a képlet ekként fest:

$$100 \cdot \frac{2.10}{90} = 22.$$

Groner ezekután összevetette a matematikai lehetőséget a valósággal és a következő táblázatot szerkesztette meg:

A katolikusok aránya az egész lakosság százalékában	Minden 100 tisztán katolikus házasságra eső vegyes házasságok matematikailag lehetséges száma	tényleges száma
90	22	11
80	50	18
70	86	25
60	133	30
50	200	40
40	300	50
30	467	65
20	800	80
10	1800	105

Nem kétséges tehát, hogy a vallás napjainkban is igen jelentős szerepet visz a párválasztásban, amiből feltehető, hogy az egyének élet-magatartásában is. A matematikai valószínűség alapján ugyanis a vallási kisebbségeknek egy-két nemzedék alatt el kellene tűnnöik.

Fokozott érdeklődés

A hitéletre vonatkozó ilyen természetű szociológiai vizsgálódások, amelyekből csupán ízelítőt nyújthattam, a katolikus körökön túl is élénk figyelmet keltettek, különösen azután, hogy a katolikus kutatók a katolikus csoportokkal együtt élő más vallási közösségekre is kiterjesztették érdeklődésüket. Főleg a szektákat vették tanulmányozás alá, kezdve attól az alapkérdéstől, hogy micsoda tárgyi jegyek különböztetik meg a szektát a felekezettől. Ismételten szó esett az újabb monográfiákban a jehovitákról, mormonokról, adventistákról és keresztény szcientistákról. Az Egyesült Államokban megéppenséggel a protestánsok voltak azok, akik az ottani katolikusokat megelőzve a francia kezdeményezők nyomába léptek. Nem minden pikantéria nélkül való, hogy a legtöbbször emlegetett francia tárgyú protestáns tanulmányt — „Vallási hagyományok és politikai valóságok Gard megyében” — egy fiatal amerikai szociológus, Stuart R. Schram írta.

Érthető, hogy ez az intenzív odafordulás a ma élő vallásokhoz és vallásközösségekhez nem maradt hatás nélkül magára a vallásszociológiára sem, amely — mint előljáróban már mondtam — túlságosan megragadt a régmúltban és napjaink primitív népeinél. Arra, hogy már hagyománnyá vált feltevéseiket összevessék az újabb tapasztalásokkal, ösztönzést kaptak a vallásszociológusok azoktól a nemzetközi összejöveletektől is, amelyeket a „hitéleti szociológia” katolikus művelői egymásután rendeztek. Öt ilyen nemzetközi kongresszus volt eddig, és pedig évszám és hely szerint: 1948 Louvain, 1949 Louvain, 1951 Breda (Hollandia), 1953 La Tourette (Franciaország), 1956 Louvain. A második kongresszuson határozták el, hogy ezentúl lehetőleg minden két esztendőben összeülnek. A negyedik kongresszuson állandó nemzetközi bizottságot is választottak, amelynek elnöke Jacques Leclercq louvaini, titkára Jean Labbens lyoni egyetemi tanár lett. Párhuzamosan ezzel egyes országokban tanulmányi központok alakultak, hogy szervezzék és irányítsák a kutatásokat. Ilyen központok működtek már 1953-ban Franciaországban, Belgiumban, Olaszországban, Hollandiában, Németországban, az Egyesült Államokban és Kanadában. Azóta további központok létesültek Ausztriában és Angliában. E központok közül egyeseknek már eredetileg is intézeti szervezetük volt, egyesek pedig később lettek intézetté.

Természetesnek kell találnunk, hogy azok a szociológusok is, akiket a vallás csak mint társadalmi jelenség foglalkoztat, egyenesen rákényszerültek arra, hogy — részben ellenőrzés okából — maguk is munkába vegyék a váratlanul szélesre nyílt területet és hasznosít-

sák az új kutatási lehetőségeket. Ebből a szempontból igen fontos mozzanat, hogy Franciaországban a tudományos kutatások országos központja, a „Centre National de la Recherche Scientifique” szociológiai osztálya külön vallásszociológiai csoportot állított fel, amelynek elnökévé *Le Bras* professzort választották. Maga ez a választás is tanúsítja, hogy tudományos szinten művelve — amire éppen *Le Bras* adott annyi példát — a hitéleti vizsgálódások hasznosan és szerencsésen egészítik ki a vallásszociológia megszokott anyagát. Mi több, nemcsak kiegészítik, de az egész nagy tudományágat előbbre is viszik. Ezt az állításukat teljes mértékben igazolja a francia vallásszociológiai csoport által indított s egyelőre félévenként megjelenő nemzetközi jellegű közlőny, az „Archives de Sociologie des Religions” is. A tudomány történetében ez az első időszaki kiadvány, amely kifejezetten a vallásszociológia szolgálatában áll.

Azok a tanulmányok, amelyeket a közlőny eddigi számaiban olvashattam, élénken mutatják a vallásszociológiai vizsgálódások témakörében beállott fordulatot. Alaposan megfoggyatkoztak a korábban divó inkább bölcséleti vagy néprajzi dolgozatok s még a történeti jellegű értekezések szerzői is figyelemmel vannak a ma tapasztalt jelenségekre. A tanulmányok zöme már a jelenkori vallások társadalmi feltételezettségeit és kihatásait vizsgálja, s magától értetődik, nemcsak a keresztény vallásokét.

A vallásszociológia újjászületésének másik értékes bizonyysága az a kiadvány, amelyet „Vallásszociológia — A kutatások jelen irányai és könyvészet” címmel az UNESCO 1956-ban tett közzé. Szerkesztői kereken 4000 írásművet tekintettek át és 891-et dolgoztak fel belőlük.

A vallás a szocialista rendszerben

Azoknak az értekezéseknek sorában, amelyek a vallásszociológia új és időszerű feladatait próbálják megjelölni, talán egy sem kötheti le annyira a mi figyelmünket, mint Ante *Fiamengo* sarajevói egyetemi tanár írása, amelynek az „Archives de Sociologie des Religions” adott helyet. *Fiamengo* ugyanis azt a nézetét fejti ki, hogy nincs társadalmi környezet, amely annyira kívánatossá tenné a vallási jelenségek szociális korrelációinak kutatását, mint az a környezet, amely a marxizmus eszméinek hatására keletkezett.

Három okot hoz fel erre. Az egyik a történeti materializmusnak az a szándéka, hogy a vallást funkciójával, szociális szerepével magyarázza. A másik az a körülmény, hogy a marxista gondolat a vallás ellentétének állítja magát és a szocialista társadalom az életnek egy olyan tudományos felfogásával számol, amely kizárja a vallásos felfogás megmaradását. A harmadik ok az a kétségtelen tény, hogy a vallás eddig még nem tűnt el a társadalmi alap változásával, hanem továbbra is fennáll olyan objektív jelenségként, amelynek szerepe van a mindennapi életben. *Fiamengo* mindebből odakövetkeztet, hogy azoknak a korrelációknak tisztázását, amelyek a vi-

lág vallásos értelmezése és a társadalom szocialista átalakulása között mutatkoznak, csakis a módszeres vizsgálódástól várhatjuk.

Mint a későbbiekben *Fiamengo* hangoztatja, konkrét vallásszociológiai elemzések hasznosan világítanak meg az emberek magatartását a vallás iránt olyan országban, mely a szocializmust építi. Így lehetne megállapítani, vajon a szocializmus építésében való részvétel magában foglalja-e azt a tendenciát, hogy a népet eltávolítsa a vallásos formáktól, s vajon melyik a népnek az a része, amely leginkább távolodik tőlük? Mi a folyamata ennek a távolodásnak, ha ilyesmit valóban észlelünk? Vannak olyan nézetek, hogy a társadalmi szerkezet megváltozása nem gyakorolt eddig jelentősebb befolyást a nép vallásos gondolkodására és szellemi életére, ezt azonban csak elmélyült, folytonos és tárgyilagos vizsgálat döntheti el. Minthogy a szocialista országok a háború óta gyors iparosodásnak indultak, felmerül a kérdés: hatással van-e a meggyorsított iparosítás a vallásos élet megnyilatkozásaira? Ennek kapcsán kellene tisztázni, hogy milyen változásokon vagy módosulásokon megy át a vallásos hit azoknál a parasztoknál, akik ipari munkások lettek? Ezeknél a vizsgálatoknál elkerülhetetlen, hogy párhuzamba állítsuk a szocialista országokban tapasztaltakat a nem-szocialista országok hasonló folyamataival. További kérdés, vajon a társadalom szerkezeti változása és a marxista szellemű nevelés olyan gazdasági feltételek között is, amelyek itt vagy ott egyelőre kedvezőtlenebbek a kapitalista országok feltételeinél, gyakorolnak-e vagy sem befolyást a nép vallásos életére? Ebből részben választ kapnánk más kérdésekre. Így arra, hogy mi a szerepük az életfeltételeknek a vallás elfogadásában vagy visszautasításában, valamint arra, hogy mi a szerepük ezeknek a feltételeknek ott, ahol marxista nevelés folyik, s ott, ahol nincs ilyen nevelés? Végül: mi befolyásolja erősebben a vallásos életet, az élet anyagi feltételei vagy a kulturális feltételek?

Az ilyen tanulmányok — folytatja *Fiamengo* — hozzásegítenének ahhoz, hogy világosan lássunk egy rendkívül fontos problémában. Ez pedig a koegzisztenciája a materialista marxista filozófiának és a vallásos hitnek, valamint vallásos intézményeknek egy szocialista társadalomban. Másként kifejezve: mi a gyakorlati koegzisztencia módja elméletileg ellentétes gondolkodási magatartásoknál és intézményeknél? Számot kell vetni ugyanis azzal, hogy elteréssek, sőt antagonizmusok sem jelentenek szükségszerűen kölcsönös ellenzékiiséget vagy kizárólagosságot minden tekintetben. A jogi keretek a szocialista országokban is szabadságot engednek arra, hogy a honpolgárok akár az ateista, akár a vallásos gondolkodást tegyék magukévá a polgárjogok bármi korlátozása nélkül. S ennek a problémának tárgyilagos megvilágítása — emeli ki *Fiamengo* — rendkívül fontos lenne nemcsak az egész világ vallásos embereinek, de mindazoknak az embereknek szemében, akik szeretik az igazságot. Ugyanakkor a szocialisták számára sem lenne érdektelen tények alapján megállapítani, vajon a különböző egyházak vagy val-

lási csoportok magatartása eltér-e egymástól a szocialista társadalom tekintetében.

Mindezek alapján *Fiamengo* úgy vélekedik, hogy egyetlen társadalmi rendszer sem gazdagíthatná annyira a vallásszociológiai megismeréseket, mint a szocializmus, ahol merőben új környezetbe kerültek a vallások és a vallásos emberek. Okkal tehetjük fel — mondja *Fiamengo* —, hogy az itteni kutatások eredményei nagyban érdekelnék az egész világot.

Hívők és a vallásszociológia

Méltán tehetjük fel a kérdést, vajon mi, katolikusok, akik hiszünk vallásunk igazságaiban és a Péter-sziklára épült egyház rendíthetetlenségében, örüljünk-e vagy sem a már-már érdektelenségbe fulladt vallásszociológia megújódásának? Ami engem illet, én csak határozott igennel tudnék felelni erre. Szerintem ugyanis helytelenül cselekednénk, ha leplezni akarnók magunk előtt aényt, hogy az egész világon nagyon sokak előtt problematikussá vált a vallásos életfelfogás. Amit a katolikus szociológusoknak is sűrűn kell tapasztalniok, az a folyamat, amelyet „dekrisztianizációnak”, elkereszténytelenedésnek nevezünk. Végére éppen ez az észlelésük serkentette őket a társadalmi összefüggések tanulmányozására. Az egyszerű hívó is — feltéve, hogy gondolkodik, már pedig hithűség csak attól várható, aki gondolkodni mer — minduntalan beleütközik szabatosan kidolgozott elméletekbe, amelyek múltó történeti jelenségnek fogják fel mindazokat a vallásokat, amelyek egy öröktől és örökké való személyes Isten eszméjéhez fűződnek, s ugyanígy az ilyen vallási megnyilatkozások intézményes formáit is. Állítások állításokkal, érvek érvekkel kerülnek szembe egy olyan témakörben, ahol nincsenek és nem is lehetnek matematikai érvényű evidenciák.

Egy terület azonban mégis van, ahol a különböző világnézetek képviselői nehézség nélkül találkozhatnak egymással, s ez a vallásszociológia. Mind a vallásos, mind a vallástalan kutatók egyetérthetnek a tények tiszteletében, amikor olyan kérdésekre keresik a választ, hogy mely társadalmi tényezők játszottak közre általában a vallásnak, vagy konkrétan szólva ennek vagy annak a vallásnak keletkezésében, kibontakozásában és intézményesülésében, vagy hogy milyen mértékben határozzák meg a társadalmi tényezők a vallások és egyházak életképességét, multbeli és mai szerepét? Nekem meggyőződése, hogy az ilyen természetű tudományos munka a szocialista országokban is nagyban erősítené a hívők és nem-hívők békés koegzisztenciájának eszméjét, amelynek valóraválása az új társadalmi-gazdasági rendszer közérdekű építését szolgálná. Mi, vallásos emberek, ezt a koegzisztenciát maradandó szükségességgnek, a marxisták csupán átmenetinek ítélik, átmenetinek arra az időre, amíg egyáltalán lesznek vallásos lelkek, nyilvánvaló azonban, hogy ezt a vitapontot egyedül a jövő s alkalmasint igen távoli jövő döntheti el.

Ahhoz azonban, hogy a vallásszociológiát, ennek kibővült tárgykörét, módszerét és feladatát a valóságnak megfelelően bírálhassuk el, szembe kell még néznünk azokkal a problémákkal, amelyeket éppen a „hitéleti szociológia” fellépése és alakulása állított a katolikusok elé. Ezeknek a problémáknak lehető tisztázása elől semmiképpen sem térhetünk ki.

SOMLÓ

*Mint tömzsi lány, ki álmaít kibontra
békén hunyorg a fénylő nap felé,
s titkát a tükrös ég tavába ontja,
hol kékje mély, akár a tengeré —*

*ilyen vagy, Somló, lelkem leshelyéről;
mosollyal fonsz a fényből fürtöket,
s bár hegygé váltan ősidőkbe révül,
a jelent óvja félig hunyt szemed.*

*Magányosan a vásárhelyi síkon
találtál rangot s hivatást. Az ég
siet, hogy selymével borítson,
s hattyúszép felhők osonnak föled.*

*Derűs nyugalmad, sikereid láttán,
boráldó vulkán, irigyed vagyok;
hogy az, mit rajtad érlel nemes ojtvány,
aranykehellyel is versenyt ragyog,*

*míg én, barátod, noha árvaságban
s szelíd magányban hozzád fogható,
dicső gyümölcsre, lám, hiába vágytam,
szűk gátak közt vergődöm, mint a tó.*

*De míg az útról fák rácsa közt nézlek
a rétbe süppedt vízfoltokon át,
szívembe vésni unszol lágy igézet
bazalt fejed koszorús homlokát.*

Lakatos Kálmán

ÖLBÉY IRÉN VERSEI

VÁRTAM

Vártam a szót s te összezártad
keményvonalú, makacs szádát.
Egyre vártam, hogy talán szólsz már,
vártam délig, ámde nem szóltál.
S én izgatottan vártam estig,
beszéltél, de nem szóltál semmit.
S én tovább vártam, egyre vártam
s a nagy, kegyetlen éjszakában
a szemem nem vettem le rólad,
elmúlt éjjel s vártam a szódat.
S a szót, amikor jött a hajnal,
elvitted örökre magaddal.

ŐSZI REGGEL

Ó ezek a csodaszép őszi reggelek!
Tegnap esett s a gyöngyön a tűz átremeg,
a mező ezüst csillogásba öltözött,
a messzeség még csupa vattás, sűrű köd.
A párából most bontakoznak ki a fák
s mintha dunna alól bújna ki a világ.
Egy legény megy az úton s közben fütyörész,
az ő szeme is csupa mély gyönyörködés.
Az árokparton dinnyét eszik egy szegény
koldus, dinnyét kávézik s átfonja a fény,
az őszi, hűvös ragyogás. A házfalak
aranyból vannak, ahogy rájuk süt a nap,
a kútból a vödör gyémántot mereget
s királyfiak a futballozó gyerekek.
Megyek az úton s lelkem csupa áhitat.
Süss át rajtam, lángolj át rajtam, őszi nap,
ihless meg engem mély lángoddal, végtelen
szépség, őszi sugár, kozmoszi szerelem.

ŐSZI STRÓFÁK

Ősz az idő, a szél kürtje harsan,
hull a vén fák vert aranya lassan,
összeseprem hatalmas kazalba
s gondolkodom, mit is vegyek rajta.

*

Túl a dombon öreg pásztor pipázik
s a rezes nap orrahegye se látszik,
nem lobog most, didereg most a pázsit,
csak egy égő csipkebokor világít.

*

Száll a pára, kék a távol,
szederinda rőten lángol,
ázott fűzfa áll mellette,
mintha, szegény, melegegne.

KONYHAFAL

Irta Mándy Iván

A vízcsap ottmaradt a falon. Mintha még mindig körülötte lenne a konyha edényekkel, kancsókkal és egy kéz, ahogy feléje nyúl.

Udvar volt körülötte sárgászöld füvel, egyetlen csupasz fallal. Aztán megint udvar. Holt udvar lépett holt udvarba egy lépcső omladékán át. Kicsorbultszélű téglák futottak fölfelé, hogy végülis egy ajtó üres nyílásánál szakadjon meg a sor.

Gyerekek szaladtak be az udvarra. Ketten, kéz a kézben. Aztán elengedték egymást, mintha két oldalról akarnák körülkeríteni a csapot. A pirosmackós lány eltűnt egy gödörben, de csak azért, hogy a következő pillanatban megint fölbukkanjon. A fiú — fülessapkában, buggyos nadrágban — ott állt a csap előtt, belebámult a megfeketedett kagylóba.

— Furcsa — szólt hátra a lánynak —, ez itt maradt.

A lány perdült egyet az udvar közepén, a fiúhoz táncolt. — Itt a konyha. — Kinyújtotta kezét a csap felé. Oly otthonosan, mint aki mindig innen vesz vizet. Meg is kérdezte: — Tegyek föl egy lábassal?

A fiú felnevetett.

— Mit beszélsz? Még hogy egy lábassal!

A lány nem nevetett. Nagyon komolyan, gondterhelten végigsímított a fiú arcán.

— Meg kell borotválkoznod. Így mégse mutatkozhat sz be a többieknek. — Közelhajolt a másikhoz. — Gondold el, mit szólnának.

A fiú széttárta a kezét, körülnézett az üres udvarban.

— De kik...? És kiknek kell bemutatkozni?

A lány egy mozdulattal belesuhintott a levegőbe.

— A lakóknak. Mit gondolsz, ez nem akármilyen ház. — Cipője sarkával vonalat húzott a földön. — A szoba, ez a szoba. Aztán ha belépsz, rendesen töröld le a lábadat. Igazán nem szeretném, ha bepiszkítanád a padlót.

A lány vonalakat, köröket húzott. Vonalakból, körökből nőttek ki a szobák. A levegőbe intett — és ott volt a folyosó rácsa. Első emelet, második, harmadik...

A fiú a vállát vonogatta, aztán végigsímított az állán úgy, mintha a szakállát simogatná. A lány után ment. Az most már egy kavicsal húzott különféle kockákat.

— A háló. A naptárt tedd az ebédlőbe. Ne vágj olyan buta képet! Tudod, hogy tegnap vettem negyvenötös naptárt. Mit szólsz ehhez a kék függönyhöz?

A fiú bólogatott, hogy szép, szép. A hálóból átment az ebédlőbe, majd megint kint volt a konyhában. Sorra nyíltak előtte az ajtók.

— Azt hiszem, most már meleg a víz, hozzáláthatok a borotválkozáshoz. — Így mondta: hozzáláthatok a borotválkozáshoz.

A lány átszólt a hálóból. — Csak el ne csöpögtesd a vizet, ha beviszed a fürdőbe. — Egyik szobából a másikba pörgött. Hol az asztalon igazított valamit, hol az ablakfüggönyön. Bekiáltott a fürdőbe. — Tudod, nem is bánom, hogy földszinten lakunk, a lifttel mindig baj van, aztán a te lábad...!

A fiú odabent a fürdőben igazán nem tudta, hogy mi van a lábaival, de nem szólt semmit. Borotválkozás után bement az ebédlőbe. A lány ismét végighúzta kezét az arcán.

— Így mégis más. Így mégis emberek közé vihetlek.

Kiléptek az ajtón.

A lány azt mondta: — Jól zárd be. Felül is fordítsd rá a kulcsot.
— Felsőhajtott. — Te mindig olyan könnyelmű vagy.

Ott álltak a lakásuk előtt. A fiú szétterpesztette az ujjait.

— Csak tudnám, miért kell bemutatkozni a lakóknak. Csak ha ezt az egyet megmondanád.

A lány egy megsemmisítő pillantást vetett rá, egy olyan igazi „megsemmisítő” pillantást.

— Mindig történhet valami. Gondold el! Már nem vagyunk fiatalok, aztán ki megy el bevásárolni, ki hoz nekünk valamit, ha nem ismerünk senkit.

— Csakugyan — hümmögött a fiú.

A lány körülnézett az udvaron és a sarokba mutatott.

— Bakosék, öt gyerekkel. Gondold el, öt gyerekkel...!

A fiú is a sarokba nézett, ahol a Bakosék az öt gyerekkel...

A lány úgy gondolta, odamennek először. Igaz, Binderné a harmadikon vérig lesz sértve, tudod, a tanácsos özvegye, dehát az előbb-utóbb úgyis vérig lesz sértve.

— Látod — suttogta a lány és a magasba mutatott.

— Látom — suttogta a fiú.

— Köszönj, — mondta a lány — ott áll a rácsnál. — Ott áll a rácsnál. Egész nap ott áll a rácsnál.

A fiú kicsit behúzta a fejét, ahogy odaköszönt Bindernének.

— Kezétcsókolom.

— Mindjárt megyünk — integetett a lány —, csak előbb még beszélünk Bakosékhoz.

Binderné a harmadikon, mintha meg se látta volna őket. Csak az orra remegett sértődötten, ahogy beszívta a levegőt. — Menjetek Bakosékhoz, ti csak menjetek Bakosékhoz. — Körülbelül ez volt az arcán.

— Kellemetlen nőszemély — suttogta a lány.

— Talán ki is lehetne hagyni — suttogta a fiú.

A lány a fejét rázta.

— Nem, nem... De most már igazán induljunk. Semmi kedvem az udvaron ácsorogni.

Elkezdődött a látogatás. Az első vizit Bakoséknál.

A lány csöngetett.

A csöngetésre Bakos nyitott ajtót.

— Látod — suttogta a lány —, vasútas egyenruhában van.

A fiú bólintott és már köszönt is Bakosnak, aki vasútas egyenruhában volt. Bakos az első pillanatban kissé meglepettnek látszott, de aztán szinte bocsánatkérően elmosolyodott.

— Az új lakók. Hát persze. A feleségem mondta is, hogy bizonyára benéznek hozzánk. Tessék... — A szoba felé mutatott, majd megint azzal a bocsánatkérő mosollyal: — Kicsit szűken vagyunk, dehát tetszik tudni, öt gyerek.

Kicsit szűken voltak. Az ázottképű asszony éppen inget foltozott. A legkisebb gyerek a bölcshőben visított, egy élestekintetű lány ringatta. Bakos Nándi, a legidősebb fiú, a sarokban tanult.

— Mérnök lesz — mondta az anya —, ez az utolsó éve.

A lány megköszönte, hogy helyet kínálták. Miközben leült, egy pillantást vetett Bakos Nándira.

— Mérnök... az nagyon szép. A mi gyerekünk orvos akart lenni, csakhát... — Elakadt.

Gyász ereszkedett a szobára. Bakosné mindjárt felállt és átfogta a lány vállát. A fiú meg azt mondta: — No, no, nyugodj meg már...

A lány fölnézett. — Ne haragudjanak, hogy ezzel kezdem... hogy mindjárt így elrontom a kedvüket.

— Sírja ki magát kedvesem — mondta Bakosné —, egy jó sírás mindig segít.

Teát hoztak be, süteményt. A lány arról beszélt, hogy vajon nem túlságosan zajos-e a környék. — Mert bizony mi már öregecskék vagyunk.

— Az autóbusz itt áll meg a sarkon — mondta Bakos —, de különben csönd van.

Bakos elmondta, mióta van a vasútnál. A vendégek a nyugdíjukról beszéltek.

A végén Bakosék kikísérték őket. Bakosné az ajtóból még azt mondta: — Ha egy-egy inget meg kéne varrni, nagyon szívesen. Tudja, ennyi gyerek mellett...

— Minden fillér számít — bólogatott a lány. — Beadjuk, ha lesz valami.

— Vizszontlátásra.

— Vizszontlátásra.

Ahogy magukra maradtak az udvaron, a fiú megjegyezte.

— Kedves emberek.

— Az asszony kissé sokat beszél — mondta a lány.

Nem is mertek fölnézni. Tudták, hogy Binderné még mindig ott áll a rácsonál.

— Dehát jöjjenek kedveseim — mondta Binderné —, jöjjenek már.

Elindultak fölfelé, öregesen, szuszogva, mert hát nem nagyon bírták a lépcsőt.

Binderné nem vezette be őket a lakásba. Megállt a konyhaablaknál és azt mondta:

— Bent van az albérlőm. Főz, egész nap égeti a gázt. Éjjel nem zárja el a csapot, folytatja a vizet. Igaz, mindent fölőrok, de akkor is. — Kis szünet után folytatta. — Nem viszem be magukat, kedveseim, mert ha itt van ez az alak, nem érzem magam biztonságban.

— Szörnyű — mondta a lány.

A fiú megkérdezte: — De hát ki ez?

— Biztosítási ügynök — bólintott Binderné. — Olykor összacsoódti a barátait és ricsajoznak. Már felmondtam neki, de nem megy el. Sőt! Megfenyegetett, hogy kidob... engem! értik? engem, a saját lakásomból!

Binderné elcsuklott, csak az álla remegett. Majd később még azt mondta.

— Tartsunk össze, mi jobb emberek. — Mélységes megvetéssel le-nézett az udvarra. — Mert a többiek ebben a házban... nem is érdemes róluk beszélni!

— Mit várhatok ezektől! — siránkozott Binderné. — Mit várhat egy szegény özvegy? Ezt a gyilkost (a konyhaablakra bökött) megkértem, mossa meg a hátamat. Mert ugye, én nem tudom megmosni a hátamat. Mit gondol, mi volt a válasz?

Binderné a lányra nézett, a fiúra nézett. Azok hallgattak. Álltak a rácsonál és hallgattak.

— Az arcomba nevetett! — Binderné legyintett. — Itt a négyben lakik egy ujságíró, azt mondják, művelt ember. Becsengetek, kérem, mossa meg a hátamat, rámnéz, és becsukja az ajtót. A művelt ember! — Legyintés, szünet. — Fölmegyek a negyedikre, Kellér Ivánhoz, kérem... á, de minek is folytassam...

Binderné lebámult a mélybe. Majd váratlanul:

— De ha magukat megkérném...

— Igenis — nyögte a fiú.

— Nagyon szívesen — suttogta a lány.

Elbűcsűztak. Ahogy mentek lefelé, a fiú megkérdezte:

— Gondolod, lejön hozzánk, hogy a hátát...?

A lány nem felelt.

Egy hát kísérté őket, egy hát járt végig a házban... talán már lent van a lakásban, beült a kádba és várja, hogy...

Ajtók és ablakok kísérték őket végig az emeleteken. Volt, ahol nem is kellett csöngetni. Rózsika, a postáskisasszony, mintha már régen várta volna őket az ajtó mögött. Alig kezdett el beszélgetni, máris Bindernére esett a szó.

— Kétszer lefürdettem — mondta Rózsika. — Akkor azt terjesztette rólam, hogy meg akarom ölni. Bele akarom fojtani a kádba, hogy megkaparintsam a pénzét.

— Még ilyet! — szörnyülködött a lány.

Megtudták, hogy Binderné elüldözte az albérlő menyasszonyát. Megtudták, hogy Binderné el akarta magát vetetni az albérlővel. Megtudták, hogy...

— Nem engedjük be Bindernét — mondta a fiú, amikor eljöttek Rózsikától.

Meglátogattak egy agglegényt, aki zongorázott nekik. Meglátogatták az újságíró, aki mindenféle könyveket mutogatott.

Volt, ahol nem nyitottak ajtót a csengetésre.

— Nem baj — mondta a lány —, nem kell mindenkit ismerni. — Ahogy leérték az udvarra, megfogta a fiú karját. — Látod, zenészek jöttek.

— Látom — bólintott a fiú.

Olyan csavargófélék voltak. Egyik udvarból mennek a másikba és mindenhol ugyanazt a dalt játsszák. Mintha maguk az udvarok adnák tovább a dalt, egyik a másiknak.

— Ketten vannak — mondta a lány —, de csak az egyik játszik. De milyen karvalyképe van...!

— Azért szépen hegedül — bólintott a fiú.

— El tudok képzelni szebbet is — mondta a lány.

A másik férfi nem volt egyéb, mint egy fölfelé fordított kalap, ahogy körbejárta az udvart.

— El tudok képzelni szebbet is — ismételte a lány. — De azért mindenki kint van.

A fiú fölnézett.

Valóban, mindenki kint van a folyosón. Rózsika előre dőlve hallgatta a zenét. Binderné egyetlen sértődött ránc. „Ezt kell hallgatnom, ezt a nyekergést.” De azért el nem mozdult volna.

Pénz potyogott a kalapba.

A lány megérintette a fiú karját.

— Mit adjunk nekik? Nem hoztunk ki pénzt. Pedig már éppen felénk jön...

A kalap lassan feléjük közeledett. És akkor a lány hirtelen fölragyogott.

— Egy jó pohár hideg víz! Azt hiszem, annak nagyon örülnek majd ebben a melegben.

A fiú is úgy gondolta, hogy az nagyon jó lesz. Aztán majd leültetik őket a konyhában, elbeszélgetnek.

A lány odament a kalap elé. — Kérem, jöjjenek be hozzánk. — Előremment, hogy kinyissa az ajtót.

Bent volt a konyhában, a csap előtt. — Friss víz... nincs annál jobb.

Egy mozdulatot tett, mintha ki akarná nyitni a csapot. De, ahogy azt a vénséges, megrozsdásodott csapot nézte, lehanyatlott a karja.

— Friss víz — motyogta.

A csapot nézte és már nem volt mögötte senki. Eltűntek a zenészek, eltűnt a konyha, a lakás.

— Mi lesz? — mondta mögötte a fiú.

A lány ráhajolt a vízcsap megfeketedett kagylójára, belebámult, mintha a lakókat keresné, akik ott tűntek el a lefolyóban.

— Mi lesz?

A lány még mindig úgy maradt ráborulva a kagylóra. Aztán felemelkedett. Hegyes, gonosz volt az arca, ahogy a fiúra nevetett.

— Mi lesz?

Szétrúgta a konyha vonalát, a lakást. Átugrott a szomszédba, szétrúgta Bakosékat. Fölrohant a téglakon, bekiáltott az üres ajtón.

— Senki! Nincs itt senki!

Egy pillanatig ott állt a magasban, aztán levágtatott. Pörgött, röp-ködött a porban.

— Senki! Senki!

Megint a csap előtt állt. Elszűkült tekintettel nézte.

— Minek maradtál itt?! Azt mondd meg, minek?

Fölemelt egy kavicsot és hozzávágta. Aztán elkapta a fiú kezét és kiszaladtak az udvarról.

HÁROM KIS VERS

ŐSZ BATTONYÁN

Mint éhes kutya
elrohan az úton
az őszi napfény
s felnyalja a ködöt.
Majd jólakottan,
boldog peckesen
tovább vonul.
Farkát csóválja.
Nyomában hullanak
a gyűrött levelek.

GYERMEKLÁNCFŰ

Sárga, sárga, sárga, sárga.
Fehér könnyet sir a szára.
Lyuk van rajta kis kerek,
összedugod, összefűzöd
összetűzöd: lánc leszen.
Most a nyakamba veszem.
Ugyi vele ki a rétre,
ki a rétre, rét fűvére!
Körbe, körbe eszterlánc.
Kész a tánc.

CSALÓDÁS

Olyan vagy, mint a telefon.
Mikor a szívedet hívom:
foglalt, éppen mással beszél.
S ha csendül, futok, rohanok:
akit hívnak, nem én vagyok.

Barth Ferenc

Ismételten szóba hoztam már rovatomban az Izlámot, amely nemcsak világpolitikai, de vallási és kulturális vonatkozásai miatt is nagy mértékben érdekelhet minket. Senki sem vonhatja kétségbe azoknak a törekvéseknek szinte hősi fokát, amelyek a monotheizmusnak ezt a második legnagyobb körét és területét hozzá próbálják formálni az alapjaiban megváltozott életkörülményekhez. Több tanulmányt is olvashatunk erről az *Études* legutóbbi számaiban.

Pierre Rondot azokat a muzulmán összejöveteleket ismerteti és elemzi, amelyek a legtagabb értelemben vett mohamedán kultúra és a modern világ kapcsolatairól tanácskoztak. Különösnek látszik s az okát sem tudtam kihámozni, de az első ilyen kongresszust nem arab földön, hanem az amerikai Princetomban rendezték meg 1953 nyarán. A viszony akkor aránylag békés volt Kelet és Nyugat között s ennek megfelelően a megbeszélések is barátságos légkörben folytak. Az Izlám képviselői — mint Rondot írja — szemelláthatóan azon fáradoztak, hogy olyan kérdéseket vessenek fel, amelyek a nem-mohamedán megfigyelőknél is visszhangot kelthetnek. A kérdések egyébként igen változatosak voltak. A kongresszusi beszámoló szerint „a muzulmán törvények szekularizálásának lehetőségei, a vallás és a világi élet szétválasztása, az Izlám alkalmazkodó képességének határai” váltották ki a legtöbb vitát s voltak magukra a legnagyobb figyelmet. A delegátusok azonban összességükben meglehetősen konformista nézeteket adtak elő. „Világosan rögzítettük, hogy az Izlám vallás is meg társadalom is” — mondja a beszámoló.

Foglalkoztak a modern Törökország példáiával is. A török vezetők álláspontját abban tömörítették, hogy ők „az Izlámot mint szemé-

lyes hitet fogadják el, amely sugalmazza ugyan, de nem szabja meg a társadalmi élet típusát”. A delegátusok többsége azonban nem értett egyet ezzel. Az ő nézetük az volt, hogy az Izlám életformát jelent, olyan elvekkel, amelyek meghatározzák az egyén szociális magatartását, s ezekből a magatartásokból kell kinőnie annak az emberi közösségnek, amely megközelelti Allah kinyilatkoztatott akaratát. A merész újíítások hívei és a laicizálók nem tudták sikerre vinni reform-gondolataikat a kongresszuson. Igaz viszont — jegyzi meg Rondot —, hogy teljes szabadsággal fejthették ki azokat.

Hasonló vonalban mozgott az a megbeszélés is, amelyet a pendzsabi egyetem a pakisztáni kormány támogatásával rendezett Lahorében a múlt év december 31-től az idei év január 8-ig. Napirenden olyan kérdések szerepeltek, amelyek a princetoni tanácskozások folytatását ígérték, nevezetesen: 1. az Izlám kultúrája, 2. az állam islamita felfogása, 3. az Izlám és a modern eszmék behatolása, 4. az Izlám magatartása a tudomány irányában, 5. az Izlám befolyása a nyugati kultúrára, 6. az Izlám és a gazdasági problémák, 7. az Izlám viszonya a többi vallásokhoz, 8. az Izlám hozzájárulása a béke ügyéhez.

A lahorei viták azonban már erősen politizált légkörben folytak. Belejártszott ebbe az a körülmény is, hogy néhány nappal előtte nyílt meg Kairóban az afrikai-ázsiai szolidaritás értekezlete, amelyen heves támadások hangzottak el a Nyugat ellen. Ennek nyomán vagy ezzel párhuzamosan a lahorei arab küldöttek is szükségesnek vélték, hogy szembeállítsák az Izlám civilizációnak idealizmusát azzal a materializmussal, amelyet a Nyugat fő jellemvonásának minősítettek. Egyes iráni és pakisztáni delegátusok óvtak a dolgok ilyen leegyszer-

rúsításától s mások is, köztük marokkóiak, tunisziak, afgánok, és törökök a tárgyilagos szellemben végzett tudományos tanulmányozás mellett emeltek szót, de egészben véve — legalább is Rondot szerint — a szenvedélyesség jegyében csaptak össze a nézetek. Szőnyegre kerültek konkrét politikai kérdések is, Kasmir és Algeria jövője, amelyek alaposan eltérítették eredeti célkitűzésétől a tanácskozást.

A lahoreit közvetlenül megelőzően voltak már más kulturális összejövetelek is a mohamedán világban. Így Tiumlilin marokkói városkában 1956 és 1957 nyarán, majd Teheránban a múlt év augusztusában. Ezeken az összejöveteleken — mint Rondot írja — főleg a modern technika megítéléséről és a gondolatszabadságról tárgyaltak, és pedig az Islám körében ajánlatos és elfogadható reformok szempontjából. Olyan elhatározásokra azonban egyik alkalommal sem jutottak, amelyeknek döntőbb jelentőséget tulajdoníthatnánk.

Valamennyi tanácskozáson — Princetontól Lahoréig — kitűnt mindenesetre, hogy milyen élénk figyelemmel kíséri az egész mohamedán világ a törökországi fejleményeket. S ezt könnyű is megértenünk. Törökország vezetői léptek elő elsőnek azzal, hogy meggyőződésük szerint az Islám országai csak akkor emelkedhetnek fel a XX. század ipari civilizációjának színvonalára, ha gyökeresen szakítanak hagyományaikkal s mindekelőtt az Islámmal. Ennek szellemében jártak is el. Ma viszont éppen Törökországban lehetünk tanúi annak, hogy az Islám a több évtizedes elhalasztási kísérletek ellenére miként támad fel újból, nemcsak a tömegek életében, hanem az ország hivatalos életében is. Erről számol be *Alexandre Ben-nigsen* tanulmánya.

Kemal pasa kereken harminc évvel ezelőtt abból indult ki, hogy a török népi tudat sokkal inkább mu-

zulmán, mint nemzeti. Ahhoz tehát, hogy modern államot építhessen, háttérbe kell szorítania az Islámot. Ebből a célból nyolc lényeges intézkedéshez folyamodott. Eltörölte a kalifátust, amelynek székhelye az ottomán birodalomban volt, s ezzel együtt az Islám államvallás jellegét. Tisztán a belső vallási ügyeket hagyta meg az egyházi bíróságok hatáskörében. Feloszlatta a dervisek szerzetesi társulásait. Hivatalossá tette a Gergely-naptárt. Európai mintájú polgári törvénykönyvet léptetett életbe, amely véget vet a többnejűségnek és a nők alárendelt helyzetének. Világi és modern iskolákat állított a hagyományos mohamedán hitoktató intézetek helyébe. Megtiltotta az arab nyelv nyilvános használatát és a latin betűs írást rendelte el. A mohamedán papságot is kötelezte, hogy arab helyett török nyelven mondja az imákat.

Mindezek a reformok akkoriban heves ellenállásba ütköztek, de Kemal tűzzel-vassal keresztülvitte akarátát. A világi és az egyházi hatalom tökéletes szétválasztása sem jelentette azonban az Islám teljes kiküszöbölését. A mecsetek mind nyitva maradtak és a hívek zavartalanul végezhetik ájtatosságait. Nyugaton sokszor előhozakodtak a Szent Szófiának és Kabrupe Dzsemi híres mecsetjének múzeumma történet átalakításával, az igazság azonban az, hogy a hatóságok nem gátolták a vallás-egyházi szabadságát. A nép mindvégig meg is őrizte hitét s ez az a körülmény, amelynek nemismerése miatt ma oly sokan értetlenül nézik az Islám megújulását Törökországban.

Ez a folyamat 1945-ben kezdődött s Benniszen szerint már odáig jutott, hogy az Islám, ha nem is lett újból államvallás, növekvő szeretet visz a közösség életében. Az egyházi szertartások nyelve ismét az arab. Az imára való felszólítás is megint arabul hangzik a mecsetek tornyából. A vallási ügyek igazga-

tóságának költségvetése emelkedik: a világháború előtt 0.18 %-át tette az egész állami költségvetésnek, 1951-ben már 0.49 %-át. Ujból nyilhatattak hitvallásos iskolák. A világi iskolákban lehetővé tették az Izlám tanainak fakultatív oktatását. Intézetek létesültek imámok és igehirdetők képzésére és nevelésére; 1955-ben 16 ilyen intézet működött. Hittudományi intézetet állítottak fel az ankarai egyetem jogi kara mellett azzal a feladattal, hogy szakembereket képezzen mohamedán vallási kérdésekben. Izlamita tanulmányok részére intézetet szerveztek az isztambuli egyetem irodalomtudományi karán. Azokat a mecseteket is visszaadták a kultusznak, amelyeket az elmúlt évtizedekben valami okból bezáratott a kormányzat. A régiek mellett újak is nagy számban épülnek. Bennigsen adatai szerint 1951 és 1955 között kerekben 400 új mecset nyitotta meg kapuit. A hosszú időn át tilalmazott zárandoklatok közül is egyre többet elevenítenek fel. A múlt évben legalább 20.000 „hadzsi” — így hívják azokat a muzulmánokat, akik minden vallási előírásnak eleget tesznek — látogatta meg a szent helyeket. Bennigsen megjegyzi, hogy a Kelet egyetlen országából, még Egyiptomból sem indultak népesebb csoportok.

A mohamedán hitélet szembetűnően fellendült nemcsak a mezőségeken, de a városokban is. Ünnepeken, különösen Bairam napjain, megszámlálhatatlan sokaság szorong az isztambuli mecsetek kapuiból s minthogy belül nincs talpalatnyi férőhely, hamarosan megtelik az udvar is. A rendes péntek déli imára is megtöltik a hívek a mecseteket. Ujból népszerű lett a Ramadan böjt is. Amíg Atatürk idejében a lakosságnak csak 10 %-a tartotta meg a böjtöt, ma 60—80 %-ra becsülik a böjti parancsnak engedelmeskedőket. Ugyanakkor megállapítható — írja Bennigsen —, hogy teljességgel megszűnt a

régi fanatizmus és a keresztényekkel szemben a vallási türelmetlenség. A „hitetlen gyaurt” udvariasan és barátságosan fogadják Isztambul vagy Anatolia mecsetjeiben, s ha kívánja, még a szertartások alatt is közöttük maradhat.

Az Izlámnak ez az újjászületése azonban nem kis terhelésnek veti alá a modern és laikus államszerkezetet. A legnagyobb probléma, hogy miként állhatják útját bizonyos konzervatív elemek — „obszkurantistáknak” is nevezhetjük őket — szenvedélyes reakciójának, akiknek megnyilatkozásai egyre szélesebb visszhangra találhatnak. Már e pillanatban kockán forog a közelmúlt sok egészséges vívmánya. Még a nagyvárosok utcáin is rohamosan emelkedik a sűrűn lefátyolozott nőknek az aránya, holott papirosan változatlanul érvényben van a fátyolviselés tilalma. Anatolia falvaiban, de kisebb városaiban is ma már több lefátyolozott, mint fátyol nélküli nővel találkozunk. S ha egyelőre félénken, de a többnépszerűség is jelentkezik egyes vidékeken. Mintha a törökök nemcsak az Izlámhoz, hanem a vallási hagyományok legkonzervatívabb formáihoz is kezdenének visszatérni. Reakciós politikai csoportok nyíltan harcot hirdetnek a laicizmus bármilyen megnyilvánulása ellen. S tartani kell attól is, hogy lángra kapnak az ősi hitviták és villongások a szunniták és a siiták között. Igaz, hogy a hivatalos statisztika a törököket mind szunnitáknak mondja, a valóság azonban az, hogy Törökország déli részén és Kurdistanban a szélsőséges irányzatú siiták száma meghaladja a két milliót.

Nem csoda tehát, hogy elsősorban a mohamedán világ akkora figyelemmel fordul ma Törökország felé. Bennigsen is úgy véli, hogy az egész Izlám jövőjére döntő módon hatnak ki majd az ottani történelemek.

*

Aga khán halálától utódjának „trónra emeléséig”, 1957 július 11-től október 19-ig sokat foglalkozott a világsajtó az izmaelitákkal. Heleyese persze „az Aga khánt” mondani, mert nem a személyt, hanem az izmaeliták legmagasabb egyházi tisztségének mindenkori betöltőjét nevezzük így. Ahogy a lexikonokban utánanézttem, az „aga” is meg a „khán” is török-mongol szó s együttesen „vezér urat” jelent.

Az izmaeliták az Izlám egyik szakadár szektáját teszik, amelynek hitbéli tanítását nehéz volna röviden és pontosan összefoglalni. Henri Lammens „titkos szcientizmusnak” tekinti, Henri Corbin pedig úgy jellemzi, mint „a feltámadás vallását, amely a személyes üdvösségre irányul”. Pierre Rondot, akinek most egy további tanulmányát vesszük elő, azt emeli ki, hogy a szekta elindítói jelentős szellemi erőfeszítést végeztek, amely nélkül — mint Dzsemaleddin *Afghani*, a muzulmán reformizmus előharcosa állítja — „a Kelet népe nem ismerne volna meg a filozófiát”. Az izmaeliták történetéről a mohamedán krónikák legzavarosabb és legtöbb megütközést keltő fejezetei szólnak. Nyugaton főleg a „Hegy vénjének” epizódja maradt emlékezetben, aki Iránban fekvő alamuti sasfészekéből politikai gyilkosságokra küldi szét hasissal elkábított párthíveit. Mindenesetre tény, hogy a szekta nagyban hozzájárult a Berber-földnek, ennek a mai Tripolisztól Marokkóig húzódó északafrikai területnek izlamizálásához. Ez a szekta alapította meg a tunéziai Mahdiában, majd Kairóban a Fatimidák dinasztiáját, amelynek nevéhez fűződik az immár ezer éves egyetem, a híres Al Azhar felállítása. A XIII. századbéli mongol invázió óta azonban, amely lerombolta erődeiket, az izmaeliták szétszórótan és meglehetősen elfeledve élnek az Izlám klasszikus centrumainak szegélyén. Belső meg hasonlások is forgácsol-

ták őket. A legfontosabb al-szekta közöttük a nizaritaké vagy új-izmaelitaké, akik az Aga khánt ismerik el imámul.

Az izmaelita magas filozófia mesterműveinek kiadását nemrégiben kezdte meg a teheráni francia-iráni intézet. Ez a bölcsélet természetesen csokott könyv a hívők zöme számára, amely a beavatás elemi fokain áll. Magának a tömegnek vallási elképzeléseiben meglehetősen szétfolyó szimbolika uralkodik. A szekta tagjai azonban kétségkívül kitűnnek erkölcsi egyenességükkel és megható ragaszkodásukkal a gyakran nagyon is távol lakozó imámhoz, akinek nevében tizedet szednek tőlük. Maurice Barrès, aki 1913-ban meglátogatott néhányat a szíriai kicsinyke gyülekezetek közül, „az önfeledt odaadás nagyszerű készségét” olvasta le az arcokról. „Nyíltságuk és őszinteségük szemlélése — írja Barrès — ugyanazt a kimondhatatlan gyönyörűséget keltette bennem, mint amikor tekintetem belevész éjszaka a csillagos égbe.” Több mint negyven évvel utána pedig a „Figaro” Dar es Salamba kiküldött munkatársa, Philippe Bouvard, megcsodálta bennük „azt az érzést, amely kiszorult a mi közügyeink vitéléből: a tiszteletet”.

Bouvard jegyezte fel akkor, hogy bár a világsajtóban 20—25 millió izmaelitát is emlegettek, a szekta legérdekeltőbb személyiségei sem becsülük többre 10 milliónál a számukat. Amerikai források kerekén 5 millióról beszélnek, Rondot azonban ezt is tulzottnak tartja. Egy 1952-ben közreadott igen aprólékos francia tanulmány szerint az izmaeliták és „szélsőséges siiták” a muzulmánoknak csupán 1%-át teszik, ami 3 és fél—4 milliónak felel meg. A nagy szétszórtság sokban magyarázza a pontos adatok hiányát. Maga Rondot úgy véli, hogy az izmaeliták alisha haladiák meg a 2 milliót s mindenképpen

nagyon távol vannak az idézett számoktól.

Izmaelitákat főleg az indiai félszigeten találunk. A szekta híveinek legalább a fele, de lehet, hogy kétharmada esik erre a tájra. Legvirágzóbb közösségeik helye Indiában Bombay, Goujerat és Kaszmir, Pakisztánban Sind. Elég népes csoportok élnek Afganisztánban és Iránban. Kisebb településeik vannak Tadzsikisztánban, Sinkiangban és Szíriában. Ugyanígy Keletafrikában is, ahová az újabb időkben vándoroltak be Indiából és Pakisztánból. Mindezek az izmaeliták főleg kereskedést űznek s nagyon sok a gazdag ember köztük. Rondot azt írja, hogy az indiai tengerpart izmaelita kereskedői valósággal gazdasági hatalmat gyakorolnak. Ők jelentik az összetartó erőt s övék az irányítás a szekta életében.

Az elhunyt Aga khán, akinek „mondén” viselkedéséről annyi szóbeszéd járta, bizonyos politikai súllyal is bírt, amelyet — mint Rondot mondja — „diszkrét módon”, de gyakran latba vetett London keleti tervei javára. Egy időben az angolok komolyan fontolgatták, hogy Egyiptom trónjára ültetik. Tetemes része volt 1947-ben Pakisztán állam megalapításában. Halála alkalmából a többségi szunnita Islám oldaláról hevesen bírálták. Nem a szektájának „eretnek” jellege, hanem az ő egyéni életmódja miatt. Az egyik tuniszi lap szemére vetette a tizedszédést, mint „az Islám előírásait szögesen sértő szégyenletes szokást”. Kairó vezető újságjai kétségbe vonták jámborságát és emberszeretetét.

Utóda, Kerim herceg, angol állampolgár s mindössze 20 éves fiatalember, aki még nem fejezte be tanulmányait az amerikai Harvard-egyetemen. „Trónra emelése” a tanganyikai Dar es Salamban történt. Tanganyika tudvalevően angol gyarmat, amelynek 7 millió lakosából alig 30.000 az izmaelita. Az új Aga khánnak egyházi méltóságába való belktatásán megjelent a brit gyarmatügyi miniszter is. Nemsokkal utána hasonló ünnepek folyt le a kenyai Nairobi-ban. London tehát — állapítja meg Rondot — minden jel szerint továbbra is „patronálni” szeretné az izmaelitákat. Így is figyelemreméltó azonban, — mutat rá Rondot —, hogy a vallásközösség új feje éppen Afrikában kezdte meg első hivatalos körútját, amelyen sorjában felkeresi híveit. Eggyel több jel ez amellett, hogy az Islám növekvő fontosságra tesz szert az afrikai kontinensen. A mohamedánok száma és társadalmi súlya folyvást gyarapodik nemcsak az egyenlítői körzetben, de a keleti part országai-ban is. Bizonyos, hogy a muzulmán kirajzásban korántsem az izmaeliták a legnépesebbek, de gazdaságuk és kereskedelmi tevékenységük itt is megsokszorozza befolyásukat ugyanúgy, mint Indiában és Pakisztánban. Nem is olyan merész az a hasonlat, hogy amiként három-négy századdal ezelőtt európai tengerészek és kereskedők állították fel a Néger-foktól Gorée-ig üzletházaikat, amelyek előkészítették a politikai birtokbavételt, ugyanúgy jelennek meg indiai és pakisztáni kereskedők Afrika keleti tájain.

*

Hogy az Islám egyébként is mennyire hódít Afrikában, arról igen jól tájékozódhatunk *André Rétif* tanulmányából. Annak ellenére ugyanis, hogy a muzulmán közösség szerfölött megoszlik, s hol itt, hol ott küzd belső válságokkal, a valóság az, hogy az Islám növekvő erővel árad be a lelkekbe és intézményekbe. „Fidei donum” körlevelében XII. Pius pápa is felhívta erre a katolikusok figyelmét. „Tudnotok kell — úgymond —, mekkora vonzást gyakorol népes tömegekre egy olyan vallásos életfelfogás, amely, bár fennen hivatkozik az istenségre, mégis olyan

úton vezeti követőit, amely nem Jézus Krisztusé, az összes népek egyetlen Megváltójaé. Mint annak helytartója, aki az út, az igazság és az élet, csak mélyeséges fájdalommal tekinthetjük a dolgoknak ezt a menetét, amelyben sokféle ok működik közre. Gyakran a legújabb történekekből folynak ezek az okok s nem ritkán szerepük van bennük olyan nemzetek magatartásának is, amelyek büszkéek keresztény multjukra.“

Egyes tudósítók mégis derűlátást hirdetnek s előszeretettel állítják, hogy a kereszténység s jelesen a katolicizmus gyorsabban terjed az Izlámmál a négerék földjén. Egy dahoméi pap, *Sastre* írta a mult év novemberében: „Szerintem nincs igazuk azoknak, akik muzulmán veszélyről beszélnek Afrikában. Ha meggondoljuk, hogy az Izlám számára már a IX. században megnyílt Afrika, hogy attól kezdve századokon át virágzó mohamedán birodalmak voltak, hogy bizonyos gyarmatosító hatalmak módszerezen az Izlám kezére jártak, s hogy ennek ellenére a „fekete Izlám“ ma 47 millió hívet számlál, míg az afrikai katolikusok 50 év alatt néhány ezerről 18 millióra szaporodtak, akkor könnyű megállapítanunk, hogy az Izlám vagy a kereszténység kerekedett-e fölül a békés versenyben. Az egész afrikai kontinensen 1931 és 1956 között a katolikusok 320 %-kal, a muzulmánok 99 %-kal gyarapodtak.“ A kérdés azonban távolról sem ilyen egyszerű.

Mint Rétif kifejti, a katolikus statisztikák nem veszik számításba a hitehagyásokat, csupa összeadással dolgoznak, levonások nélkül. Az Izlám részéről viszont. miután ott nincsen „egyház“, hiányzanak a hivatalos kimutatások. Csakis olyan összehasonlítást fogadhatnánk el tehát, amely általános és tárgyilagos adatfelvételre támaszkodik, ilyenrel pedig mindeztideig nem rendelkezünk. Így csak azt tehet-

jük, hogy kritikailag megvizsgáljuk a különböző forrásokból származó adatokat s megpróbálunk eljutni valami érvényesnek látszó nagyságrendhez, amelyet a magából Afrikából jövő tanúságok is megerősítenek.

A „Propaganda Fide“ a következő adatokat hozta nyilvánosságra: Egész Afrika lakossága 1956 június 30-án 216 millió. Ebből 85 millió animista, 85 millió mohamedán, 23 millió katolikus és 23 millió más keresztény. Magában néger Afrikában körülbelül 85 millió animista, 47 millió mohamedán és 18 millió katolikus. Animizmusnak hívjuk tudvalevően a szellemekben való vallásos jellegű hitet. A szellemek — így a megholtak lelkei is — a testiektől független életet élnek. Emberfölköti erővel bírnak, de esetleges rontásaik ellen varázslattal védekezhetünk. Ebből a felfogásból ered a pogány népeknél is az ősök kultusza, a lélekvándorlás feltételezése, a fák, folyók, hegycsúcsok, egyéb természeti tárgyak „átlelkésítése“, azok „szellemeinek“ tisztelése.

A növekvés ütemének mérlegelése bonyolult feladat. Vatikáni szakértők úgy vélik, hogy 1931-től 1951-ig a katolikusok száma egész Afrikában 5 millióról 15 millióra emelkedett, a muzulmánoké 44 millióról 80 millióra. *Bressolles* becslése szerint ez alatt az idő alatt 8.100.000 személy tért katolikus és 19.200.000 személy mohamedán hitre. A katolikusok viszonylagos szaporulata tehát 2 és félszer nagyobb.

Az utóbbi szám azonban csalóka — jegyzi meg Rétif. Mert amit *Sastre* is elfelejt, az összesített arányok mellett külön figyelembe kellene venni a határterületeket, ahol a kereszténység és az Izlám szemben találják egymást. A helvzet ugyanis az, hogy ezeken a területeken, amelyek félkörben haladnak az Atlanti-óceán partjától Belga Kongó déli részéig, a mohamedán előretörés — a katolikus misszioná-

riusok közlései szerint — háromszor, sőt ötször gyorsabb, mint a keresztény.

Felső-Voltában például a misszionáriusok 1954-ben 558.278 mohamedánt, 1957-ben már 676.413 mohamedánt számoltak össze. Egyikük azt írja, hogy az Izlám terjedésének régi okaihoz — kereskedelmi összeköttetések, balkezes európai politika — az ifjúság munkakeresése új tényezőként társult. A fiatalok mind nagyobb tömegben tudnak a városodott központokba, ahol a munkaadók többnyire muzulmánok. Ezek elsősorban azokat fogadják fel, akik szintén mohamedánok vagy legalább is annak mondják magukat. Időnként azután ezek a fiatalok, amikor szüleikhez haza látogatnak, fensőbb-ségük tudatában büszkén hordják a rituális „bubu“-t, a lebegő fehér köntöst, s ha a faluban még nincsenek keresztények, könnyen felkeltik az otthon maradtakban is az új hit kívánságát. Két vagy három év óta azonban — olvassuk a levélben — a tugani muzulmán központ „marabukat“ is küld szét mindenfelé, hogy ellensúlyozzák a kereszténv térítést. Mecseteket építenek a forgalmasabb helyeken. Terjesztik a jelszót: „Az Izlám a feketék vallása“, vagy: „A fehérek távozása után a muzulmánok kormányoznak“. Az Izlám terjedését mozdítja elő házassági törvényeinek könnyűsége is. Mint azonban a levél írója hangsúlyosan kiemeli, kétségkívül előmozdítja a testvériség szelleme is. „Ha muzulmán vagy, ott lakhatol ingyen bármelyik hitsorsosodnál, ingyen kapod ellátásodat is, amíg munkát nem találsz, akkor is, ha más fajhoz tartozol.“ S ez a segítség a temetésre is vonatkozik, ha a halál idegenben következik be. „Ha az ember nem mohamedán, akkor úgy földelik el, mint a kutvát, de ha az, akkor a muzulmán közösség gondoskodik a szükségesről: megmossák a testet, ruhát adnak rá s elvégzik a szertartásokat.“

Olajcseppek módjára szélesednek a muzulmán centrumok, hogy lassanként befedjék fekete Afrikát — állapítja meg Rétif. Minden évben közel egy millió néger kapcsolódik hozzá az Izlámhoz. Belga Kongóról például sokáig azt hitték, hogy hozzáférhetetlen az Izlám számára, ma pedig a katolikus misszionáriusok aggodalmasan szemlélik Keletafrika felől a terjedését. Az apostoli delegatura 1955-ben már 111.000 mohamedánt mutatott ki, Rétif szerint azonban ezt a számot különböző megfontolások alapján legalább 250.000-re kell helyesbíteniük. Az országot bejáró muzulmán kereskedők odamelléklík áruikhoz a Korán egy példányát is. Szaporodnak a mohamedán iskolák, amelyeknek kiváló növendékei külföldre mehetnek magasabb tanulmányokra. Vannak már Afrikában néger vidékek, így Nigéria és Szenegál, amelyeket csaknem teljesen birtokba vett az Izlám.

Az Izlám ilyen nagyarányú hódításának mélyebb okait kutatva, Rétif első helyen a néger föld hagyományos társadalmi szerkezetének és intézményeinek bomlására utal. A törzsi berendezkedésnek és a patriarchális családnak a mindenség animista felfogása szolgál alapul, ezt pedig rohamosan döntik meg az új civilizáció és a modern szellemiség csapásai. A főnököknek és véneknek tapasztalniok kell, hogy kisiklik kezükből a vezetés és a tekintély. Éppen az ő érdekük tehát, akik pillanatnyilag még hatalmon vannak, hogy elfogadtassák az Izlámot, mint olyan vallást, amely nemcsak szilárd szisztémát képvisel, de türelmes a kultusz régi formái iránt. Az Izlám kétségtelen előnye az ő szemükben, hogy biztosítja a megszokott rendet és a mult fennmaradását új címke alatt.

További ok, hogy az Izlám társadalmi emelkedést jelent hívei számára: egy muzulmán nagyobb tiszteletnek örvend, mint egy fétisziszt-

ta vagy akár egy keresztény. Jogot ad neki vallása mindenféle gazdasági előnyre — lakásra, munkára, vendégbarátságra —, és pedig a muzulmán szolidaritás nevében. Az Izlám magasabbrendű vallás, mint az animizmus, s mégis egyszerű, a közepesen művelt lélek is megértetheti. Tételei néhány tömör állítást tartalmaznak, erkölcstana tetszetős és enyhe, főleg a férfi számára. Ha nagyon sürgetik, félóra is elegendő, hogy valaki mohamedánná váljék, ahhoz viszont, hogy keresztény legyen belőle, évek kellenek. Az Izlám, mint mondtuk, türelmes a hagyományos animista alap irányában s gyakorlatilag semmi lényeges változtatást sem eszközöl a megszokott életformákon. Ezzel elmentében a kereszténység teljes és nem könnyű fordulatot követel a pszichológiai és morális magatartásban.

Mindezek mellett a politikai vagy nemzeti mozzanatok is vonzzák a lelkeket. Az Izlám „a feketék módja“, a kereszténységet sokan még mindig úgy tekintik, mint „a fehérek módját“. Erre hivatkoznak a Kairóban vagy Indonéziában kiképzett, vagy az Indiából és Pakisztánból érkező muzulmán értelmiségiek. Ma már kereken ezer néger hallgatója van a kairói Al Azhar egyetemnek. Az egyiptomi rádió nap-nap után anyanyelvükön szól az egyes néger csoportokhoz s Egyiptom tekintélye jelentősen megnőtt a szuezi ügy és az Egyesült Arab Köztársaság felállítása óta. Minden évben ezrével zarándokolnak négermek Mekkába s válnak otthon az új ideológia előharcosaivá. Az arab nyelvet is mind többen sajátítják el a fekete Afrikában, amihez az Al Azhar szerkeszti és nyomatja ki az iskolai kézikönyveket. S az arab tanítási nyelvű iskolák bizonyosak lehetnek az indiai, libanoni és szíriai kereskedők anyagi támogatásáról. A mecénások sorában megemlékezik Rétif az elhunyt Aga khánról is, aki

Ugandában 30 mecsetet, 48 elemi iskolát, egy tanítóképzőt és három technikai iskolát építtetett. Szakadatlanul nyílnak újabb iskolák Nyasszában és Tanganyikában is. Zanzibárban minap alakult egy mohamedán tanulmányi központ. Tanganyikában tavaly két mohamedán ünnepet hivatalos munkaszüneti nappá nyilvánítottak.

Katolikus szempontból Rétif mindezt annál inkább fájlatja, mert aki már mohamedán lett, aligha keresztelkedik meg. Gátolja ebben a büszkeség is, a „muzulmán felsőbbség komplexusa“, és a szoros hozzátapadás a csoportjához. „Pedig ha mi fejet is hajtunk hitük vallási minősége előtt — írja Rétif —, mégis sajnáljuk, hogy annyi igazi érték kívül marad Isten igazi egyházán.“ Ami azután a ma még utat kereső négereket illeti, arra kell természetesen törekednünk, hogy katolikus papok és értelmiségiek a feladatok és szükségletek kívánta számban álljanak munkába. Meg kell valósítani ehhez a benszült papok és világiak teljes érvényesülési lehetőségét. Mert elsősorban a keresztény Afrika teendője, hogy evangelizálja Afrikát, mint ahogy izlamizálni is a muzulmán Afrika izlamizálja nagy léptekben Afrikát. Tőlük, a törzsökösen afrikai keresztényektől, és csakis tőlük várhatjuk, hogy a kereszténység megértőbb, szívélyesebb, vendégszeretőbb és testvéribb jelleget öltson ebben a világ-részben. Ők építhetik be egyedül kellő bölcseséggel a keresztény rendszerbe az afrikai mult összes értékeit. Nekik kell kézzelfoghatóan igazolniuk, hogy a kereszténység épp úgy afrikai, mint európai vagy amerikai. S Rétif meg is vizsgálódik ezzel a gondolattal: hátha éppen az Izlám előretérése a Gondviselésnek az az eszköze, amely meg fogja tisztázni a már kereszténységre tért négermek vallásos buzgalmát és emberi nemes-ségét.

A KIS ÚT

Előadást kellett volna tartanom „Önérzet és sértődékenység” címen. Készülés közben jöttem rá, hogy magam előtt sem világos, milyen a helyesen önérzetes ember, — milyen hibákba sodor a kellő önérzet hiánya, és hogyan lehet a túlzott önérzetet a helyes mederbe terelni. Mert szerintem a túlzott önérzet vezet a sértődékenységhez, és a könnyen sértődő embernél az alázatosság körül van a baj.

Az önérzet a tudatalattiban gyökerező önértékelés, amely aztán bizonyos ösztönös — esetleg tudatos — magatartásban nyilvánul meg. Ha ez az önértékelés helyes, akkor a belőle fakadó magatartás is helyes lesz. Ha ez az önértékelés meg nem-lévő, vélt, vagy csak óhajtott javakon nyugszik, ha a meglevő javak értékelése nem tartja meg a helyes hierarchiát, ha saját javaink túlbecsülése vakká és süketté tesz mások javainak értéke iránt, akkor hibás az önértékelés, — az önérzet —, következésképp hibás lesz az emberekkel — sőt az egész világgal és a Mindenség Urával szemben való magatartás is.

Hibás a kisfiú önértékelése, amikor „én már nagy vagyok”-ot játszik. Hibás a sportbajnok önérzete, aki magát az orvosprofesszor fölé helyezi. Hibás az önérzet, ha valaki másnál különbnek érzi magát azért, mert ehhez, vagy ahhoz a családhoz, fajhoz, nemzethez tartozik. Hibás annak az önérzete, aki másnak az érdemeit, értékeit meg sem látva vagy mérlegelni nem tudva mindenkiel egyenlőnek, ha ugyan nem mindenki fölött valónak érzi magát.

Mindezek ellentéte a helyes önérzet. Helyes az önérzet, ha tudatalattian is reális bázisokon nyugodva, bizik ugyan saját erejében, de számol saját gyengeségeivel is. Ezért van bátorsága feladatokat vállalni és szívesen segít másokon is, de hálásan fogadja — elégtelenségének tudatában — embertársai segítségét is. A helyes önérzetű ember tehát nem koldul szeretetet, megbecsülést, megsegítést, de nem is követeli meg mint neki kijáró

adót, hanem igyekszik mindezekre rászolgálni, megszolgálni és viszonozni. Helyes az önértékelés, ha meglevő javait helyes hierarchiába sorolja valaki. Nem az izomerő, nem a jó összeköttetések, nem a pénz és a szépség határozza meg valakinek az értékét — tehát önérzetének jogosultságát (bár kétségtelenül értékesek ezek is) —, hanem sokkal inkább a benne feltalálható szellemi erők. A nagytehetségű, sokat tanult és tapasztalt, komolyan dolgozó tudós vagy művész jogos önérzettel nézhetne életművére, ha éppen mert tudós és művész, nem élne benne egy örök szomjúság a még több tudás, még tökéletesebb mű létrehozása után. Apponyi a Wagnerről szóló híres beszédében „örök művészi elégedetlenség”-nek nevezi ezt.

Éppen azért a szellemileg magasabbrendű emberek nem döngetik nagy önérzettel a mellüket, hanem számunkra sokszor érthetetlen módon szerények. Igaz, hogy amit aztán helyesnek ismertek meg a tudományukban és művészetükben, azt csendesen, de szívósan és kitarátóan megvédik, ha mindiárt anagyi javakban és népszerűségben súlyos kárát vallják is. Önérzetesek.

A legnagyobb érték azonban valakinek az erkölcsi tőkéje. Önérzetességre leginkább annak van oka — tehát joga is —, aki jó és igaz ember. aki Istennek és embernek megadja, ami neki jár. Aki nem kívánja a másét, aki tud uralkodni nyelvén, aki kész segíteni mindenkinek. Az ilyen embernek joga volna körülnézni és fejét mások fölé emelni. Csakhogy itt ugyanaz a jelenség ismétlődik, mint

a tudósnál és művésznél: minél haladottabb valaki, annál jobban látja, milyen messze van még céljától. Eppen azért szerényen ítéli meg azt az utat, amit már megtett. Azt azonban érzi, tudja és vallja, hogy az út, amelyen jár, jó és célravezető út, és arról más útra csalogatni nem engedi magát. Önerzetes.

Helyes önérzete van annak, aki saját értékét és ebből folyó méltóságát a szerint nézi és méri, ahogyan őt nézi és méri az Úristen. És hitünk tanítása, hogy Isten annyira értékelte az embereket, hogy egyszülött Fiát adta értük. Hogy Isten úgy nézi és méri az embereket, hogy hajunk szála sem hull le úgy, hogy Isten számba ne vegye, hogy Isten úgy nézi és méri az embert, hogy annak lelki kárával fel nem ér az egész világ bírása. Csoda-e, hogy az így érző ember értékesnek tudja magát, tiszteli és becsüli önmagát; önérzete nem engedi, hogy lealacsonyodjék, hogy önmagánál kisebb legyen. Úgy érzi, hogy tartozik magának nemes viselkedéssel, tiszteletreméltó életmóddal stb., és megkívánhatja embertársaitól, hogy tiszteletben tartásák benne azt az Istengondolatot, amelynek megvalósítására született és hivatott. Ezt persze nem lehet az emberektől kierőszakolni, de lehet ezirányú igényünket kifejezni, és gög és kevélység, vagy hiúság nélkül visszavonulni azoktól, akik ezt nem veszik tekintetbe.

A jogos önérzet hiánya ti. szintén számos hibába sodor. Az önérzet hiánya ui. egyáltalán nem azonos a legalapvetőbb erénnyel, az alázatossággal. Az alázatos ember őszintén akarja felismerni hibáit, hogy javíthasson rajtuk. Eppen azért készséggel fogadja el, ha más is látja hibáit, és kritikáival segíti a javulás útján. Az önérzet nélküli ember azonban valami alkati vagy nevelésbeli hibából, vagy mostoha életkörülményekből kifo-

lyólag úgy érzi, hogy hiájával van valaminek: nem okos, nem szép, nem erős, nem művelt, nem előkelő, nem sikeres, stb. stb. Ezzel a hiány-érzettel terhelten kétféle módon helyezkedhet el az életben: ha passzív természetű, akkor félnék, meghunyászkodó, mindig a többséghez csatlakozó ember lesz belőle, — ha aktív természetű, akkor hiányérzetét kompenzálással, sőt túl-kompenzálással akarja megoldani. Előbb-utóbb mindenkivel ellenséges viszonyba keveredik. A lelkében legbelül fél valamitől, de legjobban attól fél, hogy valaki azt találja hinni róla, hogy fél. És azért sokkal hangosabb, sokkal merészebb, sokkal követelőbb, mint kiegyensúlyozott önérzetű, tehát kellő önbizalommal rendelkező s így okosabban és óvatosabban viselkedni merő társai. Minthogy mindig fél, hogy valaki észreveszi képzelt vagy valódi, de takargatni akart hiányait, rendkívül fontos neki az emberek véleménye: hiú. Sóvárogja az elismerést, címet, rangot, szép ruhát, tiszteletnyilvánítást, sőt az arcátlan hízlegést is. Minthogy az emberek véleménye iránt rendkívül érzékeny, és mint-hogy hiányain, hibáin nem annyira javítani akar, mint inkább takargatni őket, és nem-létezőkké tenni, azért rendkívül sértődékeny. Ellenkezzen vele valamiben, ellenségeskedésnek számít — egy kis tréfa, évődés, ugratás, — halálos támadás tekintélye és jó hírve ellen. Egyszóval: nem az önérzetes ember a sértődékeny, hanem a hiábás, beteg önérzetű, akinek nincsen önbizalma.

Végül, hogy „hogyan lehet az önérzetet helyes irányban kialakítani“, erre nagyjában megvan a válasz az előző két pontban: reális önérzetre való törekvés, — a hibáknak nem eltagadása, hanem javítani akarása, tehát alázatosan elfogadása annak, hogy más is észreveszi és szóvá teszi őket — azonban értékeink hálás lélekkel való

felismerése és tehetségeink szerint Isten dicsőségére, embertársaink javára és saját boldogságunkra való érvényesítése az elismerésnek és sikernek, melyet az Élet tőlünk megvont, megnyugodott lélekkel Isten kezébe való letévése.

Amikor Krisztus Urunkat gúnyo-

san megkérdezte Pilátus: Tehát király vagy-e te? — a meggyötört, arcul ütött, halálra fáradt Krisztus nagy méltósággal azt felelte: Te mondad, király vagyok. Ettől kezdve Pilátus többi kérdéseire egy szóval sem felelt.

Ez az önérzet.

F.

NAPLÓ

A SEXUÁLIS ÉLET KÉRDÉSEIRŐL az utóbbi időben — mintegy százötvenezer példányban — két könyv is megjelent. Ilyen jellegű könyvek vagy 10 éve nem hagyták el a sajtót, érthető tehát, hogy nagy érdeklődést keltettek a közönség körében.

Meg kell mondani, hogy a katolikus közvélemény — sok rossz tapasztalat alapján — már eleve gyanakvással fogadja az ilyen témájú írásokat. A multban megjelent hasonló tárgyú könyvek között ugyanis szép számmal akadtak olyanok, amelyek a sexuális ösztönök felajzására üzleti okokból spekuláltak s merőben szembekerültek a keresztény katolikus erkölcsi felfogással. A századforduló szabadelvű szellemében és a polgári individualizmus eszmekörében fogant művek legtöbbször arra törekedtek, miként lehetne a nemi életet szabaddá és kötetlenébbé tenni. Hirdették a szabadszerelmet, a meztelenség kultuszát, a szeméremérzés kioltását, az önmegtartóztatás súlyosan káros, sőt veszélyes voltát, a keresztény egyház képviselte erkölcsi elveket pedig, mint a mult sötét maradványait és az egyén boldogságának korlátait állították pellengérré. Mindezt az orvostudomány nevében rendszerint olyan orvosok tették, akik nagyon keveset tudtak a társadalom szerkezetéről s tudományos világnézetük kizárólag az orvostudomány szűk körére korlátozódott.

Ha a most megjelent két könyvet (dr. Hirschler Imre: „A nők védelmében“ és dr. Haraszi István: „A nemi élet kérdései“) végiglapozzuk — a szükséges komoly és határozott fenntartásokkal ugyan —, megállapíthatjuk, hogy alapirányzatukban közelebb kerültek a katolikus erkölcsi felfogáshoz, mint a multban megjelent hasonló jellegű könyvek legtöbbször. Nem azért, mintha az erkölcsi kérdésekben bármely tekintetben is figyelembe vennék a természetfölötti szempontokat, hanem azért, mert tekintettel vannak a nemi erkölcs társadalmi jelentőségére és hatására, amit az individualista polgári szerzők legtöbbször alig méltányoltak.

Magától értetődik, hogy a marxista—materialista világnézet alapján álló szerzők némely nézete — mégpedig lényegbevágó kérdésekben is — egyáltalán nem fedi a katolikus erkölcsi felfogást, viszont gyakran komoly észérvekkel és orvosi tapasztalatokkal támasztják azt alá. Ha nem ütközünk meg mindjárt a laikus, a szocialista erkölcs kifejezősmódjain és az orvosi nyíltságon, akkor erkölcsi nézeteinket nem egyszer könnyen lefordíthatjuk a katolikus erkölcsstan nyelvére is. Persze — s ezt maguk a szerzők is megállapítják — az általuk képviselt erkölcsi elvek még nem kiforrottak s így némely kérdésben a két szerző is ellentmond egymásnak. Legalább is a fogalmazásban. Haraszi például társadalomellenesnek tartja a nemi ösztön kiélését, ha „egyedüli alapja és célja az élvezet-

„szerzés“, míg Hirschler szerint a szerelmi élet döntő célja az örömszerzés, ha nem sérti a társadalom érdekeit. Mindkét szerző egyértelműen elítéli azonban a nyílt és titkos prostitúciót s ugyanakkor megállapítja, hogy a monogám házasság a nemi élet kiélésének és a szerelmi kapcsolatoknak legveszélytelenebb, leghasznosabb és legkivánatosabb formája. A házasság keresztény felfogás szerint szentség, felbonthatatlan és elsődleges célja utódok létrehozása. A szerzők a házasságban a férfi és a nő egyesülését látják az élet örömeinek és terheinek megosztására, utódok létrehozására és felnevelésére. Hirschler Belinszkij-jel megállapítja: „silány az az élet, amelynek a szerelmen kívül nincs más tartalma“, majd kifejti azt a nézetét, hogy ostobának tartja azt a házaspárt, amelyik megfosztja magát a gyermekek nyújtotta boldogságtól. A házasság fája az ő orvosi tapasztalata szerint ott virul a legszebben és legtartósabban, ahol több — sok — gyermek kacagása ontja a napfényt. Fontosnak tartják a szexuális harmónia mellett a világszemlélet hasonlóságát, a kölcsönös megértést, stb. Haraszti figyelmeztet arra, hogy a szerelemben nem szabad idő előtt elhamarkodottan az ösztön felületes, gyakran sürgető hatására a döntő lépést megtenni. A nem hívők nyelven kifejezve lényegében ez a keresztény felfogás is a házasságot illetően.

A szerzők ennek ellenére szép számmal tesznek megjegyzéseket és fejtenek ki olyan nézeteket, amelyekkel katolikus szempontból nem érthetünk egyet. Ilyen például a magzatelhajtás, fogamzásgátlás és az önkielégítés kérdése. Itt is megnyugvással állapíthatjuk meg azonban, hogy mindkét szerző erőteljesen rámutat nem ugyan az elkövethető hitekölcsi bűnökre, hisz ez, mint materialistáktól nem is várható tőlük, hanem a felmerülő idegrendszeri és fizikai károsodásokra, sőt a magzatelhajtásnál különösen előállható életveszélyre, amellyel szemben a nő még a kórházakban végzett műtétek esetén sem egészen védett. A régebbi szerzőkkel szemben már nem ítélik el fenntartás nélkül a nemi önmegtartóztatást, mint a hasonló könyvek, sőt megállapítják, hogy nem ártalmas. „Az ember nemcsak abban különbözik az állattól — írja Haraszti —, hogy két lábon jár, beszél, szerszámokat, gépeket készít és terve van, hanem abban is, hogy megtanult ösztönein uralkodni, ösztöneit józan esze, gondolkodása alá rendeli. Az ösztönöknek való valék és zabolátlan engedelmesség kerékkötője az ember egyéni és társadalmi fejlődésének.“ Az ifjaknak azt ajánlja, hogy igyekezzenek gondolataikat, energiájukat más irányba terelni, feloldani a sportokban, különféle társadalmi tevékenységekben. Ezzel egyet is értünk, azzal a hozzáadással, hogy a hitekölcsi élet, az imádságos élet nagyobb segítséget nyújt a szenvedélyek megfékezésében, mint a pusztá ráció. A szerzők szerint károsabb, ha az ifjú erkölcsileg bűnnek tartja az önkielégítést, mint maga a maszturbáció. Ugyanakkor a két orvosszerző idegkélektani szempontból károsnak tartja az önkielégítést s ezt alaposan ki is fejti. De mért volna károsabb az, hogy ifjú bűnnek tartja a maszturbációt, mintha idegkélektani szempontból kell azt károsnak látnia? Magától értetődik, hogy az ijesztgetést, a gyermekek megrémítését a nevelés terén a korszerű keresztény pedagógia éppúgy nem helyesli, mint ahogy a laikus sem. A szerető Istenre, mint az erkölcs forrására való hivatkozás pedig az egyház hosszú és megbízható tapasztalatai alapján sohasem okoz lelki, idegrendszeri károsodást.

Kérdés, hogy mindazokat a hasznos tanácsokat és figyelmeztetéseket, ami a házaselektnek javára válik, helyes-e olyan nyilvánosságra hozni, amely éretlen fiatalok számára is hozzáférhetővé tesz bizonyos kérdésekkel való időelőtti megismerkedést. Haraszti fölveti a házasság

előtti orvosi tanácsadás ügyét. A magunk részéről ezt helyeseljük és ésszerűnek tartanánk, ha a könyvben felvetett okos intelmeket a házasságra készülő fiataloknak megfelelő módon tanácsadás formájában elmondanák.

Mindezek alapján a két könyv végeredményben hasznos szolgálatot tehet értelmes és felnőtt olvasóknak, s olvasásukat különösen ajánljuk a lelkipásztorkodó papság figyelmébe, mert hiszen feltehető, hogy a hívek közül sokan fognak hozzájuk fordulni a könyvben felvetett kérdések tekintetében, már csak azért is, mert a szerzők sok megállapítása, különösen az anyag kezelésének módszere miatt ellenkezik a hívők erkölcsi felfogásával. De végső fokon a két könyvből kiderül, hogy amit a katolikus erkölcsstan bűnnek tart, az vagy természetellenes, vagy életveszélyes, vagy az egészségre valamiféleképpen káros, tehát a Tízparancsotaton alapuló szexuális erkölcs megtartása nemcsak az Isten iránti engedelmességből és szeretetből kötelező, hanem jól megfontolt értelmi érvek alapján is követésre méltó. (Szigeti Endre)

AZ ELSŐ MAGYAR BÍBOROS. A maga idejében, a tatárjárás szomorú napjaiban, híres-nevezetes ember volt a valószínűleg 1268-ban elhunyt Bancsa (Báncza, hibás olvasással Vancsai) István esztergomi érsek. Mint főpap, államférfi és diplomata annyi jószólászatot tett az Egyház és a haza ügyének, hogy magyar részről ő nyerte el elsőnek a legnagyobb egyházi kitüntetést, a bíborosi kalapot.¹ Származásáról csak annyit tudunk, hogy törzsökös magyar nemzetségből sarjadt, mely bácsmegyei birtokát még első foglalás (prima occupatio) címén bírta. A nemzetség kirovító fészke még a XVIII. században is Bancsa néven szerepelt Bácsmegye térképén.

A nagyramenendő főpap ifjúkoráról és tanulmányairól semmi biztos adatunk nincsen. Sokoldalú tudása és ügyes diplomáciai forgolódása alapján azonban jogunk van feltételezni, hogy külföldön, talán Olaszországban tanult. Az a körülmény, hogy két unokaöccsét, István pozsonyi prépostot, később kalocsai érseket és Orbász pozsegi prépostot szintén olasz földön, Bolognában iskoláztatta, megerősíteni látszik feltevésünket. Annyi bizonyos, hogy 1238-ban, mikor először találkozunk vele, István úr már kész ember, bácsi prépost és királyi kancellár volt. Ezen utóbbi minőségében azután hamarosan alkalmat nyert Béla király bizalmának és jóakarátának megnyerésére. Minden bizonnyal ennek köszönhetette, hogy még abban az évben a jobban jövedelmező titeli prépostságra, három évvel később (1240) pedig a váci püspökségre lépett elő.

A püspökség újabb távlatokat nyitott az ambiciózus főpap előtt. A tatár támadás közvetlenül küszöbön állott. Béla király a napról-napra fokozódó veszedelemre való tekintettel legdrágább kincsenek, családjának biztonságba helyezését bízta István úrra. Még kényesebb feladatot bízott rája a végzetes mohi ütközet lezajlása után: általa kért hathatós segítséget a kereszténység egyházi és világi fejétől, a pápától és a császártól. István úr minden tőle telhetőt megtett a siker biztosítása érdekében: Faenzában személyesen tárgyalt II. Frigyes császárral, Rómában pedig IX. Gergely pápával. Csak az volt a baj, hogy a követjárás ideje a lehető legrosszabbul volt megválasztva. Akkor ugyanis már javában dúlt a pápaság és császárság harmadik nagy küzdelme. A pápaság mindeképpen meg akarta tartani súlyos harcok árán kivívott függetlenségét

1 IV. Ince pápa éppen akkoriban, 1245-ben engedte meg a bíborosoknak a vörös, székakarimájú, jobbról-balról 15–15 vörös bojtjal díszített bíborosi kalap viselését.

és vezető állását, a császárság viszont újból a maga javára akarta bilenteni a két főhatalom mérlegét. Ilyen körülmények közt üres biztatásnál többet egyiktől sem lehetett várni. Így a követjárás tökéletes kudarcral végződött és a szegény követnek nem volt más választása, mint hogy üres kézzel térjen haza és idehaza csatlakozzék hontalanul bujdosó királyához. Trauban és Spalatóban együtt élte át vele a szorongás és rettegés napjait.

Béla király a tatárok kitakarodásának hírére legbizalmasabb híveivel azonnal hazaindult feldúlt országába, István úr ellenben továbbra is lent maradt és mint Dalmácia kinevezett helytartója átvette a déli részek igazgatását. Újból rája hárult a visszamaradt királyné és gyermekei védelmének felelősségteljes feladata is. Ekkor azonban már nem mint váci püspök, hanem mint a király és a káptalan bizalmából egyhangúlag megválasztott esztergomi érsek intézte az ügyeket. Igaz, egyelőre csak mint választott érsek, mert a kétévi széküresedés után megválasztott IV. Ince pápa csak 1243. július 7-én jutott abba a helyzetbe, hogy megerősítse a választást.

István úr, mint az ország első főpapja természetesen még nagyobb odaadással támogatta királyát országépítő nagy munkájában. Abban, hogy hazánk aránylag olyan rövid idő alatt felesztélt szörnyű pusztulásból, bizonyára neki is jelentős része volt. IV. Ince pápa, akinek követjárásai révén alkalmá volt közelebből is megismerni és megszeretni őt, elsősorban ezt az áldozatos munkáját akarta jutalmazni azzal, hogy 1252. októberében prenestei (palestrinai) püspökké és egyben a római Szentegyház bíborosává nevezte ki. Kinevező okmányában a lehető legnagyobb elismerés hangján szól az új bíborosról. Egyenesen úgy ünnepli őt, mint „az egyetemes Egyház egén ragyogó fényességes csillagot”, akit éppen azért tartott szükségesnek kinevezni, „hogy fénye minél messzebbre hasson és minél többszörösen megsokegyesítőre sugározzék szerte a világon”.

Az új bíboros eleinte örült a váratlanul jött nagy kitüntetésnek és készségesen levonta a belőle folyó következményeket. Akkoriban ugyanis még csak kuriális bíborosokat ismertek. Ez azt jelentette, hogy minden bíborosnak Rómában kellett laknia és közvetlenül ki kellett vennie részét az egyházkormányzatból. István úr az Örökvárosba tette át lakását.

Az öröm azonban nemsokára ürmre fordult. István úr már az első hetekben rájött, hogy Róma nem Esztergom. Másnak találta az éghajlatot, másnak a környezetet, másnak a munkakört. A pápa minden kedvessége és jóakarata ellenére idegennek érezte magát. Kezdte bánni, hogy előt, Esztergom és a gyönyörű esztergomi palota kéne, melyet Béla király éppen az ő idejében ajándékozott végleg az érsekségnek, egúre gyakrabban és egyre csábítóbb színben révült fel előtte. Mindenáron szeretett volna hazakerülni. Ennek azonban leküzdhetetlen akadályá volt, hogy a király és a káptalan távozásával megüresedettnek tekintették az érseki széket és hamarosan jelöltet is állítottak számára Benedek kalocsai érsek személyében. A pápa azonban rendületlenül kitartott hűséges embere mellett és ahelyett, hogy Benedeket megerősítette volna, István urat, „nehogy az esztergomi egyház ilyen kiváló pástortól megfosztva feljaiduljon”, az érsekség kormányzójává nevezte ki. De erről meg a király nem akart hallani. Neki olyan érsek kellett, aki állandóan Magyarországon lakik s akinek tanácsát és segítségét minden pillanatban igénybe veheti. A pápa úgú akarta áthidalni a nehézséget, hogy István urat 1253. május 5-i kelettel Magyarország számára oldalkövezté (legatus a latere) nevezte ki. Csakhogy ez ellen a megoldás ellen meg István úr tiltakozott. Ő már teljesen beleélte magát a hazatérés gondolatába és esennen kért

a pápát, bocsássa őt végleg vissza hazájába. A pápa nem erőltette tovább a dolgot. Láttá, hogy a jó embert olthatatlan hanvágy győtri. De mivel nem akarta, hogy két szék között a földre essék, abban állapodott meg vele, hogy a prenestei püspökséget 1253. november 1-ig fenntartja számára.

István úr a legszebb reményekkel indult haza. Szentül hitte, hogy ott folytathatja majd életét, ahol egy esztendővel előbb abbahagyta. Hiszen tarsolyában többek közt ott feküdt nagy jóakarójának, Ince pápának 1253. június 9-én kelt levele, melyben kinevezte őt esztergomi érsekké és egyben feltétlen engedelmességre intette iránta a káptalant. Idehaza azonban óriási csalódás várt rája: mindenütt kihűlt, hideg szívek fogadták. A király s az egyházi és világi nagyok, akikkel egy évvel előbb még vállvetve munkált az ország újjáépítésén, leplezetlen bizalmatlansággal tekintettek feléje. Idegent láttak benne, akitől az ország érdekeit kell félteniök. A király és a káptalan hallani sem akartak érsekségről és a meghatározottabban a már megválasztott Benedek megerősítését követelték. István, mivel a történetek után semmi jót nem várhattott, szomorú szívvel és keserű tapasztalatokkal visszaindult Rómába, nehogy az esztergomi érsekség után a prenestei püspökséget is elveszítse. A pápa most is a régi szeretettel fogadta és minden nehézség nélkül visszahelyezte régi állásába.

A visszatéréssel végleg lezárult az első magyar bíboros itthoni szereplése. Adatok hiányában nem tudjuk megmondani, hogy utána csak egyszer is látta-e még szeretett hazáját. Azt ellenben tudjuk, hogy visszatérése után még vagy tizenöt esztendeig élt az Örökvárosban s ezen idő alatt nemcsak az olasz éghajlatot, hanem az olasz életet is megszokta. Helyzetét nagy mértékben megkönnyítette az a körülmény, hogy az egymást követő pápák: IV. Sándor (1254—61), IV. Orbán (1261—64) és IV. Kelemen (1265—68) éppoly bizalommal és jóindulattal viseltettek iránta, mint előbb a jó IV. Ince. Nemcsak tanácsát kérték ki, hanem alkalmilag kényes ügyek elintézésével is megbízták. Különösen magyar vonatkozású ügyekben vették gyakran igénybe közreműködését. De idehaza is számon tartották és időről-időre szívesen fordultak hozzája tanácsért és eligazításért.

Mivel a részletek felsorolása túlságosan messze vezetne, a következőkben csak két mozzanatot emelünk ki István úr római működéséből; az egyiket állása bizalmi jellegének, a másikat pedig magas erkölcsi feljogásának szemléltetésére.

Ismeretes, hogy Joachim fiorei apát, egy cisztercita jellegű kongregáció alapítója (†1202) hosszas szemlélődés eredményeként arra a következtetésre jutott, hogy az emberiség történeti élete nem két, hanem három felvonásban folyik le. Ezek közül az első az Atyaisten, a második a Fiúisten és a harmadik a Szentlélekisten kora. Az első korszakot, az őszövetség korát, a szolgaság, a törvény betűjének és a testnek uralma jellemzi; a második korszak, az újszövetség kora mintegy átmenetül szolgál a szolgaságról a szabadságra, a test uralmáról a lélek felsőbb-ségére, s végül a harmadik korszak, az örök evangélium (evangelium aeternum) kora meghozza a teljes szabadságot és minden tökéletesség hiánytalan virágbaborulását. Az egyes korszakok jellegéből következik, hogy az elsőben a laikus és házasságban élő emberek, a másodikban a világi papokat, a harmadikban pedig a szellemükben teljesen megújódott szerzeteseket illeti a vezető szerep. És mindezt olyan sodró ékesszólással, a művészi ellentétek és hasonlatok olyan tropikus bőségevel fejtette ki a szerző, hogy nehéz volt ellenállni neki. (L. Vigilia, 1957. 112—14.)

Érthető, hogy a kalábriai próféta tanításai az egész nyugati keresz-

ténységben erős visszhangot vertek és számos követőre találtak; különösen a ferencrend szigorúbb — akkor úgy mondták, spirituális — árnyalatában. A jó testvérek ugyanis minden kritika nélkül a maguk rendjere vonatkoztatták a szerzetesség megújulásáról mondottakat és az örök evangélium beköszöntését alapítójuk fellépésétől számították. A sziciliai származású Borgo San-Donninoi Gellért testvér „Bevezetés az örök evangéliumba“ (Introductorius in evangelium aeternum) c. könyvében nemcsak hogy minden fenntartás nélkül magáévá tette a fiorei apát merész tételeit, hanem három főmunkáját egyenesen egynek vette az örök evangéliummal, mely hivatva van felváltani Krisztus evangéliumát. A párizsi egyetem világi pap tanárainak, akik akkor már úgys késhegyig menő harcban állottak a kolduló rendekkel, éppen kapóra jött a dolog. Bő kivonat kíséretében azonnal jelentették Rómában az eretnekizű könyv megjelenését és szerzőjének szigorú megbüntetését követelték. IV. Sándor pápa, hogy az úgy további elmérgesedését megakadályozza, a magyar bíboros vezetésével háromtagú bizottságot bízott meg az úgy kivizsgálásával, mely 1255 nyarán ült össze Anagninban és hónapokig tartó tanácskozás után október 23-án hozta meg döntését: a könyvet eretnekizű állításai miatt bevonásra és megégetésre ítélte. Mivel azonban a pápa nagy barátja volt Szent Ferenc rendjének és mint pápa is megmaradt protektorának, a megégetésnek, a rend tekintélyének megóvására, titokban (secrete) kellett történnie. Gellért testvérnek egyelőre nem lett más bántódása, minthogy vissza kellett mennie sziciliai hazájába. Feltehető, hogy István úr, mint bizalmi ember, teljesen a pápa szándéka és utasításai szerint járt el a kényes és az Egyház békéjét mélyen érintő ügyben.

Még kedvezőbb fényt vet István úr jellemére a zágrábi püspökség betöltésében tanúsított magatartása. 1262-ben ugyanis a zágrábi káptalan tagjai egyértelműleg a bíboros unokaöccsét, István pozsonyi prépostot jelölték a megüresedett püspöki székre. A jelölésnek azonban volt egy szépséghibája: ifjabbik István még nem érte el a püspökséghez megkívánt korhatárt. IV. Orbán pápa hűséges munkatársára, nemkülönben a jelölt tudományos készségére és jó erkölcsire való tekintettel kész volt azonnal megadni a felmentést. István úr azonban nem akarván „a vérre és rokonságra tekinteni“, unokaöccse helyett Timót zalai főesperest ajánlotta kinevezésre. Ugyis történt: a pápa Timótot ültette a püspöki székbe.

Idehaza azonban nagy felzúdulással fogadták a kinevezés hírét. Az új püspök ugyanis szolgai származású volt, holott a feudális felfogás akkor már nálunk is azt tartotta, hogy főpapi, püspöki székekbe mások, mint született nemesek nem kerülhetnek. Ezért sem a király, sem az egyházi és világi főemberek, sem pedig a káptalan tagjai nem akartak hallani a kinevezésről. A követküldések és üzenetváltások egymást követték. De a pápák nem kisebb eréllyel védtek a keresztény demokrácia elvét. „Minden ember — olvassuk IV. Kelemen egyik levelében — egyformán születik, egy ég alatt egy levegőt szív; meztelenül jön a földre, meztelenül távozik; ebben nincs különbség szabad és szolga, szegény és gazdag, pór és király közt; az isteni kegyelem nem tesz különbséget nagy és kicsiny, szabad és szolga közt; az Úr előtt nincsen személyválogatás. Ha szolga volt is, a püspöki méltóság eltörölte benne a szolgaságot. A királyok királya is szegény halászokat választott asztalához, nagy munkájához.“ Majd egyenesen a királyhoz intézte szavait így folytatta: „Ugyan mi dicsősége van abból a nagy és hatalmas királynak, ha szegény emberrel küzd, száraz nádat üldöz és együgyű ember ellen mutatja hatalmát? Oroszlán nem fog fegyvert féreg ellen, sas nem támad vere-

bek ellen. Es te férfi, nagy fejedelem, annyira törekszel egy püspök ellen, ... akinek nem hibája, hogy olyan szülei voltak, minőket Isten adott neki ... A szegény ember ügyét semmi körülmények közt nem hagyjuk el." Béla király évekig tartó tusakodás után végre mégis elismerte Timótot zágrábi püspöknek. Sőt élete alkonyán kegyébe fogadta és adományokkal halmozta el. De ifjabbik István úrnak sem volt oka sajnálkozni mellőztetésén, mert 1266-ban Magyarország második egyházi méltóságát, a kalocsai érsekséget nyerte el. — bgy. —

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. *Mai francia költők* címmel rendkívül szép kiállítású kötet jelent meg Dobossy László szerkesztésében. Többé-kevésbé teljes képet ad az utolsó harminc-negyven esztendő francia költészetéről, a Claudel-Jammes-Apollinaire nemzedék utáni generációtól egészen a legújabbig, a mai fiatalokig. A válogatás kitűnő. Ha valaki akadékoskodni akarna, vitathatná, vajon egyik-másik kötetben szereplő költő helyett nem lehetett volna-e mást bevenni, s nem lett volna-e jogos némi kimaradt költő (Toursky, Becker vagy más) szerepeltetése is — de ennek az akadékoskodásnak semmi értelme sem volna. Egy-egy további név mit sem változtatna a képen, legföljebb a tartalom-jegyzéket gyarapítaná; mert ami lényeges, érdekes és fontos, az arányaiban is, képviselőiben is megfelelően megtalálható a kötetben. Összefoglaló tanulmány, sajnos, nem kíséri a seregszemlét; de valljuk meg, ilyen összefoglaló tanulmányt írni meglehetősen kockázatos vállalkozás lett volna. Mult vagy félmult korról, félig-meddig már irodalomtörténété vált irodalomról írni lényegesen könnyebb, mint olyan mai jelenségekről, irányokról, kísérletekről, amelyek még napról napra változnak; s talán nem is helyes irodalomtörténeti mércével mérni azt, ami még egyáltalán nem „történet”. Igazi költő sosem szereti, ha beskatulyázzák, „elkönyvelik” s ezzel szinte megtagadják tőle azt a jogát, hogy mindaddig, amíg pályájára pontot nem tesz a halál, annyiszor törjön új csapást magának, ahányszor csak akar. Az élő író nem kövület, s aligha szolgálja az író és a mű igazi érdekeit, ha a kritika és esszé friss, hajlékony és rugalmas módszerei helyett bizonyos archeológiai igényekkel és nehézkességgel (nem egyszer nagyképűséggel) közeledünk hozzá.

Dobossy László is beérte annyival, hogy minden egyes költőről, versei előtt, miniatűr arcképet adjon. Az ilyen dióhéjnyi jellemzések sokszor pusztá szólásokban merülnek ki, vagy lexikonba illő száraz adathalmazzá válnak. Dobossy Lászlónak azonban sikerült valóban jellemeznie költőit, sőt, ezekben a tíz-tizenkét soros portrékban még „helyükre is tudta tenni” őket: egy-egy okos félmondatban megtaláljuk a költő „értékelését”, egy másik félmondatban arról értesülünk, mi a szerepe a mai francia költészetben. Így ha valaki elolvassa a könyvet: mind a verseket, mind a bevezető jegyzeteket, hiteles és megbízható képet tud alkotni magának a modern francia líráról: arról, ami Jouve-tól, Supervielle-től, Éluard-tól máig történt és történik. Persze ez a munka bizonyos szellemi tevékenységet kíván az olvasótól, bizonyos olyan „önmunkásságot”, amelyről nagyon könnyen leszokik, ha mindent túlságosan a szájába rágnak.

De egy kis ilyen „önmunkássággal”, hacsak nem teljesen járatlan a költészet dolgaiban, nyilván ki tudja alakítani a maga helyes véleményét — különösen ha figyel Dobossy László tapintatos, de határozott irányítására. (Ehhez persze lelkiismeretesen el kell olvasni a könyvet, nem elég csak itt-ott belenézni, s aztán ezekből a „röpke benyomásokból” alkotni megföllebbezhetetlenül előadott, de sajnos tartalmukat te-

kintve nagyon is megföllebbezhető ítéleteket.) Kiderül ugyanis (s ez azok számára, akik korunk irodalmi törekvéseit közelebbről figyelik, egyáltalán nem meglepetés), hogy a huszas évek különböző anarchikus mozgalmi, formarobbantásai, lázadásai után szükségszerűen ismét elkövetkezett, de már e költői forradalmak eredményeinek fölhasználásával, bizonyos zárulás, fegyelmeződés, szétzilálás helyett ismét szerkesztés, dehumanizálódás helyett újra humanizálódás — visszatérés „az értelemhez“, bár nem azzal az igénnyel, hogy a vers épp olyan „közérthető“ legyen, mint egy népszerű ujságcikk (noha ilyen törekvések is vannak), hanem azzal a meggyőződéssel, hogy a versnek is kell valamiféle költői-emberi „értelmének“ lennie, valami olyan mondandójának, ami más, mint a prózáé, más mint egy logikai tankönyvé: önértékű, önelvű, és valahogyan organikus: megformált, anyaga, szervezete, autonóm élete van. És — amiért a dadaisták vagy kezdetben a szürrealisták mélységes megvetése járt ki — szép.

Ez az egész kötet nagy tanulsága; ezt tanúsítják az egyes költők is. Bretonról, a szürrealizmus pápájáról például kiderül immár a magyar olvasó számára is, hogy ott a legjobb s ott tesz tanúságot vitathatatlan költői szépségeiről, ahol a leginkább megkomponált s a legjobban megfellelkező manifesztumairól; egyébként azonban több benne a misztifikáció és halandzsza, mint az igazi költészet — bármily fölháborítónak is tűnjék ez a megállapítás a modern líra egyes sznobjainak szemében. Szepe nagyobb volt, mint a művei; valamiféle mélysántást végzett, de a megművelt talajból igazi sarjadásnak nem azok a magvak indultak, melyeket ő vetett belé, hanem azok, amelyeket „a hagyomány“ hintett el. Apollinaire mellett alighanem Jammes és Jacob (és talán Valéry) azok, akikből a francia líra legigéretesebbnek látszó hajtásai táplálkoznak — s az élők közül Jouve és Supervielle.

Körülbelül ilyen eredményeket szűr le magának a figyelmes olvasó ebből a szép kötetből. Bizonyára meghökken Damas laza bőbeszédűségén, vagy Michaux „exorcizáló“ brutalitásán; s mert a lírátló mégsem az ördögűzés pszichológiai (pszichopatológiai) laboratóriumába illő játékaikat várja, sietve tovább lapoz, Saint-John Perse roppant kéneket sodró, modernül biblikus-antik epikus lírájához (a kötet egyik nagy értéke ennek első magyar bemutatása); Ganzo fekete csillogású, messzűnően s más változatban Valéryra emlékeztető verseihez; Claude Senechal-nek szinte a lélek alvilági sziklatömbjeiből építkező, de szilárd, keményen megformált költészetéhez; Emmanuel pátoszához, Victor Hugo-i retorikáiához; Cadou, e korán elhunyt nagy tehetség „szürromantikus“ verseihez; vagy Rousselot-hoz, a kötet egyetlen olyan költőjéhez, akitől talán lehetett volna jelentősebb és jellemzőbb verseket is válogatni. (*).

SARASATERŐL. Ötven esztendeje az idén, hogy a világhírű spanyol hegedűművész, Pablo Sarasate, 1908. szeptember 21-én, 64 éves korában meghalt. Csodagyermek volt, már tízéves korában a spanyol királyi udvar előtt hegedült. Élete végéig Európa és Amerika összes nagy hangversenytermeiben páratlan sikereket aratott. Budapesten is többször játszott, utoljára három évvel halála előtt. Mint komponista is kitűnt. Virtuóz szólódarabjai közül különösen a Cigánymelódiák váltak népszerűvé a Csak egy kislány és Korcsmárosné de barna parafrázisaival. Külön az ő számára készült nagyméretű hegedűből páratlan technikai készségével csodálatos fényű meleg és varázsos hangokat csalt ki. De nemcsak művészetével, hanem egyéni megjelenésével, igazi spanyol karakterű arcával, az évek múltával ezüstös szürkére változott bársonyos hollófekete

hajával, villogó, erőteljes nézésű szemével is meghódította a közönséget. Magyar kapcsolatai is voltak. Az 1875—78 között Párizsban élő Paczka Ferenc két portrét is festett itt róla. Az egyik élete végéig Sarasate tulajdona volt s 1908 tavaszán Pesten is látni lehetett, amikor kikölcshözözte a művésznék itteni kiállítására alkalmából. Sarasate halála után a pamplonai Sarasate Múzeumba került. A másik Sarasate portré a Magyar Nemzeti Galériában van. Paczka kapcsolatai Sarasateval azután is megmaradtak, hogy Párizst elhagyva Rómában, majd Berlinben telepedett le. Így érthetően megdöbbentette őt hirtelen halála s mindjárt írt közös barátjuknak, Otto Goldschmidtnek, hogy közelebbi részleteket tudjon meg róla. Otto Goldschmidt, aki spanyol drámákat dolgozott át a német színpadok részére, maga is zongoraművész volt. Felesége, a korábban Berlinben, később Párizsban működő Berthe Marx szintén jónévű zongoraművésznő volt s különösen ismertté lett azért, hogy Sarasate az ő zongorakiséréteivel játszott. Sarasate hegedűkompozíciói közül ő írt át többet zongorára. Otto Goldschmidt Paczka érdeklődésére küldött választát Sarasate halálának félszázados évfordulója alkalmából érdemesnek tartjuk közlésre. A németnyelvű levél magyar fordítása a következő:

Párizs, 1908. okt. 2.

Kedves Paczka. Mélyen megilletődötten és félig betegen válaszolok Magyarországból írt kedves soraira, remélve, hogy újból otthon van. Szegegy Pablonk idült hörghurutban (Bronchite emphisemateuse), tehát fulladás következtében s heveny fájdalmak nélkül halt meg. Két és fél napon át volt ágybanfekvő, föltétlenül fenn akart maradni. De ez a végén nem ment már. Utolsó koncertje június 12-én volt Pamplonában, ahol a kormány nevében coram publico, nagyszabású ovációk közepette, XII. Alfonz nagykeresztjét adták át neki. Feleségemmel május 7-én és 14-én a Trocadero-ban úgy játszott egy Apotheont, amint ez kevés halandónak adatik meg. Ott játszottak együtt utoljára a nyilvánosság előtt. Néhány nappal halála előtt Mozart és Bach pár Andante-ját játszotta el a feleségemmel és megeredtek a könnyeink, amikor a kimerüléstől nem bírta tovább. Jelen voltunk a halálánál. Ő volt az első halott, akit valaha láttunk, és megcsókoltuk szép homlokát. Bebalzamosztattam őt és ittélő barátunk, a festő Mezquita (akinek nagy képét: „Mis amigos“ biztosan ismeri Ön), lefestette a halottaságyon vázlatosan. A koporsónak ablaka van, s látni lehet őt egy kissé. Pamplonába szállítottuk s bizonyosan vagy 100.000 ember kíséerte el utolsó útján. Az egész ország gyászban volt, az állomásokon mindenhol gyászszene fogadta, s Pamplona nyolc napon át gyászolta ideiglenes sírjában való elhelyezését. Minden műtárgyat és bútorait (Whistler) a pamplonai Sarasate Múzeumra hagyta. Nagy hegedűi Párizsba és Madridba kerülnek a conservatorium-múzeumokba. Jótékony célokra 260.000 frankot hagyott. Kisleányom öröklő Villa Navarra-ját Biarritzban. Mivel az a szándékunk, hogy itt is átvegyük a lakását, az ő otthonaiban fogunk továbbra élni. Szívélyesen üdvözlő Önt és kedves feleségét régi hűséges barátja, Otto Goldschmidt.

(Közli: Salacz Gábor)

FODOR JÓZSEF: IDŐK ÚTJÁN... — „E versek írójának utolsó új verseket tartalmazó könyve 1949-ben jelent meg. Körülményei úgy alakultak, hogy írásai hosszú ideig nem láttak nyilvánosságot. Ezen időszakban írott egyes versei bizonyára a magányosságot és elhagyatottságot tükrözik; de a költő azt hiszi, hogy ugyanakkor dokumentumai a humanitásnak, az írás minden körülmények közötti érdemességébe vetett

hitnek és a jövő iránti bizalomnak" — írja a kötet előszavában maga a költő.

Fodor Józsefet több mint harminc éven át úgy tartották számon a kortárs-olvasók, mint aki egyetlen sorában sem enged a kifejezés, a nyelv tömörségéből és sűrűségéből s a forma magasrendűségéből, a költőtársak pedig mint olyant, aki a *belső* emberről mondja a maga monológjait. A kritikának talán éppen az lett volna a feladata vele kapcsolatban, hogy megvizsgálja és feltárja: mit tartalmaz és mit tár fel e belső lelki feszültség, amely minden sort ily roppant erővel présel össze tömörre. De hát a lélek bensejéről szóló vallomásoknak Fodor József pályakezdetei óta elég sokszor voltak hosszas dekonjunkturái, s neki nemegyszer magányosan, inkább csak az *értők* előtt, valóban monológjait kellett elmondania egy a magyar költészetben méretei szerint is a nagyok közé tartozó költői életműnek.

1949 után hat-hét évre: egy magányos költő került mégnagyobb magányba s ez váltotta ki belőle azoknak a verseknek a többségét, amelyek e kötetben vannak, köztük négy olyan többszáz-soros alkotást, mint milyen a „Shakespeare Stratfordban“, „Katona Kecskeméten“, a száznégyszerű „Elégia“, a majdnem ezersoros „Milton“ s a bibliai Ámos prófétáról szóló, kétezer soros „Tékoai Pásztor“. Nem véletlenül irtunk méreteket is. Ezek a versek a magyar nagyverseknek azokba a hagyományaiba olvadnak bele, mint a Kosztolányi-vers: „*Most elbeszéltem azt a hónapot — amikor torokgyíkban feküdt a fiam...*“, vagy méginkább Babits Jónás-verse. A magyar — nevezzük úgy — gondolati költészetnek nagy darabjai ezek. S azok, amiket Fodor e kötete közöl, egyrészt megadják magányos kulcsait, másrészt megvalósítják azt, hogy költői beszéde nem monológ többé!

Nem monológ, pedig a Stratfordjába visszavonult Shakespeare, a vak-ságába zárt Milton és a Kecskemétre visszagyilkolt Katona József — akiknek nevében beszél — mind magányosok. De kényszerből azok, és éppen mondanivalóik számúzóttjai. Fodor József nagy Shakespeare-költeménye a „csilló, vetélt élet“ alakjaiban a maga „*száz lelkét*“ idézi fel és az Ember száz lelkét. Katona pedig Kecskemét légkörében, ez óriási falu „*állott-víz-zümmje, csizmazaj, köhintés*“ között azt az önmagát, akit „*trombitahangnak jelölt a sors*“! Milton — Fodor Miltonja — arra a nagy tételre jön rá, hogy „*Az élet meg nem éri, hogy silányként — Eld!*“ Az Elégia száznégyszerű stanzája a gyermekkor szépségét hívja vissza.

Mindezek fölé magasodik a bibliai Ámos prófétáról szóló „Tékoai Pásztor“, ez az 1951-ben írt „*költemény*“ dialogusokban és kórusokban, ahol ő szerényen nevezi, pedig a görög tragédia minden valóságos formájával rendelkezik. Ámos próféta a történeti valóság szerint is pásztor volt; a történeti valóság szerint is magányból kényszerítette rá a sorsa ellen és ellene dacoló népre a maga igazságát. Az az igazság, amit Fodor József itt a bibliai próféta ajkával mond, annak kihirdetése, hogy az ember, az emberiség, minden emberi közösség: nagy és kiváltságos küldetésnek és értékeknek hordozója. E küldetésre és értékekre jöhetnek kedvezőtlen idők, de az erős és igaz férfi mégis kitart mellettük — végzi a vers. Fodor József a földi embernek és emberiségnek nagy földi — immanens és humanista — értékeiről beszél itt; de azt, amit mond, ugyane szavakkal vállalhatják azok, akik ezeken túl a transzcendens értékekben is hisznek. S Fodor József versei ezzel emelkednek azokba a régiókba, ahonnan, amint hisszük: mindenkihez szól a költészetben az Ember hangja.

(Ijjas Antal)

CZÓBEL BÉLA, a jelenkori magyar festőművészet legértelmesebb szarú mestere, ez év szeptemberében tölti be hetvenötödik életévét. Ebből az alkalomból a Nemzeti Szalonban kiállítást rendeznek a mester újabb festményeiből és grafikáiból. A szép kiállítású katalógus előszavaként Kassák Lajos tollából kapunk portrét Czóbel művész és emberi lényéről. Az idei kiállítás után pedig az a távolabbi terv, hogy retrospektív Czóbel-kiállítást rendeznek, amelyre elkérik a mester külföldi köz- és magángyűjteményekben lévő munkáit is.

Czóbel sokat élt idegenben, a magyar közönség zöme munkásságáról keveset tud. Ezért lexikális rövidséggel pályájának állomásait felidézzük. 1883. szept. 4-én született Budapesten, érettségi után Nagybányára került, mint Iványi-Grünwald növendéke. A fiatal nagybányai művészjelöltnek életéről szóló regényében, „A félbolond”-ban Tersánszky J. Jenő Czóbelről is elmond egy derűs történetet. Nagybánya után München következik, egyike az utolsó magyar festőknek, akik a hanyatló tekintélyű müncheni akadémiát látogatják. Innen Párizsba kerül, a Julien-akadémiára. Laurens a mestere, alakrajzi pályázatot nyer. A század első évtizedében kapcsolatba kerül a Matisse körül csoportosuló „Fauves”-körrel. Maurice Denis élesen megtámadja a csoportot, amelyből „Braque, Czóbel, Van Dongen és Derain urakat” emeli ki névszerint. Azzal vádolja őket, hogy nem törődnek a természettel, hátatfordítanak a görög-latin szépségnek, nem gyönyörködtesse törekednek. Végül gúnyosan mértantudósoknak („géométer”) nevezi őket. Denis vádjai bizonyos mértékig feltétlenül jogosak voltak, hiszen ezek a művészek az eddigi szépségideál helyett valamilyen őszerejű, barbár szépségre törekedtek, a torzitástól sem riadtak vissza, témáikat ornamentálisan kezelték, nyers, égo színekkel a kifejezés eddig nem ismert vehemenciáját, erőteljességét kívánták elérni. Ma már tudjuk, amit a vértelen, szecesszionista Denis nem látott, hogy amit a fauve-ok csináltak, kiindulópontja volt az összes későbbi művészi törekvésnek. A „vadak” mozgalmában Czóbelnek kimagasló szerepe volt, nemcsak a dohogó kortárs, Denis szerint, hanem a tárgyilagos műtörténész Duthuit szerint is, aki mint az egyik legfontosabb fauve-mesterről beszélt Czóbel Béláról Gernben 1949-ben kiadott nagy monografiájában. („Les Fauves”, Éditions des Trois Collines.) Hogy Czóbel már kezdettől fogva elkülönült Matisse és társai síkszerűségétől és élénk, erős, világos színhasználatától, arról később beszélünk még.

A francia művészeti élet azóta is magáénak vallja Czóbel művészetét, mint ezt Charles Dufresne, La Fauconnier, Matisse, Chagall iránta tanúsított barátsága, Dunoyer de Segonzac, Picasso, Braque, Claude Roger—Marx kijelentései is bizonyítják.

Hazatérve ő volt az első, aki az új művészeti törekvések hírére elvitte Nagybányára, mint erről Réti István is megemlékezik könyvében. Egyik tagja volt a magyar „Nyolcak” csoportnak is.

Az első világháború alatt Hollandiában tartózkodott, ezalatt Párizsban maradt műveit ellenséges tulajdonként elkobozzák, ezek nagyrészt el is kallódnak. A 20-as években Berlinben élt, majd ismét Párizsban. Nevét Magyarországon szélesebb körökben a 30-as évekig nem ismerik, keveset is van itthon. Ekkortájt néhány jó ítélőképeségű műgyűjtő (Fruchter, Hatvany Ferenc, Oltványi-Artinger) műveire a figyelmet felhívja. Kállai Ernő értékes könyvet és több cikket ír róla, piktúrájának Genthon István fejezetet szentel az újabb magyar festészetről írott munkájában. De Czóbel nem könnyen megközelíthető művészete még erős ellenállásba ütközik több oldalról, az egyébként kiváló Elek Artúr és Fóthy János sorozatos cikkeiben utasítják el művészetét, Denis-féle érveléssel. A 30-

as években letelepedik Szentendrén, ettől kezdve az esztendő egyik felét — mindmostanáig — Párizsban, a tavaszt és a nyarat pedig itthon tölti. Felesége, Modok Mária, jelentős festő. Czöbel Béla 1948-ban Kossuth-díjban részesült. Legutóbbi budapesti kiállítása 1956. okt. 25-én nyílt volna meg, a bekövetkezett ellenforradalmi események miatt ez elmaradt. 1957-es párizsi kiállításáról a francia sajtó pártkülönbség nélkül (Figaro Littéraire, La Croix, Le Monde, Les Lettres Françaises, Franc-Tireur, stb.) nagy megbecsüléssel emlékezett meg.

A fiatal fauvista Czöbel Rouault-val rokon, Matisse és társaitól eltérően mindketten a sötétebb, drámai színskála felé vonzódtak. Matisse-éktől még abban is különbözött Czöbel, hogy a kétdimenziós sikszerű dekorativitástól mindig tartózkodott, mindent térben, tömegekben jelenített meg. Az immár legendás alakká váló olasz Amedeo Modigliani, aki Czöbel szomszédja volt ezekben az időkben, és sokra becsülte magyar kollégája festését, igen találóan „tragikusnak” nevezte Czöbel korai művészetét. Valóban, valami komor, sötét világlátás, az élet derűsebb oldalai iránti érzéketlenség jellemezte ezeket a vastag, fekete kontúros, örömtelen hangulatot kifejező Czöbel-képeket. Melankólikus volt ez a művészet, semmilyen engedményt a tetszetősségnek, a dívatnak a művész nem tett. Valószínű, hogy ebben a puritánságban, dacos különállásban az „épater le bourgeois” magatartás kihívó jellegéből is volt valami. Czöbel tehát indulásakor a „vadak” tagja, de — mint egyik kritikusa mondja — olyan vad, akinek nincsenek karmai és akiben nincs kegyetlenség. Képei csak látszólag brutálisak, valójában nem durva vagy pogány jellegűek, telve vannak az élőlények és tárgyak iránti meghitt vonzódással. „Fájdalmas együttérzése varázsol Czöbel kifejezésére emelkedett lelkületet, krisztusi értelmet. Czöbel alakjainak cadavérique testét a szemlélő oly túláradó szeretettel kívánja megölelni, ahogy Flaubert elbeszélésében Szt. Julián remete magához szorította a belpöklos vándort, aki maga Krisztus volt.” (Lehel F.)

A 20-as és 30-as évek fordulóján a művész palettája kivilágosodik, megszínesedik. Ebből az időből való kékcsíkos abroszos gyümölcscesndélete a maga túlsorduló színpompájával, bájos fiatal nőt ábrázoló „Ifjúság” c. akvarellje, széparcú fejkendős parasztleánya, több olvasó nőfigurája, a „Délután a kertben” vidám társasága, „Lovaskocsi”-ja, enteriőrjei, közöttük a francia állam birtokában lévő „Múteremsarok”, pi-rosteritős asztali csendélete, sok — főleg hatvani — tájképe, sok-sok izzó színezésű virágcsendélete. A programszerű puritánság elenyészett, és a művész feltámadt rajongással és alázattal tért vissza a természeti és emberi szépség kiapadhatatlan forrásához. Művészetének drámai, fojtott sűrűségű, a vihar előtti csend vibráló, fullasztó légkörét árasztó jellege most is megmarad, de az eltökélt sötétenlátás, élettagadás korszaka már tovatűnt. Művészete csupa hév és lendület. Festményei sötét ágyazásúak, a mély háttérből teli, tüzes, forró és bársonyos színek, vörösek, sárgák, lilák, terrakotta barnák lobbannak elő. Az álmodozó lírizmussal teli vásznanon fátyolos félhomály dereng, a fényt nem valamely külső fényforrásból kapják alakjai és tárgyai, hanem a virágszirmok, az öreg bútorok, a drapériák, az emberi testek árasztják magukból a sejtelmes fényt. Az élet szenvedélyes és odaadó szeretetén kívül meleg és kedves emberiség, otthonos barátságosság, sőt sűrűvérű, lompos, vidékies magyar nyugalom és leüledettség árad ezekből a képekből. Festészete nem szellemes és nem csillogó festészet, témái nem nagyvilágiak, se nem változatosak, sőt egyenesen szűkösek. A festésmód nem elegánsan könnyed, hanem súlyos, zsiros. Mi az, ami nehezen feledhetővé teszi ezeket a ké-

peket? Az, hogy ez a művész a szívével is fest, — mint egy külföldi kritikusa mondotta: Czóbel „a gyengéd bensőség művésze”.

Szokás, ha kis nemzet művészeről van szó, hogy előkelő rokonait kutatják. A kis népek kisebbségi érzése nyilvánul meg ebben a szokásban. Czóbel esetében — egészen feleslegesen — Rouault-n kívül két oroszt, Marc Chagall-t és Chaïm Soutine-t, azután Bonnard-t szokták emlegetni. Rouault-val, Soutine-nal művészetének drámaisága miatt, Bonnard-ral a hétköznapi pillanatok egyszerű szépségei feletti örvendezése miatt kapcsolják össze. Mint ahogy Velazquez a királyi udvarok és a hűbéri világ pompájának volt ábrázolója, úgy Czóbel — csakúgy, mint az öreg Bonnard — a modern világ hétköznapijainak első, felületes pillantásra jelentéktelen, prózai tárgyaiban fedezi fel a bőséget és pompát. Ennyit a kritikusok által sznob módon felelőlegesen „hatásokról”. E művészeknél lényegesebb az a kapcsolat, amely Czóbelt Rembrandt-hoz fűzi. Czóbel hosszú ideig élt Németalföldön, nyilván behatóan tanulmányozta a hányatott életű nagy mester munkáit. Mint Genthon István is megállapítja, Czóbel színei sem „önértelműek, hanem térértelműek, ami a holland mester tanulmányozására vall.” Czóbel művészete szervesen beleilleszkedik, beleépül a magyar festészet folyamatoságába is. A természetelvű, nagybányai gyökérszét munkásságának egyik — fontos — táplálója volt azokban az évtizedekben, amikor Párizs fáinak „nyögő lombja alatt” járt és élt a magyar művész.

És milyenek a legújabb Czóbel-képek, közöttük a Nemzeti Szalomban látottak? Fialat leány színes nyári ruhában hever a kert fái között fekvőszékben, asztalon egyszerű tárgyak láthatók, amott egy gitár, itt meg egy kurta angol pipa. Szentendrére kis utcái kanyarognak, felettük az elhagyott görögkeleti templomok tornyai, egy rajzon szomorú csacsi ballag. (Itt jegyezzük meg, hogy Czóbel most egy olyan költő művének illusztrálásán dolgozik, akihez lélekben igen közel áll: Francis Jammes regényéhez készít rajzokat.) A színek tovább világosodtak. Valami le-tisztult bölcsesség sugárzik ezekből a képekből, — egy öregedő művész rezignált gyönyörködése a körülötte elterülő szép világban. Czóbel az a művész, aki sokat változott (vagy ha úgy tetszik: fejlődött) ötven év alatt, de lényegében véve ugyanaz maradt. A komor víziók és a tobzódó, viaskodó színek korszaka után a művész kialakította művei selymes tónusaiban azt a harmóniát, azt a szeretetreméltó és csodálatunkat kiváltó vox humanát, amely művészetét nemzeti kulturánk nemes értékévé teszi. (Dévényi Iván)

PÁZMÁNY PÉTER VÁLOGATOTT ÍRÁSAI címmel a Magyar Könyvtárban új kötet jelent meg. A Vigilia olvasóiban, akik a márciusi szám összefoglaló ismertetését olvasták a Magvető e jólsikerült sorozatáról, önként felmerülhetett a kérdés, vajon a magyar irodalom gyöngyei közül sor kerül-e egyszer Pázmány veretes írásaira is? Akkor már útban volt Rónay György gondozásában a most előttünk fekvő kötet.

Gazdagtermésű írónak műveiből kiválogatni a legjellemzőbb részleteket, töredékeket és beleszorítani azokat 14 ívnyi, 300 oldalt alig meghaladó kisalakú kötetbe — nem könnyű feladat. Pázmánynak pedig csak magyarnyelvű írásai modern kiadásban hét nagy folió-kötetet töltenek meg. Sokban igazuk van azoknak, akik félnek az irodalmi antológiák, breviáriumok műfajától. A helyes szövegválogatás sikere, egysúlyya mindig attól függ, hogy a válogató mennyire tudja átélni az író egész művét, oeuvre-jének szellemét.

Pázmány leglényegének meglátásában Rónay Györgynek már nagy

gyakorlata van. Emlékszünk még több kitűnő Pázmány-tanulmánya után az 1945-ben megjelent *Pázmány ébresztése* című antológiájára. Talán nem túlozunk, ha a mostani válogatásban több évtizeden keresztül ápolt kegyelet, kierielt beleélés művészetének gyümölcsét látjuk. Pázmány a Kempis-fordításról írja célkitűzőként a sokatidézett megjegyzést: „Ne láttatnék deákiból csigázott homályossággal repedezettnek, hanem oly kedvesen folya, mintha először magyar embertől iratott volna...“. De Rónay összeállítását sem tudjuk találobban jellemezni: „oly kedvesen folya“, mintha Pázmányt magát gondolta, egységes munkája lenne...

Formailag egységesé teszi a szövegek gyűjteményét a kötet elején az „Alázatos ajánló írás“-ban az öregedő Pázmány szentágostoni önbemutatója és „A keresztény olvasóhoz“ szóló módszeres irányítása; a végén pedig a „Két rövid könyvecske“ éléről az „Ajánlás“, a szülőföld, a magyarság szeretetének e bensőséges vallomása. Tartalmilag a nagy körültekintéssel összeválogatott szemelvényekben a „tanító“ és a „vitázó“ Pázmány a mindennapi élet sokrétű vonatkozásairól, egykorú kérdéseiről, de „közkeletű igazságok plasztikus elmondásával és megokolásával“ szól a mai olvasóhoz, akit a külső kiállításban sem zavarnak már az író által oly sűrűn használt latin közbeszúrások és a régies helyesírás. Sőt a szövegek válogatója olyan részeknél, melyek ma már untatnának, bátran mer megszakítást, kihagyást is alkalmazni. Ezáltal az Istent és hazáját szerető, az igazságért és Egyházért küzdő Pázmány alakja, gondolatai és zamatosa, veretes nyelvezte rokonszenves közelségbe kerül hozzánk.

Pázmány ébresztése óta (1945) a szakirodalom hallgatott Pázmányról. Legutóbb egy Rómában, Polgár László tollából megjelent bibliográfia foglalta össze a róla szóló írásokat, tanulmányokat. (Bibliographia de historia societatis Jesu in regnis olim corona Hungarica unitis. 1560—1773. Romae, 1957.) Ebből a következő adatokat idézhetjük. 1946-ban egy névtelen szlovák író értekezett Pázmánynak a szlovák irodalomra tett hatásáról. 1949-ben kézirátban maradt a bécsi egyetemen Brusznai József doktori disszertációja (Pázmány's Lehre von der realen Gegenwart Christi in der Eucharistia. Wien, 1949). 1952-ben megjelent Nicolao Öry teológiai értekezése (Doctrina Petri Cardinalis Pázmány de notis Ecclesiae, Cherii, 1952.), és az olasz és japán katolikus enciklopédia egy-egy cikke. A legutóbb pedig a Vigiliában olvashattunk Pázmány 350 esztendő Imádságoskönyvéről (1957). — A hosszú hallgatás után tehát most újra előveszszük és foglalkozunk vele. Újra keressük életművének rügőit, nyelv művészetének sok századon át elevenen ható sugarait. És keressük, mit mond a manák?...

Az *Utószó* (melyet nem a kötet sajtó alá rendezője írt, mint ahogyan azt a tartalomjegyzék tévesen feltűnteti!) megkísérli a tudomány számára Pázmány egész művét újraértékelni. A jelen ismertetés keretein túlnőne, ha állításaihoz hozzá akarnánk szólni, csupán néhány szempontját idézzük. Kiindulása, hogy a szellemtörténeti irányzat barokk-mámora túlértékelte Pázmányt „megfelelkezve arról, hogy korában más kitűnő írók is voltak“. Igazi érdemeit művelődéstörténeti szerepében kell keresnünk. Abban, hogy „nem a brutális erőszak, hanem a belső reform, a papnevelés, a prédikáció, a hitvita eszközeivel harcol és ér el nagy sikert. Egymás után alapítja az iskolákat, papnevelő intézeteket és végül legnagyobb művét, a nagyszombati egyetemet“. A magyar művelődés, a magyar nyelv szeretete, a magasfokú nyelvi öntudat — ezek Pázmány kimagasló értékei. Politikai elgondolása, a Habsburg-vezetés alatt álló egységes, katolikus Magyarország, „végzetes történeti tévedés volt“. Fellépése azonban ezen a vonalon is „teljesen a történelmi realitáson

nyugodott“ és éppen ezért az igazság bajnokaként, hazája javának keresésével élete végén „saját politikai vonalának csődjét“ is be tudta ismerni. A korabeli társadalom erőinek feszülését vizsgálva az Utószó névtelen szerzője eljut Pázmány barokk vonásainak vázolásához is. Megállapítja, hogy „a barokk vonások, a környezet kényszerítő és alakító hatása alatt csak tompítva és részlegesen érvényesülhettek Pázmány irodalmi munkásságában. A kora-barokk tipikus alakja ő egy még nem barokk periódusban. Erre a következtetésre juthatunk művei tanulmányozásakor.“

1956. májusában Sárospatakon a leghivatottabbak részvételével vita zajlott le a magyar irodalmi barokk kérdéseiről. (Ld. Irodalomtörténet. 1957. 50—64. l.) Azóta a barokk irodalmi nyelv és stílus tárgyilagos, elöitéletmentes feltárása irodalomtudományunk elsőrendű célkitűzései között szerepel. Az idézett vita felszólalói között a legsokoldalúbban *Klanczay Tibor* foglalta össze a legfontosabb feladatokat: A barokk fogalmának tisztázásán és az eddigi barokk-kutatás eredményeinek újszempontról összegezésén túl a XVII—XVIII. századi prózáknak stílussajátosságainak elemzését, rendszerezését, a nagy irodalmi egyéniségek (Pázmány, Zrínyi, Gyöngyösi) barokk elemeinek tisztázását és a XVII—XVIII. századi magyar költészet stílus-sajátosságainak elemzését jelölte meg. E nagy feladatnak szerintünk is mindenképpen a tárgyilagosság jegyében kell eleget tennünk. A szellemtörténet egyoldalúságát sok szempontból ellensúlyozza a társadalmi és gazdasági fejlődés, a társadalmi erők feudális és antifeudális feszültségének vizsgálata. Mindezt idáig a kutatók elhanyagolták. De ezeken túl, vagy mindezekkel szoros összefüggésben olyan konkrét jelenségek adódnak éppen e két század irodalmi vizsgálatában, melyet negatív megállapításokkal nem intézhetünk el. A „vizionárius, hástekeltő, Máriát és szenteket dicsőítő, dekoratív elemekkel és cifraságokkal teli prédikációk kultusza“ (az Utószót idézzük) például ilyen adott jelenség, mely tömegeket mozgat, még akkor is, ha benne a prédikációstílus hűtlenné lett a pázmányi hagyományokhoz. A részletekbe menő vizsgálat meglepődve veheti esetleg észre, hogy a szentek barokkos tisztelete miképpen segítette elő a történeti kritika kibontakozását? Vagy hogy a csoda-kultusznak mennyiben volt szerepe nyelvünk képzeltetés-számba vételében és az ilyen tárgyú írások mennyiben pótolták széles néprétegek számára a mai értelemben vett regényt? A nagy vonásokban összegező tételek megfogalmazásához azonban még a részletes anyaggyűjtés, a jelenségek tárgyilagos megfigyelése nagyrészt hiányzik. Még Pázmányt sem merítettük ki! Össze kell állítani nyelvének szótárát (Brisits Frigyes tett erre kísérletet). Részleteiben fel kell tární forrásait, fordítási módszereit. Ez utóbbi a barokk próza-stílus sajátosságaira fog beható megfigyeléseket eredményezni. Részletes kivizsgálásra vár, miként élt Pázmány egyénisége a barokk kor szónokaiban, nagyokban és jelentéktelenekben egyaránt, akik emberöltőkön keresztül utánózták és magukra vették gondolkodását, magatartását...

De ne folytassuk tovább! Örömmel vettük kézbe Pázmány Péter válogatott írásait *Rónay György* gondos összeállításában. Benne a magyar barokk-kutatás kezdő lépését köszöntjük! (*Holl Béla*)

KRUDY GYULA nevéhez az irodalmi emlékezés a *biedermeyer* világának kitűnő elbeszélőjét és a próza *puskini* zenéjű stílusművészetét asszociálja. Az esszé-író *Krudy Gyula* azonban igen halaványan él a köztudatban. Írói *arcképei* két kötetének kiadásával *Kozocsa Sándor* fá-

radhatatlan tudása finom esztétikai érzékkel gondoskodott arról, hogy felvigyéljünk erre a másik, szinte ismeretlen Krudy Gyulára is.

Vajon ezeket az arcképeket, Kármán Józseftől Kis Józsefig, és Amb-rus Zoltántól Móricz Zsigmondig, melyik Krudy Gyula rajzolta meg? Az ünnepélyes magatartású esszéíró, a mindennapok gyors és lázas pillana-tait szolgáló zsurnaliszta, avagy az a novellista, aki különlegesen stili-zált irodalmi tónusban szereti kiélni a maga emlékhangulatait és memo-ár-hajlamait? Vigyázzunk! Krudy Gyula igen finom fogékonyságú és intenzitású lélek. Csupa lírai rezonancia és képzelet. Mindig önmagát adó és élvező szubjektivitás. Alig van valóság-érzéke és ereje. Olyan író tehát, aki könnyen fenyegeti önmagát azzal a veszéllyel, hogy amikor esztétikai igénnyel jelenik meg, akkor csak a szépiróig tud eljutni; s amikor irodalomtörténeti anyaggal dolgozik, tárgykezelése akkor sem tudós elviségű, hanem költői ihletű. Éppen azért sohasem az lesz fontos számára, hogy egy íróról vagy munkájáról bárminemű érték-ítéletet ad-jon, avagy tárgyilag gazdagítsa irodalom-ismeretünket, hanem csak az, hogy átéléseinek szuggesztív légkörébe hangoljon át bennünket. Amit ő írói arcképnek nevez, az már nem más, mint írói életkép, „andalító rész-karc“, jelenet-kép egy író életéből, amelyben azonban a hangsúly az éle-ten van.

Krudy Gyula a XX. század azon íróihoz tartozik, akiknek lényege és tartalma az öncéli, az önelvű, a magát megszemélyesített Élet. Ezekkel együtt ő is ennek az önálló substanciává emelt Életnek a rajongója, csodálója, élvezője, győztese, kiábrándultja, elhasználja és ráunója. Ez az uralkodó lét-érzéke, s ez határozza meg alkotó szenzóriumát is. Innen van az a tudat alatt és fölött, ébrenlét és álom között gomolygó hangulat-koloratúra és emlékhényekkel átvilágított, gazdag színváltozat, amellyel bevonja mondatait, alakjait. Mintha a zene és a mámor hullámaiban ál-lana minden. Monumentális vagy heroikus gondolatnak, cselekedetnek nincsen sehol semmi nyoma. Egyhez van csak ereje: a nosztalgiához, amellyel vágyódik egy eltűnt, avagy soha meg nem jött világ után...

Az elmúlt századok írói és a kortársak közül neki tetszőkről rajzolt arcképeket. Az ő esztétikai és irodalmi ízlésének titka, hogy miért ép-pen ezekre esett a választása. Sok része lehetett ebben fenntartás nélkül kifejezett hódolatának, de annak a különlegesen átélt szimpatáhiának is, amellyel megpróbálta a maga írói és emberi lelkeségét azokhoz rokonítani és egyéni élet-hangulatait rajtuk rezonáltatni. Az természetes, hogy ez az átvétetés és áttétel nem mindig sikerült, mert a régi magyar iroda-lomban az író és az ember zárt egységet jelentettek, ritkán volt egymástól elszakadó s külön vált élet-érdekük, csak az irodalmi jelentőségben élték ki magukat és életük fennmaradó többi létrészéből nem tudtak, vagy nem szerettek még egy másik, irodalmon kívüli, romantikus stílus hang-ulatéletet élni! Krudy Gyula mágikus fényű literális lámpása pedig, amelyben a maga egyéni élet-érzékelésének és élményeinek olaja égett, mindig odavilágít, talán egyetlen nyugtalansággal és kíváncsisággal, hogy az író azonkívül hogy író, hogyan lesz egyúttal a maga életének is har-monikus, szerencsétlen, kalandor, üres, mély avagy céltalan megélője, művésze avagy kontára. Hány író akad azonban régi irodalmunkban, aki ezt a sűrített bonyolultságot elbirja és el tudja magán osztani Krudy Gyula irodalomszemléletének a problematikus szempontjait! Hiszen Krudy nem elégszik meg azzal, hogy csak nézzen, lásson, vizsgál-jon, hanem ujjaalkot és teremti is! Az író előtt páratlanul előkelő moz-dulattal tiszteletet teszi, aztán tovább megy és szépirói képzeletében hőst formál belőle. Ahol erre a módszeres eljárására megfelelő író-alanyt kap,

ott — mint a Petőfi-családról, Tompáról rajzolt arcképei mutatják, kitűnő sikerrel dolgozik. Vannak azonban írók, akiken semmit sem tud sem látni, sem megszólaltatni. Így teljesen hatástalan és fájdalmasan szegényes Arany János, Lévy József és Gyulai Pál arcképe.

Minél jobban közeledünk Krudy Gyula éveihez, annál szélesebben uralkodik el arcképein a milieu rajza, s annál elevenebben érzik rajtuk Krudy Gyula kedvtelése az írói varázslattól besugárzott életben. Az író ismeretét feltételezi, alkotásaikkal alig foglalkozik, az író emberi élete igaztá. A vezetők, az ormon járók közül Bródy Sándorhoz vonzódik feltűnően részletező, irodalomtörténetileg talán súlytalan, Bródy Sándorból, az íróból, semmit meg nem magyarázó emberi dokumentálással. Mintha a maga életérzésének hangulatát is szeretné és dédelgetné benne. De kisebb arányú írók, (Benedek Aladár, Gáspár Imre, Kálnay László) körében is boldogan időzik és élvezi velük a kispolgári romantika örömeit és élet-ízét. Persze az élet színeinek ez az egyoldalú benyomulása az arcképek életébe megrontja ezek művészi egyensúlyát és elmossa rajtuk az írói vonásokat.

Néha azonban Krudy Gyula kifejtőzik szépírói képzelete kedvteléseinek önmagát gáttalanul élvező és játékos hangulatából. Ekkor az Élettel már nem játszik és nem pajzánkodik. Rádöbben az Élet felelős tiszteletére; az Íróval szemben, az Író méltóságáért az Embert akarja megmenteni. Ebből születnek meg remekbe készült arcképei, amelyek mind irodalomtörténekebe kíváncznak.

Ott áll a haldokló Ady Endre betegágya mellett és van bátorsága hozzá, hogy le merje írni a maga meggyőződését a művészet és erkölcs vitájában: „Igaz, hogy eme testi és lelki fölindulások, tűzhányások idején ritka kincsek is kivetődnek a költő láthatatlan mélyéből. De vajon megérték e szörnyű szenvedések, hogy miattuk egy-egy vers a világra jöjjön, amikor a költő életerejéből szinte egész házrészek hamvadnak el betegségei után? ... Az irodalmi kincstartók azt mondják, hogy minden testi és lelki kint megér, ha ennek nyomában valamely irodalmi érték vetődik fel a föld-színére. Az irodalom kincstárosainak azonban talán nincsen egészen igazuk, amikor Ady tragikus szenvedéses sorsát mérlegeljük. Nem, százszor nem igaz, hogy a költőnek az volna egyetlen rendeltetése a földön, hogy beteg, sikoltozva, kétségbeesetten futamodjon víziók és fantomok elől; önmaga elől bujdosszon, mert ezek a találkozások szörnyűek; mámorba meneküljön, hogy fel ne találhassa magát... mert ha igazi arculatát meglátja, öngyilkosságot kell elkövetnie...”

Ide tartozik Beöthy Zsolt arcképe, ez a csodálatosan szép gemma, amelyet Krudy Gyula, a stílus-művész, a literátor, a szép-író együttes képessége dolgozott ki ily remekléssé. Ott volna a helye minden irodalomtörténeti kézikönyvben!

Ebből a stílusból való Kiss József lenyűgöző arcképe, amely elemző erejével Karlovcsky festményeire emlékeztet.

És van Krudy Gyulának még két, szintén e sorozatba illő arcképe. Az egyik Kaposi Józsefé: Az ember, aki lelkében járt. Drágaköves stílussal készült jellemzés! A másik pedig a régi jó Magyar Szemlééről szól: Az Uj utcai Helikon. Valami mély örömi megilletődés fogja el az ember lelkét, amikor annyi évtized hűtlen és hálátlan felejtése után végre Krudy Gyula emlékezésének méltó kegyelete közt találkozhatik ezzel a nagy folyóirattal, amelynek csakúgy, mint Kaposi Józsefnek, a magyar szellemi élet annyira lekötelezettje.

(Brisits Frigyes)

TÁRKÁNYI ÉS TÁNCICS. Felületes „irodalompolitikusok“ bizonyára azt vélnék, hogy ez a két név legfeljebb a lexikonok T-kötetében kerülhet egymás mellé. Hiszen Tárkányi Béla (1821—1886) katolikus pap-költő volt, később pláne egri kanonok, szentisvántársulati alelnök; Tánccsics Mihály (1799—1884) pedig forradalmár, népirod, az első magyar szocialista. Nos, a fentebb aposztrofáltakra alaposan rácsafolnak az írott dokumentumokkal igazolható tények.

Tárkányi Béla hagyatékában megtalálták kézírásos naplóját az 1841—47-es évekből. A napló 15 füzetét a Széchenyi-könyvtár kézírattárában őrzik „Oct. Hung. 1405.“ szám alatt. (Ide az egykori zirci apátság levéltárából került.)

A legelső napló-füzet „Pesti utam“ címmel 1841. „Nyárhó“ — azaz július — 26-ikával kezdődik. Tárkányi Béla, még mint egri kispap, ekkoriban felrándult Pestre, s itteni tartózkodásának mindjárt legelső napján megtekintette a pesti „műkiállítás“t. Naplójában felsorolja, hogy kiket látott itten: Vörösmartyt, Bajzát, Tóth Lőrincet, Paált, Vásárhelyvit, Petrichevich Horváth Lázárt. De a legnagyobb élményt nem ezek jelentették számára. Eredeti helyesírásban, szó szerint közöljük naplójának idevágó részletét:

„Végre a nap koronája: Láttam s szerencsés valék a nem ismert s nem méltányolt Stancsics kezét megszorítani, D. egypár vonással ismeretét meg őt előttem, és Stancsicsban egy különös, egy ritka, mondhatom az élet és valóság emberét ismerém meg. Egyszerű öltöztetésében inkább egy mesteremberre, mint Stancsicsra gyanítana az egész világ, de róla gondolkodni még nem volt időm, első üres óráim erre lesz szentelve. Ez első napom Pesten.“

Mindehhez csak annyit kell hozzáfűznünk, hogy ekkoriban Tánccsics még Stancsics-nak írta a nevét, a titokzatos D. rövidítésű valaki, akinek kilitére nincsen semmi támaszpontunk, a naplóból kitetszően Tárkányi pesti barátja és ciceronéja volt. — Hogy milyen nagy hatással volt a fiatal Tárkányira Tánccsics személye, az abból is kitűnik, hogy mindjárt másnap személyesen meg is látogatta, s erről a látogatásról részletesen beszámol a naplóban (mindjárt az első füzet 3. lapján) „2-ik nap Pesten. Nyárhó 27-én“ címfejjel.

„...Innen D-nal Stancsicshoz mentem, az Orczy-kert mellett lakik, tovább félmérföldnél a belső várostól. Egy rossz parasztházban találtam őt; két rongyos ablak egy fakilincsű ajtó egy födetlen ágynéhány szalmaszék, egy faasztal s egy könyvtár az egész, mit Stancsics házában találtam. Ő ingben meztelb s egy egyszerű nadrágban dolgozott egy diák grammatikán mellyet a jövő vásárra elakar készíteni, s e diogenesi lakban, a szó legszigorúbb értelmében diogenesi lakban megelégedés uralkodik. Stancsics gazdag lehetne, de ő tud nélkülözni s ez őt boldogítja, s előtte a pénz eszköz, a cifraszág semmi a pompa múlt füst, színházba soha sem jár, napjában egy ételnél soha többet nem eszik, s míg a nyilvánosság s ügyszeretet kiküzdött embere Kossuth (kit reggel láttam) megházasodván egy ágyára 1000 forintnál többet adott, addig Stancsics szalmaszéken feküvén a Reform-egyetemre (itt egy kis üresen hagzott hely következik) adott, ez már hazafiság ez igaz ügyszeretet: nem győztem eléggé csudálkozni e szilárd férfin s ez első kibem láthatám, hogy milly kevéssel elégszik meg a természet. Hallám, hogy a cenzura „Pazardi“ című könyvét nyomtatás után proscríbálta, s ő eladva mindenét kifizetné a pénzt tőle elfogadni igen nehezen akaró könyvárost, ekkor Pestre jött, s hogy élelmét megkeresse napokig rostált napszámért, néhány Leczke a magyar nyelvből annyira segíté, hogy ezt a házat megszerez-

heté mellyben most lakik; de mind ezek csak külsőségek: ki tudja ki bírja felfogni lelkületét elveit terveit? Egy igen szép német-magyar hölgyecskéje van, s egy kis lánykája, szép nője úgy látszik felfogta Stancsicsot egész valójában, istenemre! Nem láttam megelégedettebb arcot a hölgyecske arczánál, most e kis háromság teszi az egész családot, mert egy szolgálólok szegény Stancsics nehány pár fehérruhájával épen ma megszökött. Nem akartuk tovább lopni Stancsicstól a drága időt, eljöttünk, az egy lépésnyi széles konyha egész tartalma pár cserep fazék, s három vagy négy fekete cserep tál s tányér volt. Az udvarban lévő kertje mellett mondja D: Száraz a föld. „Ha időm lesz estve megöntözöm mond Stancsics, igen ő maga szokta öntözni kapálni kertjét. A kapuig kisére kezén bajuszát tépdelő gyermekével, kérvén hogy látogassuk meg, ó milly örömmel ígertem meg! Pesten ennyit sohol sem láttam sehol sem csudáltam sehol sem tanultam, s úgy hiszem nem is fogok, s hány ezer látogatja meg Pestet a nélkül hogy csak századrészt látná annak mit én Stancsicsban s nála tapasztalék. Ha Pest duzzadt reményeimet egészen meghiusította volna is Stancsicsban olly kárpótlást találtam, hogy ha egyéb nem lenne is Pesten e tapasztalatnál, megérdemelné hogy úgy látogatassék mint különben látogatattik, mert ki egy Stancsics? nézzük műveit, azok czélszerűségét fontosságát, s akkor lesz róla némi fogalmunk, hátha még azt is van szerencsénk tapasztalni — mint nekem hála az égnek! volt — hogy szíve szerint lát s hogy úgy é mint ír, akkor ismerjük majd el az érdemet, mellynek párját eddig senkiben nem lelem fel.“

Eddig tart az első napló-füzet Stancsicsra vonatkozó részlete. Sok kommentárt nem kell hozzá fűznünk. A napló önmagáért beszél. Nyilvánvalóan kitűnik belőle, hogy az ifjú egri kispap első pesti tartózkodásának legmaradandóbb, legmélyebb benyomású élményét a Táncsicssal való személyes találkozás és ismeretség jelentette.

Egy év múlva ismét Pesten járt Tárkányi. Naplójában 1842. július 31-éről (VIII. füzet, 65. lap) a következő érdekes bejegyzést találjuk:

„Hét órákor a Nádor gőzösre ültem, hogy Vácra mehessek; a gőzösn láttam B. Eötvös Józsefet, találkoztam Stancsicssal, s egész Váczig mindig vele társalogtam, most is csak azt ismertem meg benne, kit tavaly csudáltam, t. i. a becsületes embert, szilárd lelkű férfit és tántoríthatatlan hazafit, kinél a hazafiság tett, nem szó; áldozat, nem beszéd. Sasku Károly Boldogságtudomány című könyvére figyelmeztetett, illy itélettel: hogy a mi eddig a magyar irodalomban szép és jó van, összevéve nem ér fel e könyv tartalmával. „Ezt talán valaki abszurdumnak fogja mondani — mond ő — de akinek olly igazán szíven fekszik az emberiség boldogsága, a ki olly tisztán felfogja e műben ezen boldogságra vezető fonalat, mint egy megfog győződni az állítás valóságáról.“ Nagylelkűleg egy példányt ajándékozott belőle egri olvasótársulatunknak. Valami platói respublica terve lehet; majd kiséül mit mond rá az utókor, mellyre St. olly nagyvonalúan számol, hogy e munkának csodálója lesz. Megismertette egyszersmind Saskut is, mondván, hogy illy tisztá erényű férfit soha sem látott, s miután Stcs utasítványa szerint megnyerém a modot őt meglátogathatni egy szíves kézszerítés után kiszáltam Vácra.“

A napló-szakaszban említett *Sasku Károly* (1806—1869), akinek értékelésében az utókor éppen nem osztózott Táncsics magasztaló vetélkedésével, a maga korának ismert közérdekű írója volt. Később különösen népszerű lett „Illendőségtana“. A szabadságharc után, mellyben mint guerilla-csapat szervező vett részt, a hatósági zaklatások következtében üldözési mániába esett, s mint külön csendes örült tengette életét az

akadémia korrektoraként. A naplóban említett „Boldogságtana“ 1842-ben jelent meg, s mint népszerűségére és értékelésére jellemző adatot feljegyezhetjük róla, hogy Petőfi könyvtárának jegyzékében is megtalálható.

Ugyanebben a napló-füzetben, a 69. lapon augusztus 8-iki keltezésel még a következő kis bejegyzést olvashatjuk: „Délig hasztalanul keresém Stancsicsot, felette sok kérdezősködés után sem birtam lakára akadni.“

S ezzel meg is szakad Tárkányi és Tancsics kapcsolata. Mikor az ezután következő alkalommal — 1846 júliusában — feljött Tárkányi Pestre, már mint felszentelt áldozópap és Pyrker egri érsek titkára, hiába is kereste volna Stancsics „lakát“. Mert ez a „lak“ akkor már a budai helytartótanács börtöne volt, honnan csak 1848 legendás, mámoros március idusán szabadította ki a lelkes forradalmi tömeg.

Mindössze ennyi hát, amit Tárkányi és Tancsics kapcsolatáról a naplófüzetek alapján megállapíthatunk. Tárkányi életrajzírói — Huttkay Lipót és Benkóczy Emil — ezt a kapcsolatot vagy egyáltalán nem, vagy csak nagyon felületesen (az utóbbi mindössze öt kivonatos sorban) érintik. Eppen ezért úgy hisszük, nem végeztünk felesleges munkát ezeknek az adatoknak lemásolásával és közrebocsátásával. Hiszen két irányban is rendkívül jellemzőek; a költői lelkű, rajongó, lelkes ifjú Tárkányira, és Tancsics Mihályra is, akinek puritán, tiszta, feddhetetlen egyéniségét kevés egykorú közvetlen forrás tükrözheti vissza olyan fényes megvilágításban, mint Tárkányi naplójának elsőrgult lapjai. (Kunszery Gyula)

A GALILEAI KERESZTÉNYSÉG jelenlegi helyzetével foglalkozik az a beszámoló, melyet nemrég tett közzé Hakim galileai érsek. A kén, amelyet a főpásztor nyújt, egyszerre felemelő és elszomorító.

Ismeretes, hogy az izraeli-arab háború a kereszténység legszentebb helyeit, a Megváltó működésének színterét, ketté szakította. Egyik részük, mint Betlehem, Jeruzsálem fele, a Holt-tenger, a keresztelés helye a Jordán partján, Jákob kútja — Jordániához, a másik, mint amilyenek: Názáret, Kána, Tábor és Kármel hegye, a Genezáreti tó — Izraelhez került.

A Szentföld északi felének, Galileának keresztény lakossága legnagyobb részt arab hemzsiségű melchita szertartású katolikus. A galileai érseki egyházmegyéhez 35.000 melchita hívő tartozott. A nagy kivándorlás után, amely az izraeli-arab háború végén indult meg, mindössze 18.000 maradt közülük Galileában.

A latin szertartású katolikusok száma régebben is jóval kevesebb volt: 5000. Ez a szám most is megmaradt. A többi galileai keresztény a szakadár egyházakhoz tartozik. Ezek: pravoszlávok, kontok, maroniták, örmények, anglikánok. Számuk: 20.000. Eszerint a galileai keresztények összlétszáma: 43.000. Elszórtan élnek 1.700.000 zsidó és 150.000 muzulmán között.

A melchita és latin katolikus hívek lelki gondozását 25 pap látja el. Legnagyobb részük előrehaladott korú. Az új fiatal papi nemzedék csak hosszú évek múlva állhat munkába. Húen körülmények között a papság alig tudja ellátni a nem egyszer igen nehéz feladatkörét. A hívek, mint említettük, kis csoportokban élnek elszórva az egész országban. A huszonöt pap szentmisében is csak nagy ritkán tudja részesíteni a távolabb fekvő közösségeket.

Súlyos nehézségeket jelent a papi utánpótlás szempontjából a heves gyűlölet, mely a zsidók és arabok között dúl. A fiatalemberek, akik papi hivatással jelentkeznek, természetesen túlnyomó részt arab nemzeti-

ségűek. Ha a jeruzsálemi Szent Anna szemináriumban akarják magukat kiképezni, ahol a fehér atyák a melchita szertartású papokat nevelik, nem térhetnek vissza Galileába, mert a szeminárium a szent város arab részében fekszik.

Hakim érsek három esztendeig várt és fáradozott, hogy legalább a vallási ügyekben tűrhető viszony alakuljon ki a két ország között, s lehetővé váljék a papi képzés az említett intézetben. Azonban az elmúlt évek nem biztatnak semmi jóval a jövőendő szempontjából sem. Más megoldásról kell gondoskodnia. A világ katolikus társadalmához fordult segítségért.

Különösen Belgiumban talált nagy visszhangra a felhívása. A Belga katolikusok annyi pénzt gyűjtöttek össze, hogy nemrégiben felépíthették a galileai egyházmegye új szemináriumát — Názáretben. Még megfelelő számú tanárról is gondoskodni tudnak.

Ez azonban önmagában csak a távolabbi jövőre nézve biztató megoldás. S a jövőre nézve is csupán részben. A szétszórót kis közösségek leg-
elemibb lelki gondozását csak úgy lehet kielégítő módon ellátni, ha magukból a helyi csoportokból emelnek ki arra alkalmas férfiakat a legfontosabb helyi papi feladatok ellátására. Hakim érsek engedélyt nyert Rómából, hogy e célból házas embereket is pappá szentelhet, ha egyébként megvan bennük a biztosíték, hogy tisztüket jól látják el, azaz erkölcsileg feddhetetlenek, értelmesek és testileg egészségesek. Az ilyen jelentkezőket rövidebb szemináriumszerű tanfolyamokon válogatnak ki, oktatnak és készítenék elő papi munkájuk ellátására. Ezek az újonnan kiképzett és felszentelt házas-papok, ha nem is rendelkeznek azzal a magasabb műveltséggel, melyet a nyugati hívő megszokott papjaiban, arra alkalmasak lennének, hogy a kis közösségekben bemutassák a szentséget, kiszolgáltassák a szentségeket és tanítsák a kis-katekizmust.

Hakim érsek más vonatkozásban is segítséget kíván nyújtani szét-szórta élő híveinek. Egy holland orvosnő segítségével egy kis kórházat és egy „mozgó klinikát” létesített, amely tulajdonképpen autóra szerelt orvosi rendelő a legfontosabb orvosi eszközökkel és gyógyszerekkel ellátva. További szociális létesítményei: egy leányárvaház Názáretben és egy fiúnevelő intézet Haifában.

Megoldásra várnak azonban még olyan fontos kérdések, mint a katolikus iskola és a sajtó.

Hakim érsek a következő szavakkal fejezi be a jelentését:

„Mindenütt nagy a szükség, emberben és anyagi eszközökben egyaránt. Mindenünnen az öt világrészből segítségért kiáltanak a fiatal keresztény közösségek az egyetemes Egyházhoz. Mégis kétségtelen, hogy a Szentföld, Krisztus gyermekségének helye, csodáinak, áldásainak, apostolainak, legszentebb Anyjának és Józsefnek földje, az a föld, amely látta Jézus föltámadását, mely reményünk bizonyosága és hitünk erőssége, a szeretet minden keresztény vallásos érzésvilágában és gyakorlati áldozatkészségében, bárhol is éljen a világon.” (— ó — c)

MODERN ÉS RÉGEBBI ANGYAL-ÁBRÁZOLÁSOKRÓL. A Vigilia áprilisi számának Kis út rovatában volt e témáról szó. Mivel mind az olvasó kérdésében, mind a kérdésre adott válaszban van egy-két olyan mondat, ami félreértésre adhat alkalmat, legyen szabad a felvetett kérdéshez néhány megjegyzést fűznöm.

A kérdező írásában ezt olvasom: „Csodálom, hogy az angyalok ábrá-

zolása, legalább itt, Magyarországon nem találja meg a szerintem sokkal megfelelőbb módot: az angyalok férfialakban való ábrázolását.“

Ha valaki ezt a megállapítást úgy értelmezné, hogy a modern egyházművészet az angyalábrázolásban elmarad a régi keresztény művésztől, megnyugtathatjuk, hogy például Svájcban, a St. Gallen melletti Bruggen városka kis modern templomában (szerintem egyik legértékesebb kis gyöngyszeme a modern egyházművészetnek) a kilenc angyali kar képviselőinek alakja a templom színes ablakain állja a versenyt és összehasonlítást akármelyik régi kor angyalábrázolásaival, sőt azt mondhatom, hogy Cavallini híres angyalai óta fenségesebb angyalalakokat alig álmodott művész. Magyarországon pedig Sztehló Lilinek a városmajori templom számára készített ablakait említem, mégpedig nemcsak a párizsi világkiállításon is szenzációt keltett Golgota-ablakának csodálatos angyalait, hanem kórusablakának égi zenét sugárzó angyali karát s a szentélyablak búzakalászt és szőlőt tartó angyalalakjait is, melyek az istenjelenlét imádatát ébresztő hatásával telítettek. Az említett példák egyikével szemben sem merül fel a nézőben a nem kérdése, de annál inkább az istenközeliségbe emelkedett emberfölötti lelkiség sejtelme.

Az olvasó kérdésre adott válaszból pedig legyen szabad a következő megállapításokat kiemelni: „A reneszánsz inkább csak művészi érzékét már nem feszélyezte a kereszténység másnemű elképzelése... és lelki ismeretfurdalás nélkül festett bennük — az angyalokban — egyébként kifogástalan, de evilági hölgyeket... A reneszánszt felváltó barokk művészetnek már csak az maradt hátra, hogy vallásos komolyságuktól és méltóságos testtartásuktól megfosztva inkább csak formai és díszítő jelleggel lássák el őket.“

Nehéz volna a reneszánsz egyházi művészetének a fenti idézetben foglalt értékelését igazolni akkor is, ha csak egyedül a pécsi székesegyház pasztofóriumának adoráló angyalait s azoknak őszinte művészi átélésből fakadó áhítatot hívjuk tanúságul. Ami pedig a barokk művészet illeti, ha csak egész kis körzetben akarunk is maradni, meg kell állapítanunk, hogy Gábor főangyal alakját ritkán ábrázolták oly isteni küldetéshez illő méltóságos magatartásban, mint Troger Pál a győri Szent Ignác templom angyali üdvözlő ábrázoló hatalmas mennyezet-freskóján. És a misztikus elragadtatásnak erősebb kifejezését is nehezen találhatnánk, mint a győri székesegyház hatalmas angyalszobrain. Ugyanott Maulpertsch mennyezetfestményein nem egy angyalfigurát találunk, melyen a mély áhítat alig fokozható meggyőző erővel jut kifejezésre.

Nem tagadható viszont, hogy a kérdés felvetése nem ok nélkül való, s a probléma gyökerei egészen mélyre nyúlnak. Erre a lehető legrövidebben talán azzal utalhatnánk, ha megállapítjuk, hogy a méltán csodált gótikus művészet lendítette át az egyházi művészet súlypontját a szakrális szférából az érzelmi síkra. Ez pedig nyilvánvalóan egyet jelent a női természet sajátos jellegének erősebb érvényesülésével. Ezen irányban az elhajlás az érzékenység ingoványába vezet, ahol a művészetnek oly virágai tenyésznek, mint pl. a közismert Hummel-féle angyalkák és jézuskák. (Azért írom szándékosan kisbetűvel, mert a képeknek semmi közük Jézushoz.) Az a modern egyházművészet, amely valóban megérdemli, hogy egyházinak és művészetnek nevezzük, e sekélyes érzékenység esküdt ellensége. Ez adja nemességét, de ebből származnak a nehézségek is, melyekkel meg kellett és meg kell még mindig küzdenie.

Remélem, az idézett „Kis út“ írói ebben egyetértének velem.

(Somogyi Antal)

Felelős kiadó: Saád Béla

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL. Tanulmány: *Mihelics Vid*: A „hitéleti szociológia” problematikája. *Galamb Sándor*: Seneca, a bölcész drámaíró. *Holenda Barnabás*: Tudósok, nézetek, viták a XVII. században. *Lengyel Balázs*: Frederico Garcia Lorca. *Belon Gellért*: Az evangéliumi ember (Prohászka). *Cserhádi József*: Az ember világközpontisége Szent Tamás filozófiájában. *Kardeván Károly*: Pálffy Béla Hegedűs Nándor Ady-könyvében. *Salacz Gábor*: Egy elfelejtett festő: Paczka Ferenc (1856—1926). *Kézai Béla*: Három Johanna. *Dümmerth Dezső*: Rainer Maria Rilke. *Doromby Károly*: Graham Greene. *Rónay György*: Pázmány körül. *Jánosy Gyula*: Liberalizmus, szocializmus és az Egyház a 19. században. *Kelecsényi Gábor*: Phaeton és az úrrakéta között.

Novella: *Farkas Antal*: Róza. *Fendrik Ferenc*: Pithagoras tétele. *Pilinszky János*: Találkozás az olasz költőnővel. *Agoston János*: Egy igaz történet. *Boluniczky Szeffi*: Emlékeimből. *Mészöly Miklós*: Jelentés öt egérről. *Bruce Marshall*: Father Smith. *Alfred Polgar*: A köpeny. *Valéry Larbaud*: Rachel Frutiger.

Vers: Kerényi Grácia, Szabó Gizella, Stetka Éva, Tardonai Gábor, Jánosy István, Szabó Anna, Márk István, Vámosi Pál, Beney Zsuzsa, Gyurkovics Tibor, Elisabeth Langgässer, W. H. Auden, Gertrud von Le Fort, Rainer Maria Rilke, Szemelvények mai osztrák költőkből (Radó György fordításai).

Novemberben, a költő születésének 90., halálának 20. évfordulóján Francis Jammes emlékszáma. *Tótfalussy István*: Egy költő útja Rousseau-tól Szent Ferencig. *Francis Jammes*: Versek, önéletrajzi írások, A foltozóvarga és a fiatal lány (elbeszélés), A zarándok (lourdesi emlék), Pipa megszökik (történet egy kutyáról), Pacsirta (eposz-részlet), stb.

„Tiszta házasság.” Kérjük, levélben közölje címét, mert a felvetett problémára csak levélben tudunk válaszolni.

B. B. — Miért nem könnyítik meg a külön, a szentmisétől független esti szentáldozás lehetőségét, amikor az egyház oly jóságosan gondoskodik egyéb téren? — teszi fel a kérdést kedves olvasónk. — Nem látja helyesen az intézkedés értelmét! Itt nem arról van szó, hogy az egyház megvonja a gondoskodást a hívektől, hanem éppen ellenkezően, még többet kíván nekik nyújtani. Nem csupán a szentmiséből kiszakított szentáldozást, hanem az egész szentáldozatot minden kegyelmében. E kettő szerves egységet alkot. Engedmény volt az egyház részéről, hogy a szentmise nélküli áldozást tűrte. Most, hogy a független és különálló áldozást

korlátok közé szorította, csak az eredeti, Krisztus által rendelt állapotot állítja vissza e téren. Kétségtelen, hogy vannak esetek, mikor nehézséget jelent a hívőknek szentmisét keresni és végig várni azt. Az is megtörténik, hogy egy-egy nap elmarad a szentáldozásuk. Azonban idővel bizonyosan megtalálják rá a megoldást mindazok, akikben a Jézus, a tökéletesség, a kegyelmekben való előhaladás utáni vágy eleven lánggal ég. Akkor döbbennek majd rá igazán, mennyivel többet kaptak az által, hogy a teljes szentáldozaton vesznek részt.

Fedett fejfel a templomban. — Nem hisszük, hogy e téren olyan formában lehetne valamit tenni, hogy az egyház enyhítsen írott és íratlan rendelkezésein, a kialakult gyakorlaton és szokáson. Vannak vallások, ahol a templomban tiszteletből be kell fődni a fejet. Nálunk a fedetlen fő a tisztelet jele a férfiak részéről. Annak viszont semmi akadálya sincs, hogy betegek, öregek, kisgyermekesek fejét erősen huzatos templomokban, csikorgó hidegben valamiképpen befödjük. Öregeken az ön által említett glott-sapka, gyerekeken, betegeken másfajta fejfedő, olyan, amelyről nyilvánvalóan első pillanatban látszik, hogy az egészség védelmét szolgálja, azt hisszük, senkit sem botránkoztat meg.

V. E. Az egyházi szövegeknek mindig van bizonyos patinájuk, és maguk a hívek nem veszik szívesen, ha időnkint jobban hozzáigazodik a szöveg a mai nyelvjáráshoz. Az Evangélium felolvasásánál azonban észre kellett volna vennie, hogy igenis van egy lassú „nyelvifjító“ törekvés, ha egy-egy újabbiadású Szentírás jelenik meg. Hogy „királynőt“ vagy „királynét“ mond az előimádkozó, az igazán lényegtelen dolog! A két olvasóformula, amelyet említ, előttünk ismeretlen. Ha van rajtuk egyházi jóváhagyás, akkor bizonyára mindkét ima igen hasznos lehet. Magánhasználatra természetesen ilyen különleges jóváhagyás sem szükséges, csak a nyilvános, közös mondásra.